Arbeidsparticipatie en arbeidsongeschiktheid bij vrouwen

Vincent Thio
Rein Halbersma
Pepijn Vemer
Philip de Jong

Onderzoek in opdracht van de Stichting Instituut GAK en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid uitgevoerd door APE

Den Haag, januari 2004

Arbeidsparticipatie en arbeidsongeschiktheid bij vrouwen
Vincent Thio, Rein Halbersma, Pepijn Vemer en Philip de Jong

A*pe* rapport nr. 100

Website: www.ape.nl
Omslag: Brordus Bunder, Amsterdam

Woord vooraf

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het toenemend verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. Doel van het onderzoek is na te gaan wat dit toenemend verschil verklaart en met name wat de invloed is van de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen op het WAO-risico.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Stichting Instituut GAK en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Wij willen de leden van de begeleidingscommissie bedanken voor hun inzet, betrokkenheid en waardevolle adviezen:
Drs. Boukje Cuelenaere (Bureau AS/tri)
Dr. Noortje Mertens (UWV)
Drs. Laura van Rossum du Chattel (Ministerie SZW, directie SV)
Dr. Tanja Slot (UWV)
Dr. Kea Tijdens (AIAS/Universiteit van Amsterdam)

Den Haag
Januari 2004

APE
Drs. Vincent Thio
Dr. Rein Halbersma
Drs. Pepijn Vemer
Prof. Dr. Ph.R. de Jong

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting

Probleemstelling en achtergrond

Het WAO-risico van vrouwen is hoger dan dat van mannen. Bekend is al dat dit verschil vooral groot is bij jonge werknemers en bij werknemers in hogere functies. Over de invloed van andere factoren, zoals de dubbele belasting – de combinatie van arbeid en zorg – en de inkomenssituatie zijn de onderzoeksresultaten niet eenluidend. Een veel geciteerd onderzoek uit 2000 heeft als uitkomst dat de WAO-instroom bij vrouwen met en zonder kinderen gelijk is (Van der Giezen en Geurts, 2001). Onderzoek van Aarts et al. (2000) laat zien dat de aanwezigheid van kinderen het WAO-risico van vrouwen wel verhoogt.

Ziekteverzuim en WAO-toetreding kunnen alleen waargenomen worden bij vrouwen die besloten hebben te (blijven) werken. En het zijn vooral de gezondere en beter gekwalificeerde vrouwen die betaald werk verrichten. Aan de waarneming van arbeidskenmerken en WAO-risico's gaat dus een arbeidsparticipatiebeslissing vooraf. De invloed van selectieve arbeidsdeelname van vrouwen op het WAO-risico is niet eerder onderzocht en is mogelijk van invloed op de relatie tussen moederschap en het WAO-risico.

In dit onderzoek brengen we al deze factoren samen en stellen van elke factor de invloed op arbeidsdeelname en WAO-risico vast. In het bijzonder kijken we naar de invloed van de dubbele belasting, de inkomenssituatie van het huishouden en de verschillen in arbeidsmarktgedrag tussen mannen en vrouwen. We gebruiken daartoe steekproefgegevens uit de jaren 1980, 1990 en 1998. Daarmee beantwoorden we de volgende vraag:

Welke factoren verantwoordelijk zijn voor het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen?

Het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen neemt toe: in 1980 was er geen verschil; in 1990 was het WAO-risico van vrouwen 34% hoger dan dat van mannen en in 2000 was het 75% hoger. In de periode waarin het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen is toegenomen, is de arbeidsparticipatie van vrouwen ook toegenomen. Dit roept de vraag op of er een verband is tussen de relatieve stijging van het WAO-risico van vrouwen en hun veranderde arbeidsmarktgedrag. De tweede onderzoeksvraag luidt daarom:

Welke factoren hebben bijgedragen aan de toename van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen in de periode 1980 tot 2000?

De Nederlandse beroepsbevolking veroudert in rap tempo. Het kabinetsbeleid gericht op een verdere toename van de arbeidsparticipatie zal leiden tot een sterkere veroudering van vooral de vrouwelijke beroepsbevolking. De vraag is hoe dit, gelet op het hogere WAO-risico van vrouwen, zal doorwerken in de ontwikkeling van de WAO-populatie. De derde onderzoeksvraag luidt:

Hoe zal de samenstelling van de WAO-populatie zich in de toekomst - tot 2010 - ontwikkelen?

Trends in arbeid

In het onderzoek wordt de relatieve stijging van het WAO-risico van vrouwen in verband gebracht met hun veranderde arbeidsmarktgedrag. De arbeidsparticipatie van vrouwen is in de periode 1980 tot en met 2000 gestegen van 32% naar bijna 60%. Deze stijging was geconcentreerd bij jonge vrouwen met partner en kinderen. Vrouwen stoppen in veel mindere mate dan vroeger met werken na de geboorte van de kinderen. Deze ontwikkeling heeft zich sterker voorgedaan bij hoogopgeleide moeders. Daarnaast is het belang van herintreedsters op de arbeidsmarkt sterk toegenomen.

Terwijl de arbeidsdeelname van vrouwen spectaculair steeg, daalde de proportie werkenden onder oudere mannen (55-64 jaar) vooral tussen 1980 en 1990 fors. Deze daling was vóór 1980 vooral toe te schrijven aan instroom van oudere werknemers in de WAO. Toen begin jaren 80 de VUT regelingen werden geïntroduceerd verlegde deze stroom zich van de WAO naar de VUT.

Deze trends hebben ertoe geleid dat de vrouwelijke beroepsbevolking in de periode 1980 tot en met 2000 sterker is vergrijsd dan de mannelijke beroepsbevolking. Overigens is de vrouwelijke beroepsbevolking, met een gemiddelde leeftijd van 38 jaar nog steeds jonger dan de mannelijke (gemiddelde leeftijd 40 jaar).

Het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen

Op basis van enquêtegegevens is het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen geanalyseerd in de jaren 1980, 1990 en 1998. Deze gegevens hebben we gebruikt om de afzonderlijke invloed van persoonskenmerken, kenmerken van het huishouden en kenmerken van de arbeid

op het WAO-risico te onderzoeken. We analyseren het WAO-risico in samenhang met het arbeidsmarktgedrag. Vooral bij vrouwen is dit relevant omdat de motieven van vrouwen en mannen om te werken nog altijd verschillen. Bij de komst van kinderen is het bijna altijd de vrouw die minder gaat werken of stopt met werken. Hierdoor verschilt het arbeidspatroon van vrouwen aanzienlijk van dat van mannen. Ons onderzoek wijst uit dat het bij de analyse van het WAO-risico van cruciaal belang is met deze verschillen in arbeidsmarktgedrag rekening te houden.

Dubbele belasting

Vrouwen met *thuiswonende kinderen* hebben een 30% hoger WAO-risico dan overigens gelijksoortige vrouwen zonder kinderen. Met "overigens gelijksoortig" worden vrouwen bedoeld met dezelfde burgerlijke staat, leeftijd, gezondheid en kans op arbeidsdeelname. Voor mannen vormen kinderen geen risicofactor. De combinatie van arbeid en moederschap leidt dus tot een dubbele belasting.

Voor de vaststelling van het effect van kinderen op het WAO-risico van vrouwen maakt het veel uit of rekening wordt gehouden met de voorgaande beslissing om te blijven werken. Als hiermee geen rekening wordt gehouden is effect van kinderen veel kleiner. Voor een deel kunnen verschillen met eerdere onderzoekresultaten aan dit selectie-effect worden toegeschreven.

De aanwezigheid van een *partner* verlaagt bij overigens gelijke omstandigheden het WAO-risico, zowel bij mannen als bij vrouwen. Dit gunstige effect is bij vrouwen echter kleiner dan bij mannen. Ook dit kan worden uitgelegd als een effect van dubbele belasting: een deel van de zegenrijke invloed die een levenspartner heeft op het WAO-risico wordt bij vrouwen teniet gedaan door de zorgtaken die zijn aanwezigheid met zich meebrengt.

Bovendien geldt dat vrouwen met een partner een hoger WAO-risico hebben naarmate ze meer uren per week werken. Dit betekent dat vermindering van de arbeidsduur voor tweeverdieners een zinvolle vorm van WAO-preventie is, althans als de inkomenssituatie dit toelaat.

Financiële afwegingen

Vrouwen die hoofdkostwinner zijn, hebben bij verder gelijke omstandigheden een lager WAO-risico dan vrouwen met een meer verdienende partner. Blijkbaar wordt de uitkomst van het proces van WAO-instroom beïnvloed door de verantwoordelijkheden van het hoofdkostwinnerschap.

Ook het functieniveau is van invloed op het WAO-risico: ten opzichte van middelbare functies levert het werken in lage functies – functies met een laag uurloon voor werk dat weinig perspectieven biedt – een sterk verhoogd WAO-risico. Financiële motieven spelen dus een rol bij de gang naar de WAO. Bij hogere functies is er een opmerkelijk verschil tussen mannen en vrouwen: mannen in hoge functies hebben 70% minder kans om in de WAO terecht te komen dan in functies op middenniveau. Voor vrouwen in hoge functies geldt dit niet: zij hebben een even hoge WAO-kans als hun collega's op middenniveau.

Het effect van het overig huishoudinkomen (meestal vooral het partnerinkomen) is niet zoals verwacht: het leidt tot een significant *lager* WAO-risico. Wel leidt een hoger huishoudinkomen tot een lagere arbeidsparticipatie. Financiële motieven spelen dus ook een rol bij de beslissing om te gaan werken of met werken te stoppen.

De toename van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen

De relatieve stijging van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen is grotendeels toe te schrijven aan uiteenlopende WAO-risico's bij specifieke groepen. Dit blijkt zowel uit de beschrijving van de trends als uit de modelanalyses. Ons onderzoek bevestigt dat het WAO-risico vooral bij jonge vrouwen en bij vrouwen in hogere functies is toegenomen ten opzichte van overeenkomstige mannen.

Daarnaast geldt dat het risicoverlagende effect van de aanwezigheid van een partner bij mannen veel sterker is toegenomen dan bij vrouwen. We zagen al eerder dat het partner-effect bij mannen groter is dan bij vrouwen. Dit verschil is in de tijd toegenomen en levert daarmee een bijdrage aan de groei van het verschil in WAO-risico. De risicoverhogende invloed van kinderen, daarentegen, is in de beschouwde periode gelijkgebleven.

In het onderzoek is ook gekeken wat de invloed van de groei van de arbeidsparticipatie en de vergrijzing van de beroepsbevolking is geweest op het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. Hiertoe hebben we gekeken hoe het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen zich in de periode 1990 tot en met 2000 had ontwikkeld als de arbeidsparticipatie in die tien jaar gelijk was gebleven. Uit deze analyse blijkt dat 30 procent van de toename van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen kan worden verklaard door de groei van de arbeidsparticipatie.

Het succes van de VUT is ook van invloed geweest op het WAO-risico. Door het kleine aandeel van vrouwen boven 55 jaar in de beroepsbevol

king is het aandeel vrouwen in de instroom in de VUT laag. In het onderzoek is gekeken wat het effect op het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen is als alle oudere werknemers die in tussen 1980 en 2000 in de VUT zijn gegaan in de WAO terecht waren gekomen. De analyse wijst uit dat het WAO-risico van vrouwen in 2000 dan niet 75% maar slechts 30% hoger dan dat van mannen was geweest. Dit betekent dat door overgang van de VUT naar een flexibel pensioenstelsel een verdere daling van het verschil in WAO-risico is te verwachten.

De WAO-populatie in de toekomst

Op basis van scenarioberekeningen is gekeken hoe de WAO zich in de nabije toekomst zal ontwikkelen. Daarbij is 2001 als startjaar genomen. De verlaging van het WAO-risico in 2002 is in deze berekeningen nog niet verwerkt. Volgens de scenarioberekening zal het WAO-volume bij ongewijzigd beleid in 2010 met 19% zijn toegenomen.

Het aandeel vrouwen in de WAO zal toenemen. In 2001 bestond de WAO-populatie voor 44% uit vrouwen. Bij een gelijkblijvend aandeel vrouwen in de beroepsbevolking (41% in 2001) zal in 2010 de WAO-populatie voor ruim 50% uit vrouwen bestaan. Het aantal uitkeringen aan mannen blijft vrijwel constant, terwijl het aantal uitkeringen aan vrouwen toeneemt met bijna 40%. Oorzaken zijn de toenemende veroudering van de beroepsbevolking en uiteraard het verschil in WAO-risico.

Het kabinet zet in op verdere groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen om de economische zelfstandigheid van vrouwen verder te bevorderen. Het CPB heeft aan de hand van een aantal scenario's laten zien hoe de arbeidsparticipatie van vrouwen zich tot 2010 zou kunnen ontwikkelen. Wij volgen dit scenario en laten zien dat een extra toename van de arbeidsparticipatie bij vrouwen van 62% nu naar 70% in 2010 zal leiden tot een toename van het aantal WAO-uitkeringen met 31%, ongeveer 12%-punt extra ten opzichte van de situatie van ongewijzigd beleid. In dit geval zal de WAO-populatie in 2010 voor ongeveer 55% uit vrouwen bestaan. Het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking neemt dan toe van 41% naar 46%.

Als vanaf 2004 geen nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen meer worden toegekend zal in de meest optimistische variant, waarin geen overloop plaatsvindt naar volledige WAO-uitkeringen, het WAO-volume ten opzichte van 2001 dalen met 10%. Het aandeel vrouwen in de WAO zal echter ook in dit scenario toenemen.

Conclusies

In dit onderzoek is het verschil in WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen geanalyseerd en vooral de toename van dit verschil. Bovendien wordt de toename van dit verschil in WAO-risico in verband gebracht met de sterke stijging van de arbeidsparticipatie van vrouwen. De uitkomsten bevestigen het vermoeden dat het tweeverdienerschap en de daarmee verbonden 'dubbele belasting' van invloed is op het verschil in WAO-risico van vrouwen ten opzichte van dat van mannen. De aanwezigheid van kinderen leidt tot een 30% hoger WAO-risico. Voor mannen zijn kinderen geen risicofactor.

Het onderzoek bevestigt dat het WAO-risico van vooral jonge, hoogopgeleide vrouwen is toegenomen ten opzichte van hun mannelijke collega's. Daarnaast is het risicoverlagende effect van de aanwezigheid van een partner bij mannen veel sterker toegenomen dan bij vrouwen.

De groei van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen is voor 30% te verklaren door de toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Daarnaast heeft de introductie van de VUT geleid tot een toename van het relatieve WAO-risico omdat het vooral mannen waren die van de VUT gebruikt hebben gemaakt.

Omdat het WAO-risico met de leeftijd stijgt, blijft het aantal vrouwelijke WAO-ers de komende jaren sneller toenemen dan het aantal mannen in de WAO. Dit proces wordt versterkt als het beleid om de arbeidsdeelname van vrouwen te bevorderen, slaagt. Berekeningen laten zien dat dit ook geldt als de huidige plannen om alleen nog volledig arbeidsongeschikten tot de WAO toe te laten doorgaan. Toename van de arbeidsparticipatie en vermindering van het aantal WAO-ers zijn dus strijdige doelstellingen.

1. INLEIDING

1.1 Inleiding en probleemstelling

Vrouwen hebben een bijna twee keer hogere kans om in de WAO te komen dan mannen. Bovendien neemt het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen toe: in 1980 was er geen verschil; in 1990 was het WAO-risico van vrouwen 34% hoger dan dat van mannen en in 2000 was het 75% hoger[1]. In de afgelopen jaren is uitgebreid onderzoek gedaan naar het hogere WAO-risico van vrouwen waarin de invloed van verschillende factoren, zoals werk, arbeidsomstandigheden, verschillen in belastbaarheid en de houding ten aanzien van werk en de medische begeleiding, is onderzocht.

Onderbelicht en de centrale vraagstelling in dit onderzoek is de vraag wat de *toename* in het verschil in het WAO-risico tussen mannen en vrouwen verklaart.

Meer dan in eerdere studies willen wij de relatieve stijging van het WAO-risico van vrouwen in verband brengen met hun (veranderde) arbeidsmarktgedrag. Langs drie wegen kan hiervoor een verklaring worden gegeven. Ten eerste is het WAO-risico voor vrouwen ten opzichte van mannen fors toegenomen in een periode waarin de arbeidsparticipatie onder vrouwen sterk is gegroeid. De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen heeft er onder andere toe geleid dat in de afgelopen decennia de vrouwelijke werkende populatie sneller is verouderd dan de mannelijke.[2] Dit effect werd versterkt doordat meer vrouwen zijn gaan werken nadat ze een aantal jaren hun tijd hebben besteed aan gezinstaken, de zg. herintreedsters. Omdat het WAO-risico toeneemt met leeftijd zal deze ontwikkeling effect hebben gehad op de toename van het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen.

Een tweede verklaring sluit aan bij het feit dat de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen is geconcentreerd bij vrouwen die na de geboorte van het eerste kind, veelal in deeltijd, blijven werken.[3] De dubbele belas

1 Zie Lisv 2001a; het WAO-risico wordt hier gedefinieerd als het aantal nieuwe uitkeringen WAO in jaar t als percentage van de beroepsbevolking in jaar t-1.
2 De vrouwelijke beroepsbevolking is nog altijd gemiddeld jonger dan de mannelijke beroepsbevolking.
3 Zie SZW 2002 en Steenhof 2000.

ting, dat wil zeggen de combinatie van de zorg voor kinderen en betaalde arbeid, zou (mede) verantwoordelijk kunnen zijn voor de hogere kans op WAO-instroom van vrouwen. Het meeste onderzoek echter komt tot de conclusie dat er geen empirische onderbouwing is te vinden voor deze hypothese. Recent onderzoek (Bratberg et al, 2002) wijst op de mogelijkheid dat selectiviteit een rol speelt. Deze zogenaamde "healthy worker" hypothese verwijst naar het feit dat degene die blijven werken relatief beter in staat zijn om de zorg voor kinderen en betaalde arbeid te combineren.

Door te corrigeren voor deze selectie willen we de relatie tussen moederschap en de kans op WAO-instroom bepalen die geldt voor alle vrouwen, ook de nog niet werkende vrouwen. Dit is van belang met het oog op het verder groeien van de arbeidsparticipatie in de nabij toekomst die vooral onder vrouwen zal moeten plaats vinden.

Een derde verklaring die relatief onderbelicht is gebleven in het onderzoek naar het verschil in WAO-instroom tussen mannen en vrouwen is de suggestie dat instroom in de WAO in belangrijke mate het resultaat is van zelfselectie (Aarts et al 2002). Met deze hypothese wordt het verschil in WAO instroom tussen mannen en vrouwen verklaard op basis van geobserveerde verschillen in de motivatie om te participeren op de arbeidsmarkt.

Voor mannen is arbeidsparticipatie vooral afhankelijk van de mogelijkheden die de arbeidsmarkt biedt, van leeftijdspecifieke factoren, waarbij vooral gezondheid een belangrijke rol speelt. De deelname van vrouwen volgt veeleer het gezinsvormingpatroon. Ook bij de keuze om te stoppen met werken zouden deze verschillen tussen mannen en vrouwen een rol kunnen spelen. Dit betekent dat vrouwen eerder geneigd zijn om te stoppen met werken bij de komst van kinderen. Bij de keuze om te stoppen kunnen ook (financiële) overwegingen een rol spelen. Zo is het verlies aan inkomsten van een anderhalfverdiener relatief klein als de "halfverdiener" toetreedt tot de WAO. Dit betekent dat de instroom in de WAO ook afhankelijk is van de positie in het huishouden, het eigen inkomen en het inkomen van eventueel aanwezige andere huishoudleden.

De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en de relatief hogere kans op WAO-instroom van vrouwen hebben er toe geleid dat de samenstelling van de WAO-populatie is veranderd. In 1970 bestond de WAO-populatie voor ongeveer 22% uit vrouwen. Dit was in 1998 toegenomen tot 41%. De omvang van de vrouwelijke WAO-populatie in percentage van de vrouwelijke beroepsbevolking is toegenomen van ongeveer 7% in 1976 tot bij

na 12% in 2000, terwijl bij mannen een toename was te zien van 9% in 1976 tot ruim 10% in 2000. Tegelijkertijd nam het aandeel uitkeringen aan personen boven 55 jaar af van ruim 51% in 1970 tot 43% in 1998 (UWV, Kroniek van de sociale verzekering 2002).

Een van de doelstellingen van het kabinetsbeleid is de arbeidsparticipatie en daarmee de economische zelfstandigheid van vrouwen verder te bevorderen. Doelstelling is dat de arbeidsparticipatie van vrouwen de komende tien jaar verder toeneemt van 52% in 2000 tot 65% in 2010 (CPB, Arbeidsparticipatie van vrouwen, 2001). Deze ontwikkeling zal ook invloed hebben op de omvang en de samenstelling van de WAO-populatie. Deze studie besluit met een scenarioberekening van de ontwikkeling van de WAO-populatie tot 2010, waarbij specifiek wordt gekeken naar de verschillen tussen mannen en vrouwen.

1.2 Aanpak in hoofdlijnen

De analyse valt uiteen in twee delen. Het eerste deel, in de hoofdstukken 4 en 5, bevat een multivariate analyse op basis van steekproefbestanden. Het tweede deel, hoofdstuk 6, is een scenarioberekening op basis van een simulatiemodel van de historische ontwikkeling van de WAO-populatie tussen 1990 en 2000 en van de ontwikkeling van de WAO-populatie in de nabije toekomst, van 2000 tot en met 2010.

1.2.1 Analyse op basis van steekproeven

In hoofdstuk 4 en 5 gaan we nader in op de vraag hoe de verandering in samenstelling van de werkende bevolking heeft doorgewerkt in het WAO-risico. Hiertoe laten we de samenhang zien tussen arbeidsparticipatie en de kans op WAO-instroom op basis van steekproeven van werkenden en 12-maands zieken die de WAO instromen voor de jaren 1980, 1990 en 1998. Aldus bestrijken we de periode waarin de arbeidsdeelname van vrouwen sterk is toegenomen.

Vervolgens specificeren we een model voor de kans op WAO-instroom waarbij we corrigeren voor selectie. De model analyse valt uiteen in twee delen. In het eerst deel analyseren we het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. Deze analyse richt zich op vrouwen en mannen met partner tot 55 jaar oud. Dit model gebruikt alleen gegevens uit 1990, omdat het bestand uit dit jaar zich het beste leent om de relatie tussen het WAO-risico, arbeidsparticipatie en kenmerken van het huishouden, zoals de aanwezigheid van kinderen en het inkomen van de partner, te onderzoeken. Hiermee willen we een antwoord geven op de vragen op welke

wijze de dubbele belasting het WAO-risico beïnvloedt en of selectie een rol speelt, met andere woorden gaat de hypothese van "healthy worker" ook op in Nederland.

Vervolgens analyseren we de toename van het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen. Dit model is geschat voor de gehele populatie en gebruikt gegevens uit zowel 1980, 1990 als 1998. Hiermee kunnen we een antwoord geven op de vraag welke kenmerken hebben bijgedragen aan de toename van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen en laten we zien in welke mate de verandering in de samenstelling van de beroepsbevolking van invloed is geweest op de verandering in het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen.

1.2.2 Scenarioverkenning

In de multivariate analyse bekijken we in detail de invloed van leefomstandigheden en sociaal-economische factoren op het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen op een aantal *tijdstippen* en op *microniveau*. In de scenarioanalyse in hoofdstuk 6 beschouwen we deze vraagstellingen vanuit een *demografisch* perspectief gedurende langere *perioden* op *macroniveau*. We onderzoeken hoe de ontwikkeling van geslachtspecifieke WAO-risico's, en in het bijzonder de toename van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen, samenhangt met de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking, en hoe gevoelig de ontwikkeling van het WAO-risico is voor veranderingen in arbeidsparticipatie.

We onderzoeken deze vragen eerst in een *historische* context. Hiertoe onderzoeken we wat in de periode 1992-2001 het effect van de toenemende arbeidsparticipatie op het WAO-risico is geweest. We berekenen voor deze periode hoe groot het WAO-risico, de WAO-instroom en het WAO-volume was geweest, als de leeftijd- en geslachtspecifieke arbeidsparticipatie gedurende de hele periode 1992-2001 op het *niveau van 1992* was gebleven. Dit noemen we het *historische scenario.*

Vervolgens onderzoeken we de invloed van de arbeidsparticipatie op de ontwikkeling van het WAO-risico, de WAO-instroom en het WAO-volume in de nabije toekomst, voor de periode 2002 tot en met 2010. Hiertoe bekijken we drie scenario's van de *toekomstige* WAO-populatie en enkele varianten daarop, die we hieronder samenvatten:

I. Het *basisscenario.* In het *basisscenario* houden we de arbeidsparticipatie en het WAO-risico in de periode 2002-2010 op het niveau van 2001.

II. Het *Scenario toenemende arbeidsparticipatie*. We vergelijken het basisscenario met een scenario waarin de arbeidsparticipatie van vooral vrouwen sterker zal groeien.
III. Tot slot onderzoeken we de gevolgen van beleidsvoorstellen om vanaf 2004 geen *nieuwe* gedeeltelijke WAO-uitkeringen meer toe te kennen. We vergelijken hierbij twee mogelijke uitkomsten:
   a) De "optimistische" variant, waarin de groep mensen aan wie in het huidige regime gedeeltelijke WAO-uitkeringen zouden zijn toegekend niet in de WAO terechtkomt, maar blijft werken dan wel onder een nieuwe of alternatieve regeling komt te vallen.
   b) De "pessimistische" variant, waarin de betreffende groep ook onder het nieuwe regime in de WAO belandt.

1.3 Indeling van het rapport

De indeling van het rapport is als volgt. In hoofdstuk 2 geven we een overzicht van de literatuur. Hoofdstuk 3 beschrijft een aantal trends met betrekking tot de arbeidsparticipatie en WAO-instroom van vrouwen en mannen. In hoofdstuk 4 bekijken we voor een aantal kenmerken hoe de verandering in de samenstelling van de vrouwelijke bevolking de arbeidsparticipatie van vrouwen heeft beïnvloed en hoe de verandering in de beroepsbevolking heeft doorgewerkt in het WAO-risico. In hoofdstuk 5 schatten we een model voor WAO-instroom met selectie. Hiermee toetsen we de relevantie van de "Healthy Worker" hypothese voor Nederland en schatten we de kans op WAO-instroom in de context van het huishoudproductiemodel. Vervolgens gaan we expliciet in op de centrale vraagstelling van het onderzoek, welke de factoren zijn die hebben geleid tot de toename in het WAO-instroomrisico van vrouwen ten opzichte van mannen. Ten slotte wordt in hoofdstuk 6 op basis van een simulatiemodel een inschatting gegeven van de ontwikkeling van de omvang van de WAO- populatie in de toekomst, waarbij specifiek wordt gekeken naar de verschillen tussen mannen en vrouwen.

2 OVERZICHT VAN DE LITERATUUR

2.1 Inleiding

In recent onderzoek op het terrein van arbeidsongeschiktheid wordt bijna steeds aandacht besteed aan het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk geven we een overzicht van de literatuur. Waar mogelijk geven we aan of de invloed van bepaalde risicofactoren in de afgelopen jaren is veranderd. Hierbij hebben we geput uit eerdere literatuuroverzichten van bijvoorbeeld Einerhand en Van der Stelt (te verschijnen), Aarts, de Jong en van der Veen (2002) en Van der Giezen et al (1998). We hebben de risicofactoren voor WAO-instroom ingedeeld in de volgende vier domeinen:[4]

- persoonskenmerken,
- kenmerken gerelateerd aan de gezondheid,
- factoren die te maken hebben met het werk, en
- factoren die te maken hebben met de uitvoering van de WAO.

Naast verschillen in risicofactoren tussen mannen en vrouwen zijn er ook verschillen in de samenstelling van de WAO-instroom. In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk geven we een kort overzicht van de verschillen tussen mannen en vrouwen bij instroom in de WAO. Hierbij kijken we naar de volgende kenmerken:

- verschillen in de mate van arbeidsongeschiktheid,
- verschillen in diagnose, en
- verschillen in de mate waarin instroom in de WAO werd voorafgegaan door een verslechtering van de gezondheid die het gevolg was van (de situatie op) het werk.

2.2 WAO-risico factoren

2.2.1 Persoonskenmerken

Uit de literatuur blijkt dat er verschillen bestaan in WAO-risico naar persoonskenmerken, zoals leeftijd, opleiding en huishoudtype. Voor zowel mannen als vrouwen geldt dat ouderen een hogere kans hebben om in de WAO te komen (zie bijvoorbeeld De kroniek van de verzekeringen 2002, UWV). Hieraan liggen twee oorzaken ten grondslag. Ten eerste, leeftijd en

4 Zie ook van der Giezen et al, 1998.

gezondheid vertonen een sterke samenhang. Dit betekent dat leeftijd een belangrijke determinant is voor de gezondheid en daarmee voor de toetreding tot de WAO.[5] Ten tweede, de WAO wordt als een belangrijke oorzaak aangewezen voor de daling van de arbeidsparticipatie van ouderen, en met name oudere mannen. Zowel nationaal als internationaal onderzoek wijst uit dat arbeidsongeschiktheidsregelingen worden gebruikt als substituut voor vroegtijdige uittredingsregelingen (zie bijvoorbeeld Gruber en Wise (1999) en Heyma (2001)). Bijvoorbeeld de commissie Buurmeijer (1993) heeft onderzocht hoe de omvang van het WAO-volume in de jaren '80 tot stand was gekomen was. Hieruit bleek dat de WAO vaak voor oneigenlijke doelen als afvloeiingsregeling bij reorganisaties of goedkope VUT-regeling gebruikt was.

Omdat in de afgelopen decennia vrouwen steeds meer zijn gaan werken en zijn blijven werken, is de vrouwelijke populatie WAO-verzekerden sneller verouderd dan de mannelijke. Dit zal effect hebben op de toename van het langdurig ziekteverzuim en daarmee op het verschil in WAO-risico van mannen en vrouwen.

Er bestaan verschillen in WAO-risico tussen vrouwen en mannen met gelijk opleidingsniveau. Uit onderzoek (LISV, 1999) blijkt dat dit verschil zich concentreert bij vrouwen met LBO of met HAVO/VWO. Hoewel op het laagste opleidingsniveau geen verschil kan worden geconstateerd kan worden gesteld dat laagopgeleiden een hogere kans hebben om in de WAO te komen dan hoogopgeleiden, nadat is gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. Overigens geldt voor vrouwen dat dit effect minder sterk is dan voor mannen. Wellicht speelt de binding met de werkgever hierbij een rol. Tenslotte blijkt uit cijfers van het UWV dat het WAO-risico van jonge hoogopgeleide vrouwen ongeveer 2,5 maal zo groot is als dat van hoogopgeleide mannen.

Uit eerder onderzoek naar de determinanten van het WAO-risico zijn geen eenduidige conclusies te trekken ten aanzien van het effect van kinderen op het WAO-risico. Enerzijds vinden bijvoorbeeld van der Giezen (2000) en de Rijk (2002) geen effect of een voor vrouwen en mannen even groot effect. Anderzijds concluderen Aarts et al (2002) dat vrouwen met een gezin juist een hogere kans hebben om in de WAO te komen en mannen met een gezin een lagere kans. Ook Bratberg (2002) vinden ondersteuning voor de theorie van de dubbele belasting. Het feit dat vrouwen kinderen

5 Het is de vraag of leeftijd een onafhankelijk effect heeft op gezondheid of dat het de invloed van andere niet waargenomen kenmerken op de gezondheid weergeeft.

hebben en het aantal kinderen is van invloed op het langdurig ziekteverzuim.

Tenslotte varieert het WAO-risico ook naar huishoudtype. Uit recent onderzoek van Selten en Copinga (2003) blijkt dat alleenstaanden een aanzienlijk hoger WAO-risico hebben dan paren. Bovendien blijkt dat het risico voor alleenstaande vrouwen hoger is dan voor alleenstaande mannen. Een beperking van deze analyse is dat niet gecontroleerd is voor bijvoorbeeld leeftijd.

2.2.2 Gezondheid

Verschillen in het WAO-risico tussen mannen en vrouwen kunnen ook worden bepaald door verschillen in de gezondheid van mannen en van vrouwen. Hierbij spelen de volgende factoren een rol. Zijn er verschillen in de belastbaarheid en gezondheidsbeleving tussen mannen en vrouwen en wat is de invloed op het WAO-risico van specifiek vrouwelijke aandoeningen, zoals bijvoorbeeld zwangerschap?

Uit onderzoek blijkt dat er vooral een verschil bestaat tussen mannen en vrouwen ten aanzien van fysieke belasting. De effecten van deze verschillen voor het (langdurig) ziekteverzuim zijn echter onduidelijk. Kwalitatief onderzoek onder drie-maandszieken met rugklachten leert dat bij een gelijke gezondheid, mannen en vrouwen verschillen in de gezondheidsbeleving en het ziektegedrag (Cuelenaere, 1997). Vrouwen richten zich vaker dan mannen eerst op de afname van hun klachten alvorens het werk te hervatten, terwijl mannen zich sneller weer op het werk richten. Hierbij kan een grotere binding met het werk en de arbeidsmarkt een rol spelen.

Daarnaast hebben vrouwen een hoger (langdurig) ziekteverzuim, en daarmee een hoger WAO-risico, dan mannen omdat er meer specifiek vrouwelijke dan mannelijke aandoeningen bestaan, zoals klachten rondom zwangerschap en bevalling. Ruim een kwart van de instroom van jonge vrouwen wordt voorafgegaan door een zwangerschaps- en bevallingsverlof (Cuelenaere en Molenaar-Cox, 2001). In dit cohort is zwangerschap dus een belangrijke oorzaak voor arbeidsongeschiktheid.

2.2.3 Arbeidsmarktsituatie

De ongunstiger arbeidsmarktpositie van vrouwen wordt in diverse onderzoeken aangedragen als een belangrijke verklaring voor het verschil in verzuim en arbeidsongeschiktheid tussen mannen en vrouwen. Van der Giezen (2000) laat bijvoorbeeld zien dat een aanzienlijk deel van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen verklaard kan worden door

werkomstandigheden die vaker voorkomen bij vrouwen, zoals werkzaam zijn in een sector met een hoog WAO-risico, weinig carrièremogelijkheden en een hoge werkdruk. Hierbij speelt ook een rol dat de arbeidsmarkt gesegregeerd is naar geslacht. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in dienstverlenende sectoren, op lagere functieniveaus en daarmee op een lager beloningsniveau en werken in veel gevallen in deeltijd.

2.2.4 Uitvoeringskenmerken

In navolging van de aanbevelingen uit Donner richt het beleid zich middels de Wet Verbetering Poortwachter op het voorkomen van het langdurig ziekteverzuim om op die manier de instroom in de WAO te verminderen.

In het kader van deze studie is van belang of er verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen in de begeleiding bij langdurig ziekteverzuim. Vinke et al (1999) vinden inderdaad dat er verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen in de medische begeleiding. Uit dit onderzoek blijkt dat bedrijfsartsen het belang van reïntegratie lager inschatten voor vrouwelijke dan voor mannelijke werknemers. Ook Cuelenaere (1997) komt tot een zelfde conclusie. Ander onderzoek (de Rijk, 2002) laat zien dat ook de werkgever minder gericht is op werkhervatting van vrouwelijke dan van mannelijke werknemers. Dit kan enerzijds worden verklaard uit de functies die vrouwen bekleden. Dit betreft vaak functies die zich relatief eenvoudiger laten vervangen. Anderzijds lijkt het dat in bedrijven waar veel vrouwen werken de Arbo-zorg minder goed georganiseerd is.

2.3 De samenstelling van de WAO-instroom

Behalve dat er verschillen zijn in de WAO-risicofactoren tussen mannen en vrouwen zijn er ook verschillen tussen mannen en vrouwen in de samenstelling van de WAO-instroom. In deze paragraaf bekijken we de instroom naar mate van arbeidsongeschiktheid, de instroom naar diagnose en in welke mate de instroom in de WAO werd voorafgegaan door een verslechtering van de gezondheid die het gevolg was van (de situatie op) het werk.

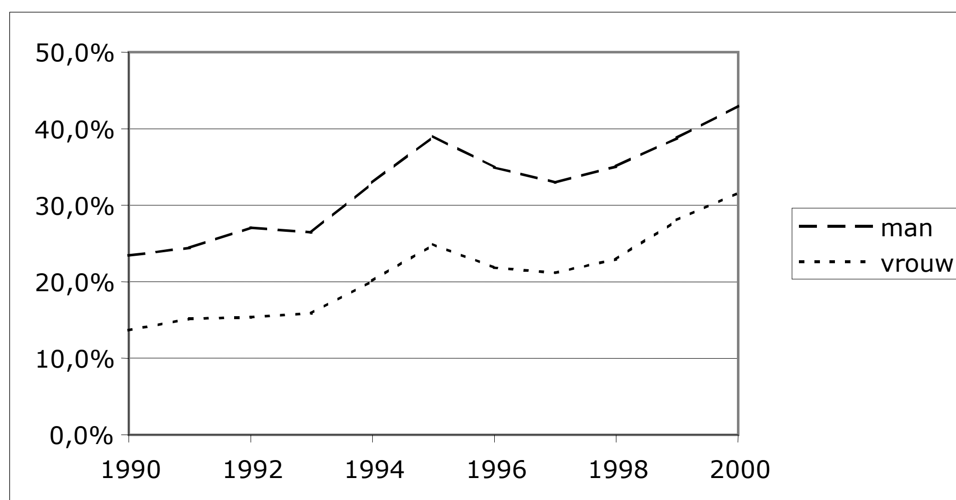
2.3.1 Mate van arbeidsongeschiktheid

De uitkomst van de claimbeoordeling is verschillend voor mannen en vrouwen (LISV, 1999 Langdurige arbeidsongeschiktheid in 1998). Zo wordt bijvoorbeeld aan vrouwen vaker een volledige uitkering toegekend dan aan mannen. Onderstaande figuur 2.1 illustreert dit.

Het aandeel gedeeltelijke uitkeringen bedroeg in 2000 42% voor mannen en 32% voor vrouwen. Het verschil tussen mannen en vrouwen is in de periode 1990 tot en met 2000 constant gebleven ondanks de sterke toename van het belang van gedeeltelijke uitkeringen in de totale instroom van bijna 20% in 1990 tot bijna 40% in 2000.

Het verschil in het aandeel gedeeltelijke toekenningen in de instroom tussen mannen en vrouwen is deels te verklaren door de loonkundige vaststelling van de mate van arbeidsongeschiktheid. Bij gelijke beperkingen bepaald het verzekerd loon de mate van arbeidsongeschiktheid (De Jong en Thio, 2002). Omdat vrouwen gemiddeld een lager verzekerd loon hebben, bijvoorbeeld omdat ze vaker in deeltijd werken, zullen ze eerder een volledige uitkering zullen toegewezen krijgen, omdat geen gangbare arbeid beschikbaar is.

Figuur 2.1 *Aandeel gedeeltelijke uitkeringen in instroom naar geslacht*

Bron: UWV

2.3.2 Diagnose bij toekenning

Er zijn diverse redenen waarom verschillen kunnen optreden in de diagnose bij WAO-instroom. Vrouwen werken in andere sectoren dan mannen en hebben te maken met een andersoortige arbeidsbelasting. Zo blijkt bijvoorbeeld uit eerder onderzoek (De Jong, Heyma en Hop 2002) dat in 2000 bij 43% van de WAO-instroom bij het SFB (de bouwsector) de belangrijkste diagnose klachten van de ledematen was. Kijken we naar alle mannelijke WAO-verzekerden dan is dit percentage gelijk aan 27%. Voor

vrouwen ligt dit percentage nog lager, namelijk 22% in 1999 (LISV 2001, Ziektediagnosen bij uitkering).

Een ander verschil in diagnoseverdeling tussen mannen en vrouwen heeft te maken met het feit dat vrouwen meer aandoeningen kennen dan mannen. Hierbij speelt met name de invloed van zwangerschap en bevalling een rol.

Tabel 2.1 *Belangrijkste diagnose (in %) bij WAO-instroom naar geslacht, 1981-1991-1999*[a]

	Mannen			Vrouwen		
	1981	1991	1999	1981	1991	1999
Psychische problemen	14,4	22,1	29,2	17,1	30,3	31,7
Hart- en vaatziekten	17,3	9,5	8,8	5,7	2,6	2,7
Klachten van de ledematen	39,5	42,5	36,8	45,9	38,0	31,2
Overige aandoeningen	28,8	25,8	25,1	31,4	29,1	34,4

1999 is op basis van een samengesteld bestand op basis van EPI98 en EPI99

Bron: DOW 1980, EPI91, EPI98, EPI99

Op basis van de gegevens die we gebruiken in de analyse kunnen we voor de drie steekproefjaren de belangrijkste diagnose bij toekenning van een WAO-uitkering voor mannen en vrouwen bepalen (zie tabel 2.1). Het aandeel psychische aandoeningen ligt ongeveer 3% hoger voor vrouwen. Hierbij kan worden opgemerkt dat niet is gestandaardiseerd voor leeftijd. Het is te verwachten dat als de vrouwelijke werkende bevolking gemiddeld even oud was geweest als de mannelijke dit aandeel hoger was geweest. Voor zowel mannen als vrouwen is het aandeel psychische aandoeningen toegenomen met ongeveer 15 procentpunt.

2.3.3 Ziekte gevolg van het werk

Ten slotte is in tabel 2.2 van de WAO-instroom weergegeven de mate waarin de ziekte gezien wordt als zijnde veroorzaakt door het werk.

Tabel 2.2 *Procentuele verdeling van het antwoord op de vraag of de ziekte gevolg is van het werk, 1991 en 1999*[a]

	Mannen		Vrouwen	
	1991	1999	1991	1999
Ja	54,4%	53,8%	41,8%	45,0%
Nee	35,8%	32,6%	47,2%	44,7%
Weet niet	9,8%	13,7%	11,0%	10,3%

1999 is op basis van een samengesteld bestand op basis van EPI98 en EPI99

Bron: EPI91, EPI98, EPI99

Uit de tabel blijkt dat mannen vaker de oorzaak van de ziekte in het werk zoeken dan vrouwen. Ook blijkt dat in 1999 meer vrouwen het werk als oorzaak van de ziekte zien dan in 1991. Voor mannen is dit percentage vrijwel stabiel. Hierbij moet worden opgemerkt dat niet is gecorrigeerd voor bijvoorbeeld de invloed van zwangerschap op het hogere WAO-instroomrisico van vrouwen.

2.4 Conclusies

In dit hoofdstuk is een overzicht gegeven van een aantal onderzoeken naar het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. Een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen:

- Alleenstaande vrouwen en hoger opgeleide vrouwen hebben een hoger WAO-risico dan alleenstaande mannen en hoger opgeleide mannen.
- Een deel van het hoger (langdurig) ziekteverzuim, en daarmee van het hogere WAO-risico hangt samen met een aantal specifiek vrouwelijke aandoeningen, zoals bijvoorbeeld klachten rondom zwangerschap en bevalling.
- Werkomstandigheden die vaker voorkomen bij vrouwen verklaren een deel van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. Hierbij betreft het bijvoorbeeld werkzaam zijn in een sector met een hoog WAO-risico, weinig carrièremogelijkheden en een hoge werkdruk.
- De kansen op herstel gedurende het eerste ziektejaar zijn kleiner voor vrouwen dan voor mannen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen zich vaker dan mannen eerst richten op de afname van hun klachten alvorens het werk te hervatten, terwijl mannen zich sneller weer op het werk richten. Daarnaast schatten bedrijfsartsen het belang van reïntegratie voor vrouwen lager in dan voor mannelijke werknemers, terwijl ook de werkgever minder gericht is op werkhervatting van vrouwelijke dan van mannelijke werknemers.
- Ook de samenstelling van de WAO-instroom verschilt tussen mannen en vrouwen. i. Vrouwen zijn vaker volledig arbeidsongeschikt als ze in de WAO komen, ii. vrouwen hebben vaker psychische klachten, en iii. vrouwen geven minder vaak aan dat ziekte het gevolg is van het werk.

3 TRENDS

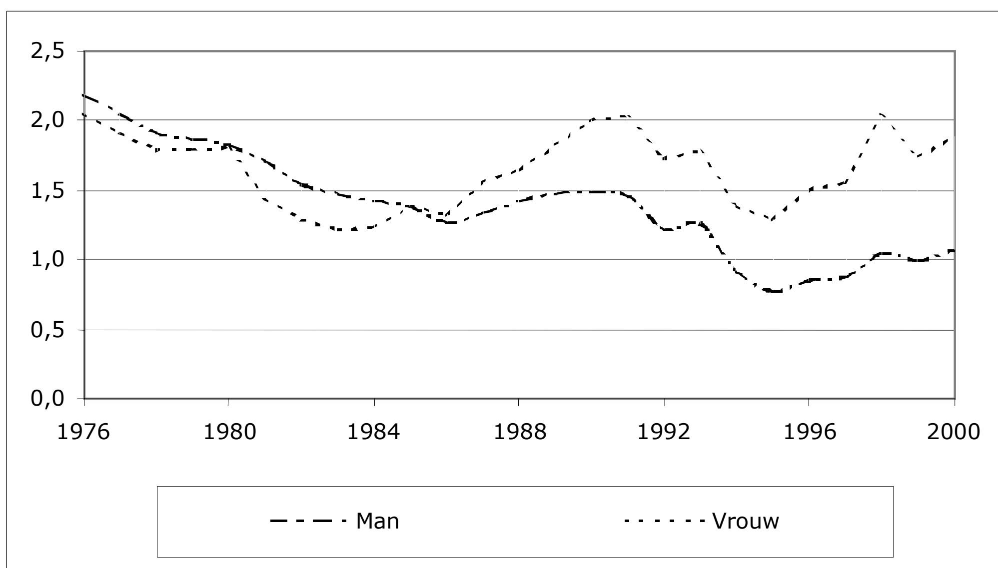
3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk onderzoeken we aan de hand van globale cijfers hoe de kengetallen van de WAO (instroom, uitstroom, volume) en de arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen zich in de afgelopen twee decennia hebben ontwikkeld. Eerst laten we de ontwikkeling van de WAO tussen 1980 en 2000 naar geslacht en leeftijd zien. Vervolgens geven we een overzicht van de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie. Tot slot wordt de invloed van andere uitkeringen, zoals de VUT, op de WAO-instroom van mannen en vrouwen bekeken.

3.2 De WAO-populatie

Veranderingen in arbeidsongeschiktheidstrends worden zichtbaar in de ontwikkeling van het aantal uitkeringen, de instroom en de uitstroom.

Figuur 3.1 *WAO-instroomrisico (in %) naar geslacht (1976-2000)*

Bron: UWV (2003)

3.2.1 WAO-instroom

Figuur 3.1 laat het WAO-instroomrisico zien van mannen en vrouwen in de periode 1976 tot en met 2000.[6] Tot halverwege de jaren tachtig ligt het instroomrisico van mannen en vrouwen vrij dicht bij elkaar. Daarna beginnen hun WAO-risico's uit elkaar te lopen. Ook blijkt uit de figuur dat het verschil in instroomkansen tussen mannen en vrouwen groeiend is. Vanaf de periode van ingrepen in de WAO (1993) heeft de instroomkans van mannen zich aanzienlijk gunstiger ontwikkeld dan die van vrouwen. Het WAO-instroomrisico van mannen daalt tussen 1993 en 1995 sterker en stijgt minder hard vanaf 1996.

De relatief ongunstige positie van vrouwen ten opzichte van mannen wordt dus deels veroorzaakt doordat het WAO-risico voor mannen sinds 1994 lager is dan ooit (althans sinds de invoering van de WAO in 1967).
Toch blijft de vraag waarom de positie van vrouwen niet in gelijke mate is verbeterd als die van mannen. Het is mogelijk dat het verschil in instroomrisico tussen mannen en vrouwen altijd al heeft bestaan, maar dat het "verborgen" is geweest in een gemiddelde doordat de populatie werkende vrouwen aanzienlijk jonger was dan de populatie werkende mannen. Dit kan worden onderzocht door het WAO-risico van mannen en vrouwen uit te splitsen naar leeftijd.

Tabel 3.1 WAO-*instroom (in %) naar geslacht en leeftijd (1980-1999)*

	Mannen			Vrouwen		
In %	1980	1990	1999	1980	1990	1999
15 tot 25 jaar	0,6	0,4	0,2	0,8	0,8	0,5
25 tot 35 jaar	0,8	1,0	0,7	1,3	1,6	1,6
35 tot 45 jaar	1,5	1,5	1,1	2,0	2,2	1,9
45 tot 55 jaar	2,8	2,5	1,7	3,5	4,0	2,7
55 tot 65 jaar	5,6	3,1	2,4	6,0	5,2	3,1
Totaal	1,8	1,5	1,1	1,8	2,0	1,7

Bron: UWV (2003), GMD-cahier nr 9, GMD: statistische informatie 1991, CBS Statline, APE bewerking

De daling van het gemiddelde WAO-instroomrisico tussen 1990 en 1999, die in figuur 3.1 werd geschetst, wordt in elk van de vijf leeftijdsklassen in tabel 3.1 teruggevonden. Bij vrouwen daalt het WAO-instroomrisico vooral

6 We definiëren het WAO instroomrisico als de totale instroom in de WAO op tijdstip t als percentage van de beroepsbevolking op t-1.

in de oudere leeftijdscohorten. Deze groepen zijn echter in omvang relatief klein. In de cohorten 25 tot 35 jaar blijft het WAO-risico constant. In de leeftijdsklasse 35 tot 45 jaar daalt het risico veel minder dan bij de mannen. In de drie jaren van waarneming is in iedere leeftijdsklasse het WAO-risico voor vrouwen hoger dan voor mannen. Het verschil in leeftijdsspecifiek WAO-risico tussen mannen en vrouwen bestond dus ook al in 1980, maar werd toen gemaskeerd door een jongere verzekerden populatie. Uit de tabel blijkt verder dat het WAO-risico in 1980 sterker leeftijdsafhankelijk was dan in 1991 en 1998. Blijkbaar is in de loop der jaren leeftijd een minder dominante factor geworden.

Tabel 3.2 *Decompositie van het verschil tussen mannen en vrouwen, 1980, 1990 en 1999*

	1980	1990	1999
Samenstelling	-0,40	-0,23	-0,12
15 tot 25 jaar	+0,07	+0,10	+0,04
25 tot 35 jaar	+0,14	+0,20	+0,30
35 tot 45 jaar	+0,10	+0,18	+0,22
45 tot 55 jaar	+0,09	+0,20	+0,21
55 tot 65 jaar	+0,02	+0,08	+0,03
Totaal	+0,02	+0,53	+0,68

Bron: zie tabel 3.1

Het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen kan deels worden toegeschreven aan een verschillende leeftijdsopbouw van de verzekerden-populatie (‘samenstellingseffect’) en deels aan een verschillend WAO-risico per leeftijdsklasse (‘gedragseffect’). Met behulp van een decompositiemethode kunnen we het samenstellingseffect van het gedragseffect scheiden.[7] Tabel 3.2 laat de decompositie van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen naar leeftijd zien.

Doordat de vrouwelijke beroepsbevolking relatief jong is, is het WAO-risico van vrouwen lager dan van mannen, dit noemen we het samenstellingseffect. In 1980 bedroeg dit effect –0,40. Met andere woorden, het WAO-risico van mannen zou in 1980 0,4 procentpunt lager geweest zijn, als de leeftijdsverdeling van de mannelijke beroepsbevolking gelijk was geweest aan die van vrouwen. Het leeftijdsspecifieke risico van vrouwen, het ge

7 Voor uitleg over deze methode om het samenstellingseffect en het gedragseffect te scheiden zie bijlage 4.4. In de tabel zijn mannen de referentiegroep en worden vrouwen per leeftijdsklasse vergeleken.

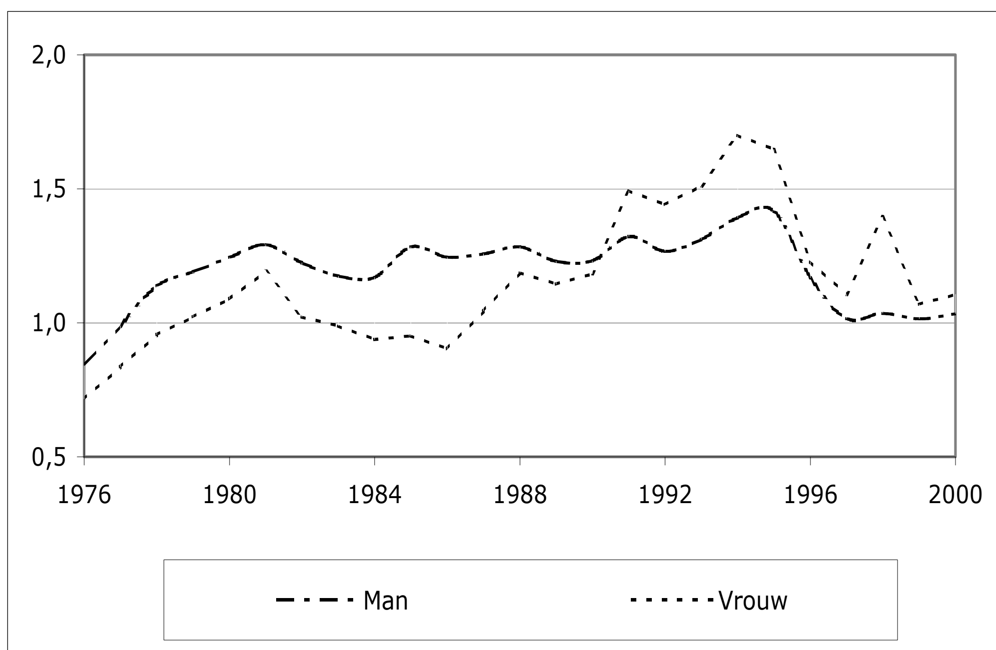
dragseffect, is in elk cohort hoger dan dat van mannen. Het gedragseffect wordt berekend door het verschil in het leeftijdsspecifieke WAO-risico tussen mannen en vrouwen, dat uit de cijfers in tabel 3.1 is af te leiden, te vermenigvuldigen met het aandeel van de betreffende leeftijdsklasse in de vrouwelijke verzekerdenpopulatie. Het resultaat is dat het gedragseffect het samenstellingseffect compenseert zodat per saldo het WAO-risico van mannen en vrouwen gelijk in 1980 gelijk was.

In 1990 is het WAO-risico van vrouwen iets meer dan een half procentpunt hoger dan dat van mannen. De sterkere vergrijzing van de vrouwelijke beroepsbevolking, die in leeftijdsopbouw steeds meer op die van de mannen is gaan lijken (zie tabel 3.3), heeft tot gevolg dat het samenstellingseffect minder groot is dan in 1980. Maar omdat de vrouwelijke beroepsbevolking ook in 1990 jonger is, is dat effect nog steeds negatief. De gedragseffecten daarentegen zijn wel toegenomen. De verschillen in WAO-risico tussen vrouwen en mannen binnen een leeftijdscohort zijn toegenomen. Omdat, in vergelijk met 1980, het (negatieve) samenstellingseffect kleiner is en het (positieve) gedragseffect groter neemt het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van dat van mannen tussen 1980 en 1990 toe. Tussen 1990 en 1999 vinden we een verdere afname van het samenstellingseffect. In alle leeftijdsklassen neemt het relatieve WAO-risico van vrouwen toe, met als gevolg dat het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen verder oploopt.

3.2.2 WAO-uitstroom

Figuur 3.2 laat het WAO-uitstroompercentage zien van mannen en vrouwen in de periode 1976 tot en met 2000. Om de figuur te kunnen vergelijken met figuur 3.1 is hier de kans op uitstroom uit de WAO gedefinieerd als de totale uitstroom uit de WAO op tijdstip t als percentage van de beroepsbevolking op t-1. Het patroon is vergelijkbaar met dat voor de instroom in figuur 3.1. Vanaf 1990 is de uitstroomkans voor vrouwen groter dan voor mannen. In 1995 was de uitstroomkans het grootst. Daarna nam deze af tot 1,1% beëindigde WAO-uitkeringen per jaar. Vergelijking met figuur 3.1 laat zien dat de instroom van vrouwen hoger is dan de uitstroom, behalve in 1995 en 1996. Bij mannen is de uitstroom sinds 1993 groter dan of gelijk aan de instroom. Sindsdien daalt het mannelijke WAO-volume dus.

Figuur 3.2 *WAO-uitstroompercentage naar geslacht, 1976-2000*

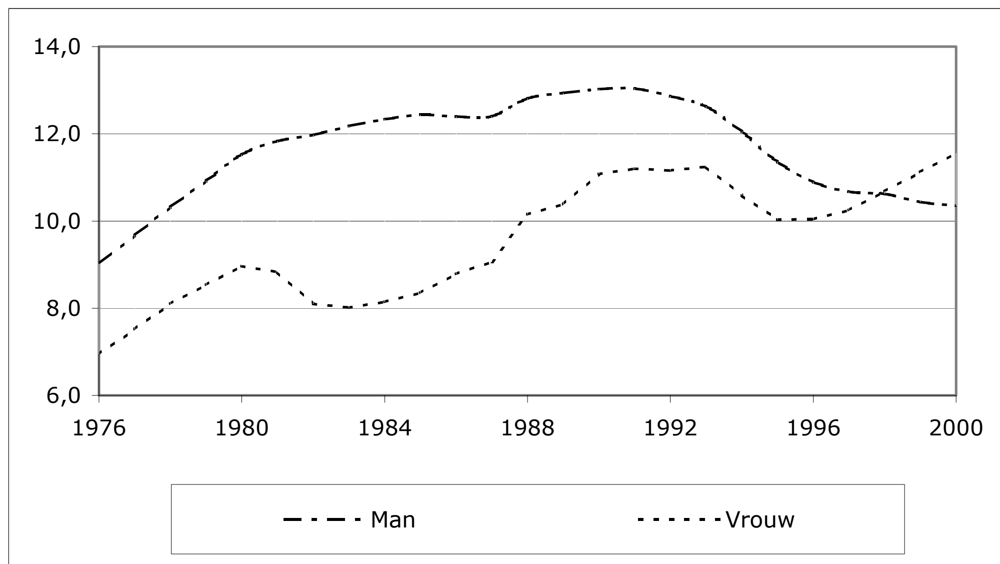
Bron: UWV (2003)

3.2.3 WAO-volume

Figuur 3.3 tenslotte, toont de ontwikkeling van het WAO-volume (in personen) in relatie tot de beroepsbevolking naar geslacht in de periode 1976 tot en met 2000. Te zien is dat het aantal mannen met een WAO-uitkering als percentage van de mannelijke beroepsbevolking vanaf 1990 daalt, terwijl het relatieve aantal vrouwen met een WAO-uitkering, na een daling tussen 1992 en 1995, toeneemt. Vanaf 1998 hebben, relatief ten opzichte van de beroepsbevolking, meer vrouwen dan mannen een WAO-uitkering.

In absolute aantallen is in de periode 1990 tot en met 2000 het aantal mannen met een WAO-uitkering met 60.000 afgenomen, terwijl het aantal vrouwen in de WAO in dezelfde periode met ruim 100.000 is toegenomen. De totale WAO-populatie is in de periode vanaf 1976 gegroeid tot 760.000 in 1993, tot 1996 was sprake van een daling met ongeveer 60.000 tot minder dan 700.000. Daarna is het WAO-volume verder gestegen tot 770.000 personen in 2000. Deze toename is derhalve het gevolg van de sterke groei van het aantal vrouwen in de WAO.

Figuur 3.3 *WAO-volume in % beroepsbevolking naar geslacht, 1976-2000*

Bron: UWV (2003)

3.3 Arbeidsparticipatie

3.3.1 Leeftijd en generatie

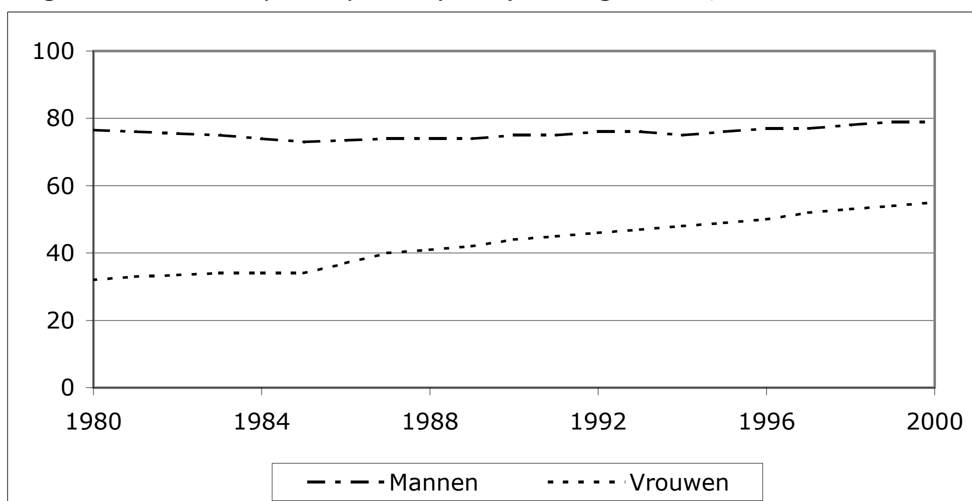
De arbeidsparticipatie van vrouwen is stormachtig gegroeid in de afgelopen 25 jaar. In figuur 3.4 zien we dat tussen 1980 en 2000 de arbeidsparticipatie van vrouwen is toegenomen van 33% in 1980 tot 55% in 2000. De arbeidsparticipatie van mannen vertoont een stabiel patroon over de tijd. Tot begin jaren '90 is de arbeidsparticipatie licht gedaald, ongeveer 2%. Daarna is deze met ongeveer 4% gegroeid en bedraagt 79% in 2000.

De toename van de vrouwelijke beroepsbevolking is het gevolg van een trend tot toenemende arbeidsparticipatie onder groepen vrouwen die voorheen schaars waren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Het gaat dan om getrouwde en samenlevende vrouwen, moeders (met of zonder partner) en vrouwen die na een periode van non-participatie in verband met de zorg voor kinderen terugkeren op de arbeidsmarkt, de zogenoemde herintreedsters. Daardoor is het aandeel vrouwen op de arbeidsmarkt toegenomen van 25% in 1970 tot 40% in 2000.

Daarnaast zal de gunstige conjunctuur vooral in de laatste helft van de jaren 90 een rol gespeeld hebben bij de toename van het arbeidsaanbod. Naast vrouwen zijn ook jongeren meer gaan werken naast hun school of studie, is de instroom van laag betaalden op de arbeidsmarkt toegenomen,

terwijl met name oudere mannen door de gunstige economische omstandigheden minder snel de arbeidsmarkt hebben (moeten) verlaten.

Figuur 3.4 *Arbeidsparticipatie*[a] *(in %) naar geslacht, 1980-2000*

(a) beroepsbevolking (18-64 jaar) als percentage van de bevolking (18-64 jaar)

Bron: CBS Statline

Tabel 3.1 liet zien dat het WAO-instroomrisico toeneemt met de leeftijd. Dit betekent dat bij een constant leeftijdsspecifiek WAO-instroomrisico, de WAO-instroom zal toenemen als gevolg van de vergrijzing van de beroepsbevolking. Terwijl de gemiddelde leeftijd van de totale bevolking sinds 1960 onafgebroken is gestegen, neemt de gemiddelde leeftijd van de potentiële beroepsbevolking (15-64 jaar) sinds 1975 toe. Nu houden beide trends min of meer gelijke tred.

De demografische ontwikkeling kan ook bijdragen aan de verklaring van het toenemende verschil in WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen. Uit de ontwikkeling van de gemiddelde leeftijd in tabel 3.3 blijkt dat de mannelijke beroepsbevolking minder snel veroudert dan het vrouwelijke deel. Twee trends kunnen hiertoe hebben bijgedragen. Ten eerste wordt binnen de mannelijke beroepsbevolking het effect van veroudering meer dan gecompenseerd door vervroegde uittreding. Zo daalde de arbeidsparticipatie van alle 15-64 jarige mannen van 90% in 1960 tot 76% in 1995. Voor mannen in de leeftijdsgroep van 50-64 jaar daalde de arbeidsparticipatie over die periode van 91% tot 58%.[8]

8 CBS Statline

Tabel 3.3 *Gemiddelde leeftijd beroepsbevolking*

	Mannen	Vrouwen
1980	38,6	34,6
1990	38,6	36,1
1998	40,0	38,4

Bron: DLO, EPI

Ten tweede is een groeiend aantal vrouwen in de afgelopen decennia niet alleen gaan werken, maar ook blijven werken. Mede hierdoor nam de gemiddelde leeftijd van werkende vrouwen sterker toe dan die van mannen. Vrouwelijke werknemers zijn nog steeds jonger dan hun mannelijke collega's, maar het verschil in gemiddelde leeftijd neemt af en zal verdwijnen als de tendens tot stijgende arbeidsparticipatie aanhoudt.

3.3.2 Kinderen

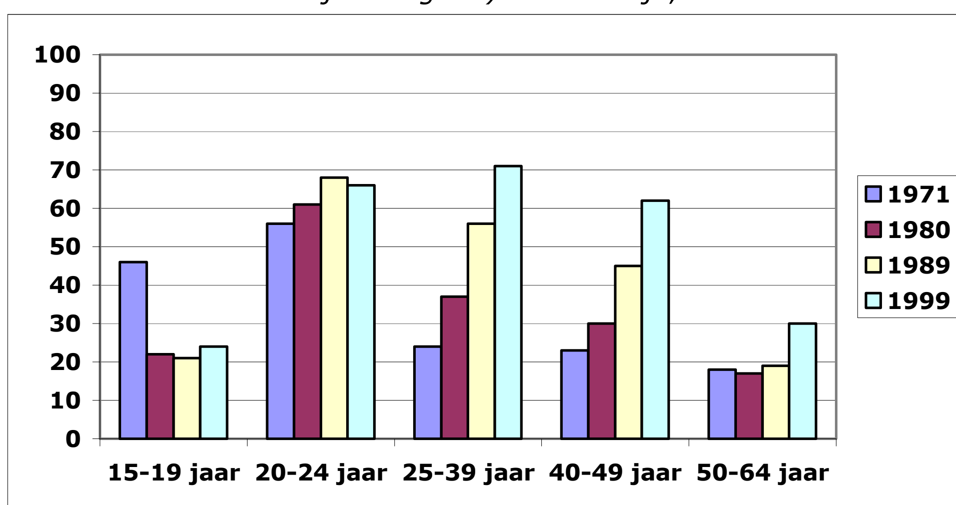
De mate waarin de arbeidsdeelname van vrouwen afhankelijk is van het krijgen van kinderen is sterk afgenomen in de afgelopen 30 jaar. Daarmee samenhangend is de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen toegenomen van 24 jaar in 1970 tot 29 jaar in 2000 (Beets et al, 2001). In figuur 3.5 is te zien in welke cohorten de groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen in de laatste helft van de jaren negentig is terecht gekomen. De figuur laat de arbeidsparticipatie van vrouwen in een bepaald leeftijdscohort zien. Tussen 1989 en 1999 neemt de arbeidsparticipatie vooral toe onder vrouwen tussen 25 en 49 jaar en in iets mindere mate onder vrouwen tussen 50 en 64 jaar. Ter illustratie, in 1999 werkte ongeveer 70% van de vrouwen in de leeftijdsgroep 25 tot 39 jaar. In 1980 was dit 55% en van deze groep werkte nog geen kwart in 1971. De arbeidsparticipatie onder jonge vrouwen, tot 24 jaar, neemt de laatste tien jaar licht af. Voor de totale arbeidsparticipatie van vrouwen geldt dat het aandeel werkende vrouwen gestegen is van 29% in 1970 tot 55% in 2000 (zie ook figuur 3.4).

De afnemende invloed van kinderen op de arbeidsparticipatie van vrouwen blijkt ook uit de arbeidsparticipatie voor en na de geboorte van het eerste kind. Uit het CBS Onderzoek Gezinsvorming 1998 blijkt dat vrouwen na de geboorte van het eerste kind vaker blijven werken dan vroeger. Van de vrouwen die in de periode 1995 - 1998 hun eerste kind kregen, werkte vóór de geboorte van het eerste kind meer dan 80% (zie tabel 3.4). Daarna blijven drie van de vier moeders werken.[9] Van de vrouwen die in de

9 Steenhof, 2000.

periode 1985 – 1989 hun eerste kind kregen, bleef slechts de helft werken na de geboorte van het eerste kind. Ook was de arbeidsparticipatie voor en na de geboorte lager, respectievelijk bijna 70% en 30%.

Figuur 3.5 A*rbeidsparticipatie van vrouwen (in procenten van de betreffende leeftijdscategorie) naar leeftijd, 1971-1999*

Bron: CBS (EBB)

Er is wel een duidelijk verschil te zien naar opleidingsniveau, hoewel dit verschil in de loop van de tijd kleiner is geworden. De grootste stijging van arbeidsparticipatie *voor* de geboorte van het eerste kind is te zien onder lager opgeleide vrouwen. De arbeidsparticipatie van hoger opgeleide vrouwen was in 1985 al redelijk hoog, maar ook hier blijft de arbeidsparticipatie stijgen. Het lijkt er dus op dat lager opgeleide vrouwen een inhaalslag aan het maken zijn.

Tussen 1985 en 1998 is het percentage vrouwen dat werkt *na* de geboorte van het eerste kind bijna verdubbeld van 30% naar 60%. De grootste stijging maakt de groep met een HAVO / MAVO of MBO diploma. De groep met een HBO of WO opleiding heeft naast de hoogste arbeidsparticipatie, ook de grootste kans om door te werken na de geboorte; naar schatting werkt bijna 90% van de vrouwen in deze categorie door.

Vaak gaat de geboorte van het eerste kind gepaard met een vermindering van het aantal uren dat vrouwen werken. Terwijl vóór de geboorte van het eerste kind 76% van de vrouwen 30 uur of meer per week werkt, daalt dit aandeel na de geboorte tot 23%. De meeste vrouwen (69%) werken dan 12 tot 30 uur. Hoger opgeleide vrouwen werken meer uren dan lager op

geleide vrouwen zowel voor als na de komst van het eerste kind. (CPB 2001, p.5).

Tabel 3.4 Effect van het eerste kind op arbeidsparticipatie van vrouwen

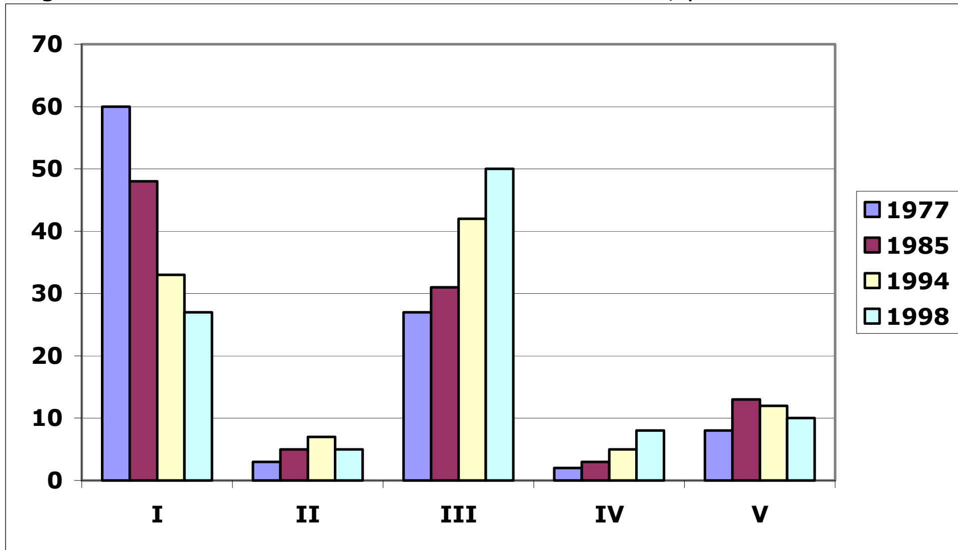
Periode geboorte eerste kind	Opleidingsniveau	Werkende vrouwen vóór geboorte 1e kind (in %)	Werkende vrouwen na geboorte 1e kind (in %)	Kans om te werken na geboorte 1e kind (in %)
1985-1989	Totaal opleidingsniveaus	69	32	46
	Lager, MAVO en VBO	61	20	33
	HAVO/VWO en MBO	76	33	43
	HBO en WO	81	53	65
1990-1994	Totaal opleidingsniveaus	75	47	63
	Lager, MAVO en VBO	59	26	44
	HAVO/VWO en MBO	83	47	57
	HBO en WO	85	74	87
1995-1997	Totaal opleidingsniveaus	83	60	72
	Lager, MAVO en VBO	74	36	49
	HAVO/VWO en MBO	87	65	75
	HBO en WO	90	77	86

Bron: CBS (bewerking APE)

3.3.3 Tweeverdieners

Een belangrijke ontwikkeling is de toename van het aandeel herintreedsters. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 27% van de werkende vrouwen in 2000 herintreedster is (Wetzels en Tijdens, 2002). De toename van de arbeidsparticipatie van samenwonende en getrouwde vrouwen heeft per definitie tot een groei van het aantal tweeverdienershuishoudens geleid. Figuur 3.6 illustreert dit. In 1977 domineerde het traditionele model: bij 60% van de paren was de man de enige kostwinner en bedroeg het percentage tweeverdieners 30%. Twintig jaar later zijn de verhoudingen radicaal omgedraaid. Terwijl nog maar bij 27% van de paren de man de enige kostwinner is, is het aandeel tweeverdieners toegenomen tot 58%. Wel is bij de grote meerderheid (86%) van de tweeverdieners de man de meest verdienende partner.

Figuur 3.6 *Huishoudens naar inkomen uit arbeid, paren met kostwinner*

I kostwinner man, II kostwinner vrouw, III tweeverdieners, man meestverdiener, IV tweeverdieners, vrouw meestverdiener, V geen verdiener

Bron: SCP (2000)

3.4 Overige uitkeringen

Tot slot van dit hoofdstuk bekijken we of de verschillen in instroomrisico tussen mannen en vrouwen ook te zien zijn bij andere uitkeringen. Hiertoe bekijken we kort de verschillen tussen mannen en vrouwen in het ziekteverzuim, het instroomrisico in de WW en de invloed van de VUT op het WAO-risico.

3.4.1 Het ziekteverzuim

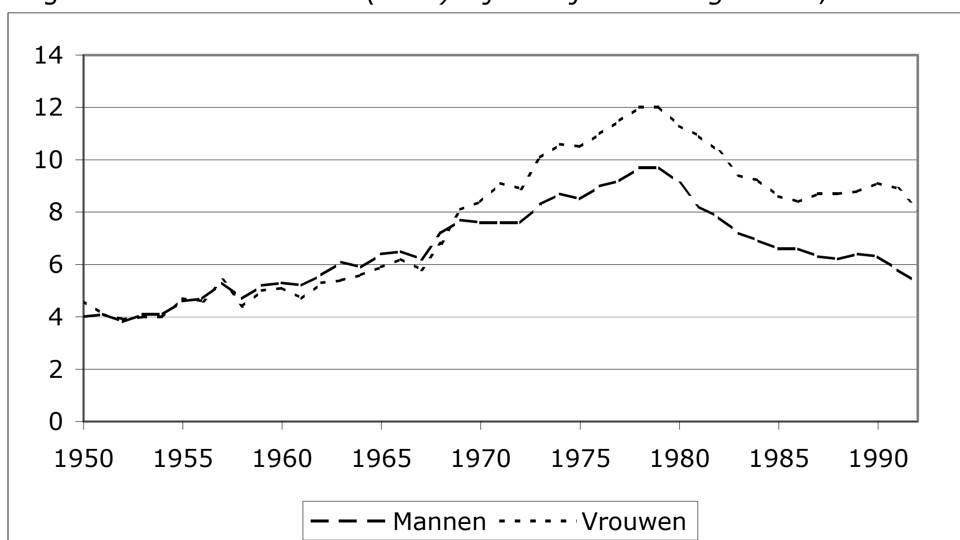
Het langdurige ziekteverzuim bepaalt voor een aanzienlijk deel de omvang van het totale ziekteverzuim (OSA, 2000). De verschillen in WAO-risico tussen mannen en vrouwen zullen daarom ook zichtbaar zijn in het totale ziekteverzuim.

Het CBS registreert tot en met 1992 het ziekteverzuim bij bedrijven naar geslacht.[10] Voor de periode na 1992 is geen uitsplitsing naar geslacht be

10 Het ziekteverzuim is berekend in procenten van het aantal mensdagen, waarbij mensdagen de beschikbare kalenderdagen van de werknemers zijn. Vervolgens is het ziekteverzuim bepaald door het aantal verzuimde kalenderdagen in een

schikbaar. In figuur 3.7 is de ontwikkeling van het ziekteverzuim in de periode 1950 tot en met 1992 weergegeven. Hierbij worden zwangerschaps- en bevallingsdagen niet tot het verzuim gerekend. De figuur is vooral interessant vanwege de lange observatieperiode.

Figuur 3.7 *Ziekteverzuim (in %) bij bedrijven naar geslacht, 1950-1992*

Bron: CBS

In figuur 3.1 zagen we dat de WAO-instroomrisico's van mannen en vrouwen vanaf 1986 uit elkaar gingen lopen. Voor het ziekteverzuim geldt hetzelfde patroon, echter al vanaf 1967. Sinds 1967 is het gemiddelde ziekteverzuim van vrouwen 1 tot 2 procent hoger dan dat van mannen. Dit is een aanzienlijk verschil ook omdat de vrouwelijke beroepsbevolking gemiddeld jonger is dan de mannelijke en de arbeidsparticipatie vooral laag is onder vrouwen tussen 50 en 64 jaar. Deze groep kent een hoger dan gemiddeld ziekteverzuim.

Wel zien we in figuur 3.7 het verschil in ziekteverzuim tussen mannen en vrouwen na 1985 toenemen. Dit kan voor een deel op het conto van het toenemend verschil in WAO-risico geschreven worden. In de berekening van het verzuimpercentage wegen degenen die het ziektejaar volmaken immers het zwaarst.[11]

---

jaar te delen door de personeelssterkte vermenigvuldigd met het aantal kalenderdagen in dezelfde periode.

11 Een eenvoudige berekening leert dat, als het ziekteverzuim 6% is en 1,5% van de werknemers (minstens) twaalf maanden ziek is, de 1,5% twaalfmaandszieken 25% van het verzuim voor hun rekening nemen.

3.4.2 Instroom in de WW

De vorige paragraaf liet zien dat het verzuimpercentage bij vrouwen hoger is dan bij mannen. De vraag is of eenzelfde verschil kan worden gevonden voor uitkeringen die niet direct verbonden zijn met de gezondheid maar met de positie op de arbeidsmarkt en de relatie met betaalde arbeid. In deze paragraaf bekijken we de WW, in de volgende paragraaf de VUT. Achterliggend idee is dat er sprake kan zijn van substitutie tussen arbeidsongeschiktheidsregelingen en andere regelingen zoals WW en VUT. Als mannen vaker via regelingen als WW en VUT de arbeidsmarkt verlaten dan zou dit een deel van het verschil in WAO-risico tussen oudere mannen en vrouwen kunnen verklaren.

Tabel 3.5 *Ratio WW instroom risico vrouwen en mannen naar leeftijd*

	1990	1995	1998	2000
15 tot 25 jaar	0,73	0,75	0,85	1,10
25 tot 35 jaar	1,06	1,00	0,99	1,24
35 tot 45 jaar	1,44	1,32	1,16	1,20
45 tot 55 jaar	1,50	1,43	1,33	1,37
55 tot 65 jaar	1,19	0,98	1,01	1,14
Totaal	1,16	1,11	1,09	1,23

Bron: UWV (2003)

Tabel 3.5 geeft de ratio van het instroomrisico in de WW door ontslag van vrouwen versus mannen naar leeftijd. Een waarde groter dan één duidt op een hoger risico voor vrouwen dan voor mannen in het betreffende leeftijdscohort. Uit de tabel kan worden afgeleid dat het instroomrisico van vrouwen niet alleen in de WAO maar ook in de WW hoger is dan dat van mannen. Vrouwen hebben blijkbaar een zwakkere positie op de arbeidsmarkt en een geringere binding met betaald werk.

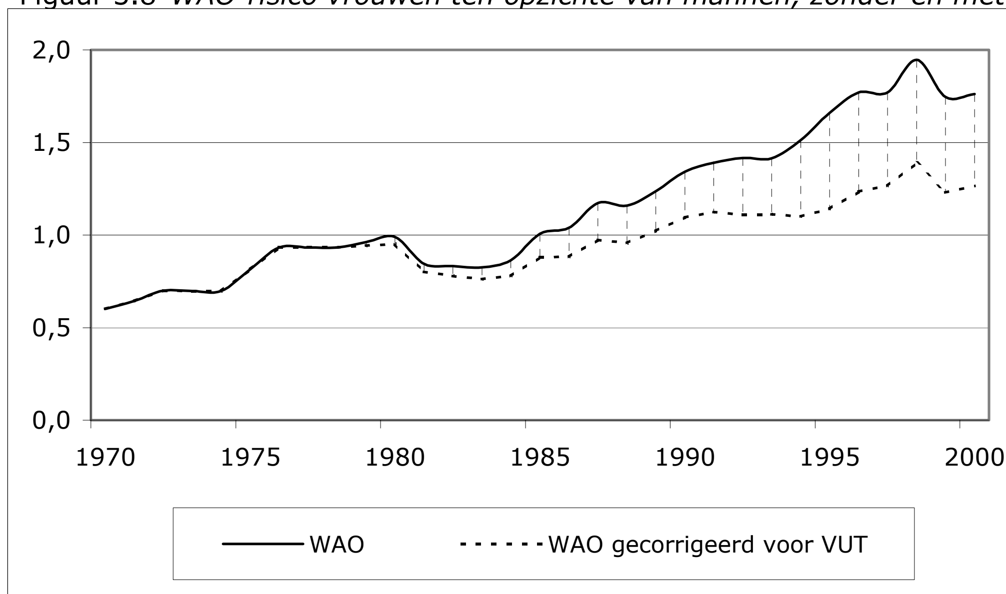
Bovendien zijn de patronen redelijk stabiel in de tijd. Op basis van deze tabel kan derhalve niet worden geconcludeerd dat er sprake is van substitutie. Alleen in het jongste leeftijdscohort is sprake van een lager risico voor vrouwen dan voor mannen, met als uitzondering het jaar 2000. Anders dan bij de WAO neemt het verschil in WW-risico toe met de leeftijd, alleen in het oudste cohort daalt het verschil. Overigens laten de cijfers in tabel 3.5 zien dat in 2000 leeftijd een veel minder grote rol speelt bij de verschillen in WW instroom tussen mannen en vrouwen dan in 1990.

3.4.3 Instroom in de VUT

Binnen de generatie vrouwen die nu ouder dan 55 jaar is, is de arbeidsparticipatie laag (figuur 3.5). Er zijn daarom relatief weinig vrouwen die gebruik hebben kunnen maken van de VUT. Bij mannen is het oudste cohort veel groter. De VUT is voor hen van grote betekenis geweest.

Voor oudere mannelijke werknemers zijn VUT en WAO communicerende vaten. In het verleden is de WAO veelvuldig gebruikt als vroegtijdige uittredingsregeling voor degenen die toen nog geen recht op VUT hadden of niet de conditie hadden om tot de VUT door te werken (Heijma, 2001). Met de groei van de VUT is het gebruik van de WAO als uittredingsroute sterk verminderd. Zo zien wij in tabel 3.1 dat in de leeftijdsklasse 55-65 jaar het WAO-risico bij mannen gedaald is van 5,6% in 1980 tot 2,4% in 1999. Bij vrouwen is de overeenkomstige daling van 6% in 1980 naar 3,1% in 1999. De daling in de oudste leeftijdsklasse is aanzienlijk groter dan die voor het totale aantal verzekerde vrouwen.

Figuur 3.8 *WAO-risico vrouwen ten opzichte van mannen, zonder en met*

Bron: UWV (2003)

In figuur 3.8 is de ratio van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen weergegeven met en zonder correctie voor instroom in de VUT. De waarde van die ratio was in 1985 gelijk aan één, omdat toen het WAO-instroompercentage voor mannen en vrouwen even groot was. In 2000 was deze risicoverhouding gelijk aan 1,7 – vrouwen hadden toen een 70% grotere kans om in de WAO terecht te komen.

Uit de figuur blijkt dat het verschil in WAO-risico voor een deel verdwijnt als de instroom in de VUT geteld wordt als instroom in de WAO. De ondergrens van het gearceerde gebied geeft aan hoe de verhouding in WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen zou zijn, *als iedereen die met VUT gaat bij afwezigheid van de VUT in de WAO terecht was gekomen*. In 2000 zou de verhouding niet 1,7 maar 1,2 geweest zijn. De WAO-instroom van oudere mannen zou dan zoveel groter zijn dat het gemiddelde WAO-risico van vrouwen niet 70% maar slechts 20% hoger dan dat mannen was. Deze daling van de risicoverhouding komt voort uit een drastische stijging van de WAO-instroom van werknemers in de leeftijdklasse 55-64. In de jongere leeftijdsklassen blijven de WAO-risico's gelijk aan die in tabel 3.1.

Het potentiële WAO-risico van oudere werknemers wordt dus gecamoufleerd door de VUT. Dit VUT-effect is bij mannen veel groter dan bij vrouwen, omdat de arbeidsparticipatie binnen oudere generaties vrouwen traditioneel laag was. Het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen in de leeftijdsklasse 55-64 jaar is daarom niet te vergelijken met het verschil in de jongere klassen waar de arbeidsparticipatie van mannen traditioneel hoog is en die van vrouwen sterk aan het toenemen is.

3.5 Conclusies

In dit hoofdstuk is een aantal van trends in de WAO-instroom en de arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen in de afgelopen 25 jaar aan de orde gesteld. De belangrijkste bevindingen zijn de volgende:

- Sinds 1970 is de arbeidsparticipatie van vrouwen sterk toegenomen, terwijl de arbeidsparticipatie van mannen enigszins is afgenomen. De toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen wordt vooral veroorzaakt door een sterke stijging van het aantal werkende vrouwen met partner en kinderen. Veel meer dan vroeger blijven vrouwen werken na de geboorte van de kinderen. En zij die stoppen komen later veel vaker als herintreedster terug op de arbeidsmarkt. Het gevolg hiervan is dat de veroudering van de beroepsbevolking bij vrouwen sneller gaat dan bij mannen.
- Het leeftijdsspecifieke WAO-risico was al in 1980 voor vrouwen hoger dan voor mannen. Doordat de vrouwelijke beroepsbevolking jonger is, bleef het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen verborgen.

- Het verschil in gemiddelde leeftijd tussen vrouwelijke en mannelijke werknemers is sterk (60%) afgenomen. Terwijl het in 1980 vier jaar bedroeg, was het in 1998 nog maar 1,6 jaar.
- Bij de analyse van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen is het van belang rekening te houden met de instroom in andere uitkeringen. Het verschil in WAO-risico van vrouwen en mannen wordt voor maximaal 40% gereduceerd als rekening wordt gehouden met instroom in de VUT.
- Het hogere instroomrisico van vrouwen ten opzichte van mannen is ook, zij het in mindere mate, zichtbaar in de WW. Vrouwen hebben blijkbaar een zwakkere positie op de arbeidsmarkt en een geringere binding met betaald werk.

4 KENMERKEN VAN ARBEIDSPARTICIPATIE EN ARBEIDSONGESCHIKTHEID

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van een aantal kenmerken die van invloed zijn op de veranderingen in de arbeidsparticipatie en het WAO-risico van vrouwen. De kenmerken zijn ontleend aan de domeinen die in hoofdstuk twee gebruikt werden om risicofactoren voor WAO-toetreding in te delen. We volgen hier dezelfde indeling en onderzoeken achtereenvolgens de samenhang met (1) persoonskenmerken (leeftijd, huishoudsamenstelling en opleiding); (2) gezondheid (fysieke beperkingen en psychisch welbevinden) en (3) de arbeidssituatie (functieniveau en wekelijkse arbeidsduur). De arbeidsparticipatie brengen we alleen in verband met persoonskenmerken; het WAO-risico met alle drie de domeinen.[12] Bij gebrek aan gegevens hierover laten we het domein 'uitvoering', de behandeling van vrouwen voor Arbo-diensten en uitvoeringsorganisaties, buiten beschouwing.

Omdat de probleemstelling van het onderhavige onderzoek zich richt op de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie en de WAO-instroom in de tijd gebruiken we steekproefbestanden van de gehele bevolking en van WAO-toetreders uit 1980/1981, 1990/1991 en 1998/1999. De arbeidsparticipatie wordt gemeten door werknemers te vergelijken met de gehele bevolking in de beroepsgeschikte leeftijdsklassen (20-64 jaar) aan de hand van databestanden van het CBS uit 1980, 1990 en 1998. De WAO-instroom (het WAO-risico) wordt gevonden door WAO-toetreders te vergelijken met de werknemers uit de CBS bestanden. Data over WAO-toetreders zijn verkregen van steekproeven uit 1981, 1991 en 1998-1999.

De indeling van dit hoofdstuk is als volgt. In de volgende paragraaf bespreken we de gegevens die zijn gebruikt in de analyse. Paragraaf 4.3 laat de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie en het WAO-risico zien in samenhang met de volgende persoonskenmerken: leeftijd, huishoudsamenstelling en opleiding. In paragraaf 4.4 stellen we de ontwikkeling van de relatie tussen het WAO-risico en gezondheid aan de orde. In paragraaf 4.5

---

12 Arbeidskenmerken kunnen vanzelfsprekend alleen worden waargenomen bij werkenden. Dit geldt ook voor gezondheid voor zover deze gemeten wordt aan de hand van arbeidsgerelateerde kenmerken, zoals arbeidsbelasting en functionele beperkingen.

bespreken we hoe het WAO-risico zich ontwikkeld heeft naar functieniveau en arbeidsduur. In paragraaf 4.6 worden de uitkomsten samengevat en wordt onderzocht welke kenmerken een mogelijke bijdrage hebben geleverd aan het toegenomen verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen.

4.2 Gegevens en definities

De gegevens voor de analyse in dit en het volgende hoofdstuk zijn afkomstig uit een aantal bestanden die worden gekoppeld en zo een beschrijving geven van de populatie werkenden, niet werkenden en nieuwe WAO-ers in de jaren 1980, 1990 en 1998. We koppelen telkens een bestand met nieuwe WAO-ers uit het jaar *t+1* aan een bestand met werkenden en niet werkenden uit het jaar *t*. Zodoende houden we rekening met de wachttijd van twaalf maanden die tussen ziekmelding en WAO-toetreding ligt.

Voor het samenstellen van de populatie werkenden en niet werkenden, zijn de volgende drie bestanden gebruikt: het Leefsituatie Onderzoek 1980 (LSO 80), het Doorlopend Leefsituatie Onderzoek 1990 (DLO 90), en het Periodiek Onderzoek Leefsituatie uit 1998 (POLS 98). Deze bestanden zijn onderdeel van de leefsituatieonderzoeken van het CBS. Het gaat hier om steekproeven van huishoudens, waarbij telkens een persoon is ondervraagd over onder andere arbeidsomstandigheden, leefsituatie en tijdsbesteding. Een deel van de vragen betreft de partner van de ondervraagde.

Voor de instroom in de WAO worden het Determinanten Onderzoek WAO uit 1981 (DOW 80) en de onderzoeken Epidemiologie van de Arbeidsongeschiktheid (EPI) uit de jaren 1991, 1998 en 1999 gebruikt. De EPI bestanden bestaan uit cohorten twaalfmaandszieken; werknemers dus die de wachttijd voor de WAO hebben voltooid. Binnen deze bestanden zijn de personen geselecteerd die een WAO-uitkering krijgen toegekend. De twaalfmaandszieken die geen uitkering krijgen toegekend, zijn buiten beschouwing gelaten.[13]

In de drie waarnemingsjaren bevat de groep werkenden ook (ABP-verzekerde) ambtenaren en onderwijzend personeel, hoewel deze in 1980 en 1991 nog niet voor de WAO verzekerd waren. In 1980 en 1990 ontbreekt echter de mogelijkheid om de ABP-verzekerden op voldoende nauwkeurige wijze te identificeren. In de groep twaalfmaandszieken in de

---

13 In de analyse worden de volgende groepen niet meegenomen: i. personen 19 jaar of jonger of 65 jaar of ouder, ii. Militairen, scholieren of studenten en zelfstandigen, en iii. kinderen uit een huishouden, omdat meestal niet is vast te stellen of deze zelf kinderen hebben of niet, en of deze samenwonen.

EPI van 1999, het eerste jaar dat ambtenaren in de steekproef meegenomen werden, is deze groep oververtegenwoordigd. Door voor 1999 de WAO-instroom samen te stellen uit een combinatie van EPI 1998 en EPI 1999, kan het gecombineerde bestand als representatief voor de instroom in 1999 (inclusief ABP-verzekerden) beschouwd worden. Tabel 4.1 laat per jaar en naar geslacht het (ongewogen) totale aantal steekproefpersonen zien dat overblijft na bovenstaande selecties.

Arbeidsparticipatie is gedefinieerd als het totaal aantal werkenden gedeeld door de som van het aantal werkenden en niet werkenden. Deze som van werkenden en niet werkenden wordt in dit hoofdstuk kortweg de beroepsbevolking genoemd ook al is hieruit een aantal groepen weggelaten, zoals zelfstandigen, militairen en studenten.

Tabel 4.1 *Aantal waarnemingen naar geslacht, arbeidspositie en analysejaar*

	Vrouwen			Mannen		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Werkend	228	660	1.586	645	823	1.856
Niet Werkend	647	938	1.104	136	237	359
WAO-toetreders	324	788	2.301	1.321	1.080	2.008
Totaal	1.199	2.386	4.991	2.102	2.140	4.223

Het WAO-risico is gedefinieerd als het aantal personen dat de WAO instroomt, gedeeld door het aantal werkenden. Dat wil zeggen dat de gebruikte steekproeven niet de totale verzekerden populatie omvatten.[14] Deze laatste bevat bijvoorbeeld ook personen in de WW.

Omdat de werkende populatie en de WAO-instroom voor elk analysejaar afkomstig zijn uit twee verschillende steekproeven, zal de kansverhouding in de steekproef afwijken van het feitelijke WAO-risico. Om de cijfers te kunnen interpreteren zijn de steekproefkansen geschaald naar het feitelijke WAO-risico.[15] De hier gepresenteerde cijfers kunnen daarom afwijken van de WAO-risico's gebaseerd op integrale administratieve bestanden zoals die door het UWV gepubliceerd worden.

In de navolgende tabellen onderzoeken we in hoeverre de waargenomen verandering in arbeidsparticipatie of WAO-risico het gevolg is van een ver

14 De hier gebuikte definitie wijkt hiermee enigszins af van de definitie in hoofdstuk 3.
15 Voor vrouwen resp. 1,80% in 1980; 2,00% in 1990 en 1,73% in 1999 (UWV, 2000).

andering in de samenstelling van beroepsgeschikte bevolking, respectievelijk van de werknemers, dan wel van een veranderd arbeidsparticipatie-, respectievelijk arbeidsongeschiktheidsgedrag. Hiertoe maken we gebruik van de decompositiemethode die we in het voorgaande hoofdstuk hanteerden bij de analyse van het verschil tussen vrouwen en mannen in leeftijdsspecifiek WAO-risico (zie par. 3.2.1). Dezelfde methode passen we nu toe op het verschil tussen waarnemingsjaren. De toename van de arbeidsparticipatie bij vrouwen – bijvoorbeeld in verschillende leeftijdsklassen - schrijven we dan enerzijds toe aan de verandering in de leeftijdsamenstelling van de bevolking (onder veronderstelling van gelijkblijvende leeftijdsspecifieke participatiegraden) en anderzijds aan een veranderde belangstelling voor beroepsarbeid per leeftijdsklasse. We passen deze methode toe op verschillende kenmerken van de beroepsbevolking. Voor het WAO-risico gebruiken we dezelfde methode.

De analyse in dit hoofdstuk blijft beperkt tot vrouwen. In de bijlagen 4.2 en 4.3 staan de overeenkomstige tabellen voor mannen.

4.3 Persoonskenmerken

In deze paragraaf worden de arbeidsparticipatie en het WAO-risico van vrouwen bekeken naar leeftijd, huishoudtype en opleidingsniveau. Eerst wordt per kenmerk de verdeling in de totale bevolking vergeleken met die van werkende vrouwen. Vervolgens laten we per kenmerk de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie zien en de decompositie van de verandering in de arbeidsparticipatie in een samenstellingseffect en een gedragseffect. Tenslotte wordt de ontwikkeling van het WAO-risico voor dezelfde kenmerken gegeven. Hierbij wordt voor elk kenmerk de verdeling van de werkende bevolking vergeleken met de populatie die de WAO instroomt.

4.3.1 Arbeidsparticipatie naar leeftijd

Voor mannen is de arbeidsparticipatie in het middendeel van het werkzame leven hoog. Gemiddeld neemt de arbeidsparticipatie sterk toe tot 25 jaar, blijft constant tot ongeveer 50 jaar en neemt daarna sterk af. Hierin is in de tijd wel enige verschuiving te zien. Tussen 1980 en 1990 is een gestage daling in de arbeidsparticipatie van mannen te zien geweest, vooral door de sterke daling in de groep ouder dan 55 jaar (zie tabel B.4.4). Na 1990 is de arbeidsparticipatie van ouderen weer toegenomen.

Tabel 4.2 *Samenstelling en gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke totale en werkende populatie, 20 – 64 jaar, naar leeftijd*

	Totaal			Werkenden		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1980	1990	1998
20 tot en met 34 jaar	38	36	32	58	50	39
35 tot en met 54 jaar	42	46	51	36	45	54
55 tot en met 64 jaar	20	18	17	6	6	6
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gemiddelde leeftijd in jaren	41,0	40,9	41,8	34,6	36,1	38,4

Bij vrouwen varieert de arbeidsparticipatie meer over de verschillende levensfases. Bovendien spelen verschillen tussen generaties een rol. Door deze verschillen hangt de arbeidsparticipatie van vrouwen, meer dan die van mannen, samen met de leeftijd. Overigens zagen we in het vorige hoofdstuk dat deze relatie minder sterk wordt. Tabel 4.2 laat de leeftijdssamenstelling zien van de vrouwelijke bevolking en de vrouwelijke werkende bevolking. In hoofdstuk 3 zagen we reeds dat de gemiddelde leeftijd van werkende vrouwen stijgt. Ook bij de totale bevolking is deze vergrijzingstrend te zien, zij het veel minder sterk. De vrouwelijke beroepsbevolking vergrijst sneller omdat vrouwen vaker blijven werken na de geboorte van het eerste kind, door de toename van het aantal herintreedsters en doordat deze twee veranderingen zijn begonnen binnen de geboortegolf-generatie. Hierdoor is het aandeel 35 tot en met 54 jarigen in de werkende populatie sterker toegenomen dan in de totale bevolking.

Tabel 4.3 laat voor de drie waarnemingsjaren de arbeidsparticipatie per leeftijdsklasse zien. In de laatste kolom staat de verandering in de arbeidsparticipatie tussen 1980 en 1998 uitgesplitst in twee effecten. Het samenstellingseffect wordt verkregen door te berekenen hoe groot de gemiddelde arbeidsparticipatie in 1998 zou zijn geweest als de leeftijdsverdeling van de vrouwelijke bevolking sinds 1980 gelijk was gebleven. Vervolgens wordt per categorie de verandering in de arbeidsparticipatie tussen 1980 en 1998 vermenigvuldigd ('gewogen') met het aandeel van die categorie in 1998. Dit levert de bijdrage van de verandering in de arbeidsparticipatie per leeftijdsklasse aan de totale verandering in de participatie – het gedragseffect. De methode wordt in bijlage 4.4 wiskundig beschreven.

Tabel 4.3 *Arbeidsparticipatie (in %) van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar leeftijd*

In %	1980	1990	1998	'80 – '98
Samenstellingseffect				-0,7
20 tot en met 34 jaar	39	56	74	+10,9
35 tot en met 54 jaar	23	39	62	+20,4
55 tot en met 64 jaar	8	13	21	+2,2
Totaal	26	40	59	+32,7

Zoals tabel 4.3 laat zien is de arbeidsparticipatie van vrouwen in alle leeftijdsklassen spectaculair gestegen. De stijging in de arbeidsparticipatie is vooral sterk na 1990. De arbeidsparticipatie neemt nog steeds af met de leeftijd maar in 1998 is de afname tot 55 jaar veel geringer dan vroeger.
Hierdoor is het verschil in arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen gedaald van 57 procentpunt in 1980 tot 25 procentpunt in 1998 (zie ook tabel B.4.5). De arbeidsparticipatie van vrouwen in de jongste leeftijdscohort 20 tot 24 jarigen (86,6%, niet in deze tabel) is zelfs nagenoeg gelijk is aan die van mannen in deze leeftijdscategorie (90,4%).

De laatste kolom van tabel 4.3 laat de decompositie van de groei van de arbeidsparticipatie zien. In totaal is de arbeidsparticipatie toegenomen met 32,7 procentpunt. Dit wordt enerzijds veroorzaakt door een verandering in de samenstelling van de vrouwelijke bevolking naar leeftijd tussen 1980 en 1998. Deze heeft geleid tot een daling van de arbeidsparticipatie met 0,7%. Het minieme (negatieve) samenstellingseffect wordt veroorzaakt door een stijging van de gemiddelde leeftijd. Immers, de arbeidsparticipatie neemt af naarmate de bevolking gemiddelde ouder is. De gedragseffecten zijn veel groter en positief. Ook hier is te zien dat vooral in de categorie 35 tot en 54 jaar een sterke stijging van de arbeidsparticipatie heeft plaatsgevonden. De groei van de arbeidsparticipatie wordt voor ruim 60% (20,4 t.o.v. 32,7) verklaard door de toegenomen arbeidsparticipatie in deze leeftijdsklasse.

4.3.2 Arbeidsparticipatie naar huishoudtype

De vorige paragraaf liet zien dat het, meer dan bij mannen, vooral jonge vrouwen zijn die werken. Na 35 jaar begint de arbeidsparticipatie van vrouwen te dalen. Enerzijds is dit een generatie-effect: de groei van de arbeidsparticipatie is nog niet geheel doorgewerkt in de oudere cohorten. Anderzijds laten vrouwen de keuze om te werken meer dan mannen afhangen van de situatie in het huishouden, zoals de aanwezigheid van een

partner met inkomen of de aanwezigheid van een of meer thuiswonende kinderen.

Tabel 4.4 *Samenstelling van de vrouwelijke bevolking, 20 – 64 jaar, naar huishoudtype*

	Totaal			Werkenden		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Alleenstaand	7	10	13	20	14	13
Paar zonder kind	24	31	33	36	40	35
Paar met kind	63	54	48	41	42	47
Eenoudergezin	5	5	7	3	4	5

In tabel 4.4 staat de verdeling van de totale vrouwelijke bevolking en de werkende vrouwen naar huishoudtype. De corresponderende gegevens voor mannen staan in tabel B.4.4. Bij de werkenden is het aandeel paar met kind (+6 procentpunt) gestegen en is het relatieve aantal alleenstaanden gedaald (-7 procentpunt). In de totale bevolking is de tegenovergestelde beweging te zien, namelijk een stijging van het aandeel alleenstaanden (+6 procentpunt) en een daling van de proportie paren met kinderen (-15 procentpunt). Ook is het relatieve aantal vrouwen met alleen een partner maar zonder (thuiswonende) kinderen in de totale bevolking toegenomen. Bij de werkenden is dit min of meer gelijk gebleven. Per saldo zijn de verdelingen naar huishoudtype van werkenden en voor het totaal in de tijd naar elkaar toe gegroeid. Dit geeft aan dat de gezinssituatie tegenwoordig een kleinere invloed heeft op de arbeidsdeelname dan in 1980.

Dat de verschillen in arbeidsparticipatie naar huishoudtype kleiner zijn geworden, wordt in tabel 4.5 nog duidelijker aangetoond.[16] In 1980 bedroeg het verschil in arbeidsdeelname tussen de groep met de hoogste arbeidsparticipatie (alleenstaanden) en de groep met de laagste arbeidsparticipatie (eenoudergezinnen) nog ruim 50%-punt. In 1998 was dit verschil nog maar 13%-punt. Verder is te zien dat vooral de arbeidsparticipatie van alleenstaande of samenwonende moeders is gestegen.

16 De gemiddelde participatie is niet gelijk aan die in tabel 4.3, waarin de arbeidsparticipatie naar leeftijd is gegeven. Dit komt doordat van een aantal vrouwen de huishoudsamenstelling onbekend is, terwijl we van alle vrouwen de leeftijd wel kennen. Ook in latere tabellen zullen andere cijfers terugkomen, maar deze verschillen marginaal en laten allemaal hetzelfde beeld zien. Voor de gegevens van mannen, zie tabel B.4.5.

Tabel 4.5 *Arbeidsparticipatie van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar huishoudsamenstelling*

In %	1980	1990	1998	’80 – ‘98
Samenstellingseffect				+4,5
Alleenstaand	66	57	59	-0,9
Paar zonder kind	36	53	61	+8,3
Paar met kind	16	31	58	+20,1
Eenoudergezin	14	32	48	+2,2
Totaal	24	41	59	+34,3

De laatste kolom laat weer de decompositie zien. De toename van de groei in arbeidsparticipatie van vrouwen met partner en kinderen bepaalt voor bijna 60% de groei in arbeidsparticipatie tussen 1980 en 1998. Het samenstellingseffect is goed voor 4,5 procentpunt van de verandering. Dit is toe te schrijven aan de toename van het aantal alleenstaanden en kinderloze paren tussen 1980 en 1998. De grote stijging van de arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders is maar voor een klein deel van invloed op de totale groei, aangezien deze groep een gering aandeel heeft in het totaal.

4.3.3 Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau

Het aandeel hoger opgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt is de laatste decennia sterk gestegen. Was in 1960 nog minder dan 5% van de beroepsbevolking hoger opgeleid, thans geldt dit voor 26% (OECD, 2001).

Tabel 4.6 *Samenstelling van de vrouwelijke totale en werkende populatie, 20 – 64 jaar, naar opleiding*

	Totaal			Werkenden		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Lager onderwijs	29	19	19	14	8	12
LBO/MAVO	38	33	30	34	25	24
HAVO/VWO/MBO	25	33	33	35	41	39
HBO/universiteit	8	16	18	17	26	25

Tabel 4.6 geeft deze ontwikkeling weer. Het aandeel vrouwen met hoogstens een LBO of MAVO opleiding is gedaald, terwijl het aandeel hoger opgeleide vrouwen is toegenomen. Per saldo is het gemiddelde onderwijsniveau gestegen, vooral tussen 1980 en 1990. Mannen zijn gemiddeld hoger opgeleid dan vrouwen, al is de verdeling van het opleidingsniveau van

werkende mannen in 1998 vrijwel gelijk aan die van werkende vrouwen (zie tabel B.4.4).

In tabel 4.7 is te zien dat de arbeidsparticipatie van vrouwen toeneemt met het opleidingsniveau. Op zich is dat niet verwonderlijk. Immers, hoe hoger het opleidingsniveau, des te groter het inkomenspotentieel. Daarmee wordt het verrichten van arbeid aantrekkelijker. Deze afhankelijkheid is bij vrouwen veel sterker dan bij mannen (tabel B.4.5): in 1998 werkt 37% van de vrouwen met alleen lager onderwijs, tegen 65% van de laagst opgeleide mannen. Bij degenen met minstens een HBO diploma is dit verschil veel kleiner: bij de vrouwen werkt 80% van de hoogopgeleiden, bij de mannen 90%. Oorzaak kan enerzijds zijn dat vrouwen met een relatief laag inkomenspotentieel eerder zullen besluiten niet te gaan werken of met werken te stoppen na de geboorte van het eerste kind.[17] Anderzijds kan het zijn dat de emancipatie van laagopgeleide vrouwen achterloopt bij die van hoogopgeleide vrouwen. In dat geval mag in de toekomst een toename van de participatie van deze groep worden verwacht (CPB, 2001).

Tabel 4.7 *Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau, vrouwen 20 – 64 jaar*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				+5,2
lager onderwijs	12	17	37	+4,8
LBO/MAVO	24	32	47	+7,1
HAVO/VWO/MBO	38	50	70	+10,7
HBO/universiteit	53	66	80	+4,9
Totaal	26	40	59	+32,5

De arbeidsparticipatie is in de loop van de jaren binnen elk opleidingsniveau toegenomen. Het grootst is de groei bij de groep HAVO/VWO/MBO opgeleide vrouwen, het laagst bij vrouwen met alleen lager onderwijs en HBO en academische geschoolde vrouwen. De lage groei in de laatste groep heeft als oorzaak dat deze in 1980 al relatief hoog was. De in tabel 4.7 gevonden stijging in het algemene opleidingsniveau heeft, via het samenstellingseffect, geleid tot een stijging van 5 procentpunt van de arbeidsparticipatie van vrouwen.

17 In het algemeen geldt dat vrouwen bij de beslissing om te stoppen met werken sterker reageren op verandering in het inkomen dan mannen.

4.3.4 *Arbeidsongeschiktheidsrisico naar leeftijd*

De voorgaande paragraaf liet een stijging van de gemiddelde leeftijd van de werkende vrouwen zien. Los van andere ontwikkelingen zal veroudering van de vrouwelijke beroepsbevolking een hoger WAO-risico impliceren.

In tabel 4.8 wordt de samenstelling naar leeftijd van de vrouwelijke werkende populatie vergeleken met de leeftijdssamenstelling van de WAO-instroom. Voor mannen staan dezelfde cijfers in tabel B.4.4. In 1980 en 1990 is bij de vrouwen een duidelijk verschil in leeftijd te zien tussen werkenden en WAO-instroom. Maar in 1998 hebben vrouwen bij WAO-instroom bijna dezelfde leeftijdsverdeling als werkende vrouwen.

Tabel 4.8 *Samenstelling beroepsbevolking en WAO-instroom naar leeftijd, vrouwen van 20 – 64 jaar*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
20 tot en met 34 jaar	58	50	39	35	41	35
35 tot en met 54 jaar	36	45	54	48	51	56
55 tot en met 64 jaar	6	6	6	17	8	8
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gemiddelde leeftijd (in jaren)	34,6	36,1	38,4	40,9	38,3	40,1

Terwijl de werkende populatie steeds ouder wordt, zijn de WAO-toetreedsters iets jonger geworden. Dit geeft aan dat voor jonge vrouwen het WAO-risico is gestegen. Deze tendens is ook bij de mannen waar te nemen, zij het in zwakkere vorm.

Tabel 4.9 *WAO-risico van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar leeftijd*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				+0,23
20 tot en met 34 jaar	1,10	1,66	1,55	+0,18
35 tot en met 54 jaar	2,38	2,28	1,79	-0,32
55 tot en met 64 jaar	5,01	2,70	2,37	-0,16
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Het WAO-risico is tussen 1981 en 1999 licht gedaald van 1,80 naar 1,73. Dit wordt veroorzaakt door twee bewegingen. Ten eerste is het aandeel

vrouwen ouder dan 35 jaar in de werkende bevolking toegenomen. Dit leidt bij gelijkblijvende leeftijdsspecifieke uitstroompercentages tot een hoger WAO-risico. Dit is het samenstellingseffect. Ten tweede is het WAO-risico voor jonge vrouwen toegenomen en voor oudere vrouwen afgenomen. Duidelijk is te zien dat de leeftijdsspecifieke risico's dichter bij elkaar zijn komen te liggen. Dit heeft per saldo geleid tot een negatief gedragseffect, wat de daling van de kans op WAO-instroom verklaart.

De grootste stijging in arbeidsparticipatie vond plaats in de groep 35 tot en met 54 jaar (zie tabel 4.3). Hier is het WAO-risico gedaald. De stijging van het WAO-risico bij de jongste vrouwen valt daarentegen samen met een relatief geringere stijging in arbeidsparticipatie omdat in deze groep de participatie al relatief hoog was. Dit tempert het gedragseffect van de 20-34 jarige vrouwen.

Tabel B.4.7 laat de uitsplitsing van het WAO-risico naar leeftijd zien voor mannen. Het samenstellingseffect is positief maar klein. Met andere woorden, de mannelijke beroepsbevolking vergrijst waardoor het WAO-risico licht toeneemt. Anderzijds is het WAO-risico binnen elke leeftijdgroep gedaald - het sterkst bij de oudste leeftijdsgroep. Hier doet zich de eerder besproken invloed van de VUT gelden (zie paragraaf 3.4.3). Per saldo daalt het WAO-risico van mannen tussen 1980 en 1998 met 0,8%-punt tot 1,0%.

4.3.5 Arbeidsongeschiktheidsrisico naar huishoudtype

Tabel 4.4 en 4.5 in de vorige paragraaf lieten zien dat de groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen tussen 1990 en 1998 vooral werd veroorzaakt door een toename van het aantal vrouwen met partner en kinderen. Te verwachten valt dan ook dat deze groepen een groter aandeel in de WAO-instroom populatie zijn gaan innemen.

Tabel 4.10 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar huishoudsamenstelling*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
Alleenstaand	20	14	13	18	19	20
Paar zonder kind	36	40	35	31	37	33
Paar met kind	41	42	47	44	36	38
Eenoudergezin	3	4	5	7	8	9

Tabel 4.10 laat de samenstelling naar huishoudtype van de vrouwelijke werkende bevolking en van de WAO-instroom zien. Het aandeel vrouwen met partner (zonder kind) neemt bij zowel de werkenden als bij de WAO-instroom eerst toe en daalt dan weer. Het aandeel eenoudergezinnen neemt toe. Hoewel het aandeel alleenstaanden in de vrouwelijke werkende populatie afneemt, is het aandeel van dezelfde groep bij de WAO-instroom toegenomen. Een tegengesteld effect is te zien bij de vrouwen met partner en kind(eren). Bij mannen (tabel B.4.4) neemt in beide populaties het aandeel alleenstaanden en samenwonenden zonder kinderen thuis toe, ten koste van de paren met thuiswonende kinderen.

Tabel 4.11 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar huishoudsamenstelling*

In %	1981	1991	1999	'81-'99
Samenstellingseffect				+0,10
Alleenstaand	1,64	2,84	2,71	+0,14
Paar zonder kind	1,52	1,83	1,67	+0,05
Paar met kind	1,95	1,70	1,39	-0,26
Eenoudergezin	4,56	3,89	2,76	-0,10
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Tabel 4.11 laat het WAO-risico zien voor vrouwen naar huishoudtype. Het algemene beeld is dat voor vrouwen met kinderen het WAO-risico is gedaald, terwijl voor vrouwen zonder kinderen het risico is gestegen. Dit suggereert dat de aanwezigheid van kinderen een risicoverlagende invloed heeft. Maar om het effect van kinderen op het WAO-risico van vrouwen goed te kunnen vaststellen moet rekening gehouden worden met onder meer het verschil in leeftijd. Als werkende moeders jonger zijn dan andere werkende vrouwen dan zijn het immers niet de kinderen die tot een lager WAO-risico leiden maar de relatieve jeugdigheid van de werkende moeders.

Vrouwen met partner hebben een lager WAO-risico dan vrouwen zonder partner. Als alleenstaande werkende vrouwen gemiddeld ouder zijn zou leeftijd hier ook een verstorende factor kunnen zijn. Het WAO-risico van alleenstaanden is, vooral in de laatste twee jaren, ongeveer anderhalf keer zo hoog als voor vrouwen met partner. Dit werd ook in een recente studie gevonden door Selten en Copinga (2003).

De laatste kolom van tabel 4.11 laat de decompositie zien van de verandering in het WAO-risico. De veranderende samenstelling van de werkende

bevolking naar huishoudtype heeft geleid tot een toename van het WAO-risico. Oorzaak is vooral de relatieve toename van het aandeel vrouwen met partner en kind in de beroepsbevolking, want die hadden in 1981 nog een relatief hoog risico. De stijging in het WAO-risico is het grootst bij de alleenstaanden. Tegelijkertijd is dit de groep waar de arbeidsdeelname het sterkst is gedaald.

Tabel B.4.7 laat de uitsplitsing van het WAO-risico naar huishoudtype zien voor mannen. Het samenstellingseffect is positief. Dit wordt veroorzaakt door de toename van het aantal alleenstaande mannen die een relatief hoog risico hebben. Anderzijds is het WAO-risico binnen elk type huishoudens gedaald, het sterkst bij mannen met een partner.

4.3.6 Arbeidsongeschiktheidsrisico naar opleidingsniveau

Het aandeel hoger opgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt is in de laatste decennia sterk gestegen. Opleiding is om drie redenen een belangrijke determinant van WAO-toetreding. In de eerste plaats geeft een hogere opleiding toegang tot arbeid onder betere condities: werk dat lichamelijk minder zwaar is en meer autonomie en een relatief sterke band met de werkgever levert. Ten tweede leidt een hogere opleiding tot banen die beter betaald zijn en het vooruitzicht bieden op verdere promoties. En ten derde hebben hoger opgeleiden een sterkere positie op de arbeidsmarkt en lopen zij minder werkloosheidsrisico's. Bij een gelijk niveau van ongezondheid zal iemand met een beter perspectief op interne en externe arbeidsmarkt later een WAO uitkering accepteren als alternatief voor arbeid, dan iemand met minder perspectief. We verwachten daarom dat het WAO-risico daalt als het opleidingsniveau hoger is.

Tabel 4.12 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar opleiding*

In kolompercentages	Werkenden			WAO-instroom		
	1980	1990	1998	1981	1991	1999
lager onderwijs	14	8	12	56	29	8
LBO/MAVO	34	25	24	37	37	47
HAVO/VWO/MBO	35	41	39	5	25	29
HBO/universiteit	17	26	25	1	10	16

In tabel 4.12 staat de verdeling van de werkenden en de WAO-instroom naar opleiding. Duidelijk blijkt dat lager opgeleiden (maximaal LBO) zijn oververtegenwoordigd onder de WAO-toetreders. Maar de mate van oververtegenwoordiging is in de beschouwde periode sterk afgenomen. Veel

meer nog dan in de werkende populatie is het aandeel hoger opgeleiden in de WAO-instroom toegenomen. Hoewel het aandeel vrouwen met HAVO/VWO/MBO opleiding in de werkende populatie constant is gebleven, is dit in de WAO-instroom sterk toegenomen. Ook het aandeel WAO-instroomsters met een LBO/MAVO opleiding is gestegen. Hier is echter een daling van het aandeel LBO/MAVO in de werkende populatie te zien. Bij mannen laat de WAO-instroom dezelfde ontwikkelingen zien (zie tabel B.4.4).

Tabel 4.13 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar opleiding.*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				-0,39
Lager, LBO/MAVO	3,53	3,93	2,64	-0,32
HAVO/VWO/MBO	0,28	1,20	1,26	+0,39
HBO/universiteit	0,11	0,77	1,13	+0,25
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Tabel 4.13 toont het WAO-risico naar opleidingsniveau. De twee groepen "Lager onderwijs" en "LBO/MAVO" zijn samengevoegd, aangezien de twee groepen in verscheidene jaren te klein zijn om conclusies uit te trekken. Het WAO-risico van laagopgeleide vrouwen is gedaald, terwijl dit voor de hogere opleidingsniveaus sterk is toegenomen. Er geldt echter nog steeds dat het WAO-risico daalt met het opleidingsniveau, zij het dat het onderscheidende vermogen van opleiding is afgenomen. Dit geldt evenzeer voor mannen (tabel B.4.7). Het samenstellingseffect is negatief. Dit wil zeggen dat het WAO-risico is gedaald door de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau. Die daling wordt echter weer grotendeels teniet gedaan door de spectaculaire stijging van het WAO-risico van hoger opgeleide vrouwen.

Tabel B.4.7 laat de uitsplitsing van het WAO-risico naar opleidingsniveau zien voor mannen. Door de sterke toename van het opleidingsniveau onder mannen is het samenstellingseffect negatief. Tegelijkertijd daalt het WAO-risico voor laagopgeleide mannen en neemt het toe voor hoger opgeleide mannen, zij het minder sterk dan voor hoger opgeleide vrouwen.

4.4 Gezondheid

Behalve in de persoonskenmerken kunnen ook divergente veranderingen zijn opgetreden in de gezondheidsstatus van de werkende bevolking. In deze paragraaf wordt het verloop van twee gezondheidsmaatstaven bekeken: een maat voor de fysieke beperkingen en een combinatie van ervaren

psychisch welbevinden (VOEG-score) en de ervaren psychische arbeidsbelasting. Met deze combinatie wordt de zwaarte van de psychische arbeidsbelasting gecorrigeerd voor de mate waarin iemand met stressvolle omstandigheden kan omgaan. In bijlage 4.1 geven we kort weer hoe deze variabelen zijn samengesteld.[18]

4.4.1 Arbeidsongeschiktheid en fysieke beperkingen

De fysieke beperkingen zijn gemeten door middel van een factoranalyse op basis van de volgende drie kenmerken: last bij lopen, dragen of bukken.[19]

Tabel 4.14 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar mate van fysieke beperkingen*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
Geen (0 – 2)	5	7	20	0	1	7
Bijna nooit (2 – 4)	48	45	40	13	24	23
Soms (4 – 6)	44	45	36	64	57	53
Bijna altijd (6 – 10)	3	2	4	23	17	17
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gemiddelde score	3,85	3,89	3,90	5,15	4,82	4,78

Tabel 4.14 laat de samenstelling van de werkende populatie en de WAO-instroom naar fysieke beperkingen zien. Gemiddeld is de maat voor de fysieke beperking bij werkneemsters constant in de tijd, terwijl deze voor WAO-toetreedsters daalt. Mannen hebben iets minder last van fysieke beperkingen, maar geven overigens dezelfde ontwikkeling in de tijd te zien.

In tabel 4.15 wordt het WAO-risico naar mate van fysieke beperkingen getoond. Zoals te verwachten is, neemt het WAO-risico toe naarmate men meer last heeft van fysieke beperkingen. Het WAO-risico van vrouwen met een lichte mate van fysieke beperking is toegenomen, terwijl dit voor vrouwen met een hoge mate van fysieke beperkingen is gedaald. Dit is

18 De kenmerken die zijn gebruikt om de variabelen fysieke beperkingen en de ervaren psychische belasting van het werk te berekenen zijn in de drie waarnemingsjaren alleen beschikbaar bij werkenden en WAO-toetreders. Deze variabelen kunnen derhalve wel met het WAO-risico maar niet met kans op arbeidsparticipatie in verband gebracht worden.

19 Op basis van hun factorscores is een gewogen som genomen van deze drie items die vervolgens geschaald is op een schaal van 0 tot 10. De mate van fysieke beperking wordt groter, naarmate de gemeten variabele hoger is.

een gevolg van de toegenomen betekenis van psychische klachten als oorzaak van WAO-toetreding (zie tabel 4.16). Het samenstellingseffect is negatief. Dit wordt veroorzaakt door de sterke toename van het aandeel werkenden dat aangeeft geen fysieke beperkingen (0-2) te hebben.

Tabel 4.15 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar fysieke beperkingen.*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				-0,05
Geen (0 – 2)	0,16	0,34	0,63	+0,09
Bijna nooit (2 – 4)	0,47	1,07	0,99	+0,21
Soms (4 – 6)	2,63	2,51	2,53	-0,04
Bijna altijd (6 – 10)	14,01	15,67	7,19	-0,28
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Tabel B.4.7 laat dezelfde tabel zien voor mannen. Daar zijn dezelfde tendensen te zien als bij de vrouwen: een afname van het WAO-risico bij zware fysieke beperkingen en een toename bij geringe beperkingen. Het samenstellingseffect is negatief als gevolg van een kleine stijging van het aandeel werkenden dat aangeeft geen of beperkt last te hebben van fysieke beperkingen.

4.4.2 Arbeidsongeschiktheid en ervaren psychische gezondheid

Naast fysieke beperkingen speelt ook de psychische belastbaarheid een rol. In paragraaf 3.4 zagen we al dat het aandeel psychische aandoeningen hoger ligt voor vrouwen dan voor mannen en dat voor zowel mannen als voor vrouwen het aandeel psychische aandoeningen is toegenomen met ongeveer 15 procentpunt tussen 1980 en 1998. Als maatstaf voor de ervaren psychische gezondheid gebruiken we een combinatie van twee kenmerken. De eerste meet de psychische belasting van het werk, de tweede de mentale belastbaarheid. Deze gecombineerde variabele heeft een waarde van 0 tot 10, waarbij een hogere waarde aangeeft dat iemand óf een slechte mentale belastbaarheid heeft, óf een hoge belasting van het werk heeft, óf beiden.

Tabel 4.16 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar de ervaren psychische gezondheid*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
Geen (0 – 2)	13	17	27	13	7	16
Bijna nooit (2 – 3)	62	44	55	47	29	34
Soms (3 – 4)	19	31	16	28	38	34
Bijna altijd (4 – 10)	6	9	3	11	26	16
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gemiddelde score	2,72	2,84	2,64	2,92	3,34	3,18

Tabel 4.16 geeft de verdeling van de ervaren psychische gezondheid. Gemiddeld is de psychische gezondheid bij werkende vrouwen na 1990 verbeterd en bij de WAO-instroom verslechterd. Bij de fysieke belastbaarheid zagen we juist het omgekeerde patroon. Mannen hebben minder psychische klachten (tabel B.4.8). Bovendien is de psychische gezondheid van mannelijke WAO-toetreders verbeterd.

Net als bij fysieke beperkingen stijgt het WAO-risico monotoon naar mate de psychische gezondheid slechter is. De ontwikkeling van het WAO-risico naar ernst van de psychische klachten is precies omgekeerd aan die bij fysieke beperkingen. Terwijl het WAO-risico van vrouwen met een slechte psychische gezondheid (3-10) is toegenomen, is het bij vrouwen met geringe psychische klachten (0-3) afgenomen. Psychische klachten hebben dus een grotere uitwerking op het WAO-risico gekregen en zijn in de plaats gekomen van fysieke beperkingen als risicofactor. Het samenstellingseffect is negatief.

Tabel 4.17 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar de ervaren psychische gezondheid.*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				-0,06
Geen (0 – 2)	1,73	0,87	1,04	-0,18
Bijna nooit (2 – 3)	1,37	1,31	1,08	-0,16
Soms (3 – 4)	2,73	2,50	3,71	+0,16
Bijna altijd (4 – 10)	3,64	5,96	10,31	+0,18
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Tabel B.4.7 laat dezelfde tabel zien voor mannen. De ontwikkeling naar ernst van psychische klachten is bij hen precies omgekeerd aan die bij vrouwen: het WAO-risico van werknemers met matig tot zware psychische klachten is gedaald en dat bij geen of lichte klachten is gestegen. De substitutie van fysieke door psychische klachten die bij vrouwen zo sterk naar voren komt, is dus bij mannen afwezig.

4.5 Arbeidskenmerken

Ten slotte laten we in deze paragraaf de relatie tussen het WAO-risico en een aantal kenmerken van het werk zien. Uit divers onderzoek blijkt dat werkomstandigheden een belangrijke verklarende factor zijn voor WAO-toetreding. Zo laat Van der Giezen (2000) zien dat een groot deel van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen in 1998 kan worden toegeschreven aan ongunstige werkomstandigheden die vaker voorkomen bij vrouwen.

Omdat we alleen kenmerken kunnen gebruiken die in alle bestanden beschikbaar zijn, is de analyse beperkt tot het functieniveau en de arbeidsduur (in contractuele uren per week).

4.5.1 Arbeidsongeschiktheid en functieniveau

Analoog aan de analyse naar opleidingsniveau uit paragraaf 4.3, verwachten we voor de relatie tussen WAO-risico en functieniveau dat vrouwen op een lager functieniveau een hoger WAO-risico hebben.

Tabel 4.18 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar functieniveau*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
Laag	28	29	32	67	45	52
Middel	48	44	41	31	30	31
Hoog	25	27	26	2	24	17

In tabel 4.18 staat de verdeling naar functieniveau.[20] Bij de werkende vrouwen is de verdeling over de functieniveaus redelijk stabiel. Alleen de proportie lage functies is toegenomen. Deze ontwikkeling is des te opmerkelijker omdat het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie van vrouwen

20 Deze is beschikbaar over alle jaren, bij zowel de werkenden als de WAO-instroom. Echter, door handmatige verwerking is deze niet helemaal betrouwbaar in 1990. De conclusies zullen zich dan ook voornamelijk richten op 1980 en 1998.

aanzienlijk zijn toegenomen (tabellen 4.6 en 4.7). Blijkbaar heeft de sterke groei van het aandeel hoogopgeleide vrouwen op de arbeidsmarkt niet geleid tot een overeenkomstige toename van het aantal hogere functies. Bij mannen is de groei van het gemiddelde opleidingsniveau gepaard gegaan met een toename van de proportie middelbare functies ten koste van de lage en de hoge functies (tabel B.4.8).

In 1980 hadden heel weinig vrouwen die de WAO in gingen een hoog functieniveau. Toen was de verdeling grofweg tweederde laag en éénderde een middel of hoog functieniveau. Dit komt overeen met tabel 4.12 die de WAO-populatie naar opleidingsniveau liet zien. Tussen 1980 en 1998 is het aandeel van het middelste niveau constant gebleven en is de proportie met een laag functieniveau gedaald ten gunste van de hoge functies.

Het WAO-risico, weergegeven in tabel 4.19, daalt naarmate het functieniveau hoger is. Echter, door een sterke daling van het WAO-risico van vrouwen in lage functies en een stijging van het WAO-risico in de hoge functies is het verschil tussen 1980 en 1998 aanzienlijk kleiner geworden.

Tabel 4.19 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar functieniveau.*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				+0,13
Laag	4,39	3,13	2,79	-0,52
Middel	1,15	1,38	1,31	+0,07
Hoog	0,17	1,80	1,10	+0,25
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Het samenstellingseffect laat zien dat het risico omhoog is gegaan. Dit wordt veroorzaakt doordat een relatief groot deel van de groei in arbeidsparticipatie terecht komt in lagere functies. De daling van het gedragseffect bij de lage functies is echter meer dan voldoende om dit te compenseren, zelfs in aanmerking genomen dat voor hoge functies het gedragseffect sterk positief is.

Tabel B.4.11 laat de uitsplitsing van het WAO-risico naar functieniveau zien voor mannen. Door de toename van het aandeel mannen in middelbare functies is het samenstellingseffect positief. Tegelijkertijd is binnen deze groep het WAO-risico sterk gedaald. Het WAO-risico van mannen in hogere functies is gestegen, maar is nog altijd het laagst van de drie onderscheiden groepen.

4.5.2 *Arbeidsongeschiktheid en arbeidsduur*

Als laatste laten we de ontwikkeling van het WAO-risico naar de arbeidsduur zien. Met arbeidsduur wordt bedoeld het contractuele aantal uren dat iemand per week werkt. Twee op de drie vrouwen werken in deeltijd (minder dan 32 uur per week). Vaak beginnen ze hun loopban in voltijds werk maar de meeste vrouwen besluiten na de geboorte van het eerste kind minder uren per week te gaan werken.

De relatie tussen arbeidsduur en WAO-risico is niet op voorhand duidelijk. Enerzijds is het denkbaar dat het WAO-risico met de arbeidsduur toeneemt. Bij een gegeven hoeveelheid huishoudelijke zorg worden vrouwen die meer uren werken immers zwaarder belast. Anderzijds geldt dat een geringe arbeidsduur in veel gevallen gevonden wordt in functies met weinig carrièremogelijkheden. Het weinig uitdagende en uitzichtloze karakter van het werk leidt dan tot een hoger WAO-risico. Van der Giezen (2000) laat zien dat dit een van de kenmerken is die het hogere WAO-risico van vrouwen bepalen.

Tabel 4.20 *Samenstelling van werkenden en WAO-instroom, vrouwen, 20 – 64 jaar, naar arbeidsduur in uren per week*

	Werkenden			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1981	1991	1999
16 uur of minder	14	26	25	23	17	15
17 – 32 uur	41	35	44	34	40	45
33 uur of meer	46	39	31	43	43	40

In tabel 4.20 laten we de verdeling zien van de werkende populatie en de WAO-instroom naar arbeidsduur. De klassen worden verder aangeduid als "kleine deeltijd" (tot 16 uur), "grote deeltijd" (17-32 uur) en "voltijd" (33 uur of meer). Er is vooral onder kleine deeltijdbanen een grote stijging van het aantal werkende vrouwen geweest. In de WAO-instroom is het aandeel kleine deeltijd daarentegen juist gedaald. Bij mannen is deeltijd van geringe betekenis (tabel B.4.8).

In tabel 4.21 staat het WAO-risico van vrouwen naar arbeidsduur. Het cijfer dat als eerste opvalt is het hoge risico van vrouwen in kleine deeltijd in 1980. In 1990 en 1998 hebben vouwen in kleine deeltijd juist het laagste risico. Voor vrouwen die in grote deeltijd of voltijd werken, is het WAO-risico toegenomen. Dit laatste ondersteunt de gedachte dat vrouwen in kleine deeltijd beter in staat zijn arbeid en zorg te combineren. Hierbij moet worden opgemerkt dat geen onderscheid is gemaakt naar huishoud

type. Tussen 1990 en 1998 is het risico van vrouwen in voltijdbanen zelfs blijven doorgroeien, terwijl dit voor vrouwen in grote deeltijdbanen iets is afgezwakt. Het samenstellingseffect leidt tot een hoger WAO-risico. Dit komt vooral door het grote aandeel grote deeltijdbanen in 1998. Ook de gedragseffecten van grote deeltijd en voltijd zijn positief.

Tabel 4.21 *WAO-risico van vrouwen, 20 – 64 jaar, naar arbeidsduur (uren per week)*

In %	1980	1990	1998	'80-'98
Samenstellingseffect				+0,14
16 uur of minder	3,03	1,29	1,03	-0,50
17 – 32 uur	1,50	2,29	1,78	+0,12
33 uur of meer	1,69	2,22	2,23	+0,17
Totaal	1,80	2,00	1,73	-0,07

Tabel B.4.11 laat de uitsplitsing van het WAO-risico naar arbeidsduur zien voor mannen. De effecten zijn klein, behalve voor voltijds werkende mannen. Anders dan bij de vrouwen is binnen deze groep is het WAO-risico sterk gedaald.

4.6 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn de arbeidsparticipatie en het WAO-risico van vrouwen bekeken in enkelvoudige samenhang met een aantal persoonskenmerken, kenmerken van gezondheid en van het werk.

4.6.1 Arbeidsparticipatie

De verandering in de arbeidsparticipatie van vrouwen is voornamelijk het gevolg van verandering in het gedrag ten aanzien van betaalde arbeid. Bij mannen is het arbeidsgedrag in de beschouwde periode nauwelijks veranderd (zie tabel B.4.5). In de tabel 4.22 geven we daarom alleen voor vrouwen een overzicht van de belangrijkste uitkomsten.

Het samenstellingseffect heeft, in vergelijking tot het gedragseffect, bij geen van de kenmerken een grote rol gespeeld. In de periode 1980 tot 1990 zijn het vooral vrouwen met partner en later de veel grotere groep vrouwen met partner en thuiswonende kinderen die meer zijn gaan werken. In 1998 is de gezinssituatie veel minder dan in 1980 van invloed op de beslissing om te werken. Traditionele redenen om te stoppen met werken, zoals de geboorte van kinderen, hebben aan invloed verloren.

Tabel 4.22 *Decompositie groei arbeidsparticipatie vrouwen, 1980 t/m 1998.*

	Samenstellings-effect	Totaal gedragseffect	Belangrijkste Gedragseffect	
Leeftijd	-0,7	33,4	35 t/m 54 jaar:	+20,4
Huishouden	4,5	29,8	Paar met kind:	+20,1
Opleiding	5,2	27,3	HAVO/VWO/MBO	+10,7

Ook werken steeds meer vrouwen ouder dan 45. Hierbij speelt zowel het vergrijzen van de vrouwelijke beroepsbevolking als de instroom van herintreedsters op de arbeidsmarkt een rol. De gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke werkende bevolking is tussen 1980 en 1998 dichter bij die van de mannelijke beroepsbevolking komen te liggen.

Het gemiddelde opleidingsniveau van werkneemsters is, vooral in de jaren '80, fors gestegen. Omdat hoger opgeleide vrouwen vaker (blijven) werken, heeft deze verandering in de samenstelling van de bevolking geleid tot een stijging van de arbeidsparticipatie.

4.6.2 WAO-instroom

Vervolgens is gekeken hoe veranderdingen in de samenstelling van de werkende bevolking naar leeftijd, huishoudtype en opleiding, naar kenmerken van gezondheid en werkomstandigheden heeft doorgewerkt in het WAO-risico van vrouwen en mannen. We maken daarbij opnieuw gebruik van uitsplitsing van de totale verandering in het WAO-risico in een effect als gevolg van de veranderde samenstelling van de populatie en van de invloed van veranderend verzuimgedrag.

In tabel 4.23 geven we een globaal overzicht van de effecten voor vrouwen en mannen en het verschil tussen beiden. Het betreft hier een globaal overzicht per kenmerk, maar niet voor de afzonderlijke categorieën binnen een kenmerk. Het bovenste deel van de tabel toont het effect van de verandering in de samenstelling van de werknemerspopulatie tussen 1980 en 1998 bij constante WAO-instroompercentages (uit 1981). Het onderste deel laat de verandering in het WAO-risico zien gegeven de samenstelling van de populatie in 1998. We concentreren ons op het verschil in effecten tussen vrouwen en mannen. We doen daarmee een eerste poging de vraag te beantwoorden welke factoren hebben bijgedragen tot het toegenomen verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen.

Tabel 4.23 *Uitsplitsing van de verandering in het WAO-risico in een samenstellings- en een gedragseffect per geslacht naar kenmerken, en het verschil in effect tussen vrouwen en mannen, 1998 ten opzichte van 1980*

	Samenstellingseffect		
	Vrouwen (1)	Mannen (2)	Verschil (1) – (2)
Persoonskenmerken			
Leeftijd	0,23	0,04	0,19
Huishouden	0,10	0,21	-0,11
Opleiding	-0,39	-0,36	-0,03
Gezondheid			
Fysieke beperkingen	-0,05	-0,16	0,11
Psychische gezondheid	-0,06	-0,04	-0,02
Arbeidskenmerken			
Functieniveau	0,13	0,18	-0,05
Arbeidsduur	0,14	-0,03	0,17
	Gedragseffect		
	Vrouwen (1)	Mannen (2)	Verschil (1) – (2)
Persoonskenmerken			
Leeftijd	-0,30	-0,87	0,57
Huishouden	-0,17	-1,04	0,87
Opleiding	0,32	-0,47	0,79
Gezondheid			
Fysieke beperkingen	-0,02	-0,67	0,65
Psychische gezondheid	-0,01	-0,79	0,78
Arbeidskenmerken			
Functieniveau	-0,20	-1,01	0,81
Arbeidsduur	-0,21	-0,80	0,59

Op het WAO-risico is de invloed van het samenstellingseffect veel groter dan op de arbeidsparticipatie. Veranderingen in de samenstelling van de beroepsbevolking tussen 1980 en 1998 hebben dus een grote invloed gehad op de ontwikkeling van het WAO-risico. Kijken we echter naar het verschil in samenstellingseffect tussen vrouwen en mannen dan leveren slechts drie kenmerken door hun veranderde samenstelling enige bijdrage aan de verklaring van het gegroeide verschil in WAO-risico. Ten eerste veroudert de vrouwelijke beroepsbevolking sneller dan de mannelijke (zie onder "leeftijd"). Ten tweede is het aandeel werknemers met geen of geringe fysieke beperkingen bij mannen harder gegroeid dan bij vrouwen. En als derde is de proportie kleine deeltijdbanen bij de vrouwen fors gegroeid en bij mannen gelijk gebleven.

Het verschil in gedragseffect tussen vrouwen en mannen is van veel grotere betekenis dan de verandering in de samenstelling van de werkenden.[21] Dit zien we in het onderste deel van tabel 4.23. Bovendien zijn de verschillen steeds positief. Voor elk kenmerkspecifiek WAO-risico is de daling bij mannen dus groter dan bij vrouwen. Bijna steeds dalen de WAO-risico's. Alleen het WAO-risico naar opleiding stijgt bij de vrouwen. Dit is het gevolg van een forse toename van het aandeel hoger opgeleide werkende vrouwen en een explosieve groei van hun WAO-risico.

Het verschil in gedragseffect krijgt meer profiel als de effecten worden uitgesplitst naar categorie. Dit gebeurt in tabel 4.24. We bespreken de relatief grote verschillen in categoriespecifiek gedragseffect. "Relatief groot" definiëren we als meer dan 0,38 in absolute waarde. Dit is de helft van het overall verschil. Deze verschillen kunnen immers een indicatie geven van de factoren die bijdragen aan het uiteenlopende WAO-risico van vrouwen ten opzichte van dat van mannen.

We zien dan dat de verandering in de leeftijdsspecifieke WAO-risico's relatief klein zijn. Wat de huishoudsamenstelling betreft laten de paren zonder thuiswonende kinderen het grootste verschil zien in verandering van het WAO-risico. Bij de opleiding zijn het de lager geschoolden die het grootste verschil leveren. Het WAO-risico van werknemers met enige fysieke beperkingen is bij de mannen gedaald en bij de vrouwen gestegen. Dit leidt tot een relatief groot verschil. Ditzelfde geldt voor werknemers met matige psychische klachten.

---

[21] Merk op dat het verschil in samenstellingseffect en het verschil in gedragseffect steeds tot 0,76 optelt. Dit is, per definitie, gelijk aan de toename van het verschil tussen mannen en vrouwen (in 1980 nul, in 2000 0,76).

Tabel 4.24 *Uitsplitsing van het gedragseffect per geslacht naar categorie en het verschil in effect tussen vrouwen en mannen, 1998 ten opzichte van 1980*

		Vrouwen (1)	Mannen (2)	Verschil (1) – (2)
Persoonskenmerken				
Leeftijd	20 t/m 34	0,18	-0,12	0,30
	35 t/m 54	-0,32	-0,52	0,20
	55 t/m 64	-0,16	-0,23	0,07
Huishouden	Alleenstaand	0,14	-0,13	0,27
	Paar zonder kind	0,05	-0,36	0,41
	Paar met kind	-0,26	-0,44	0,18
	Eenoudergezin	0,10	-0,11	0,21
Opleiding	Lager, LBO	-0,32	-0,71	0,39
	MBO, VWO	0,39	0,15	0,24
	HBO, WO	0,25	0,09	0,16
Gezondheid				
Fysieke beperkingen	Geen	0,09	0,08	0,01
	Bijna nooit	0,21	-0,20	0,41
	Soms	-0,04	-0,47	0,43
	Bijna altijd	-0,28	-0,08	-0,20
Psychische gezondheid	Geen	-0,18	0,03	-0,21
	Bijna nooit	-0,16	-0,37	0,21
	Soms	0,16	-0,36	0,52
	Bijna altijd	0,18	-0,08	0,26
Arbeidskenmerken				
Functieniveau	Laag	-0,52	-0,11	-0,41
	Middel	0,07	-0,95	1,02
	Hoog	0,25	0,06	0,19
Arbeidsduur	<16 uur	-0,50	0,02	-0,52
	17 – 32 uur	0,12	0,01	0,11
	>33 uur	0,17	-0,83	1,00

De grootste verschillen zijn te vinden bij de arbeidskenmerken. Terwijl het WAO-risico van mannen in middelbare functies het sterkst gedaald is van alle categorieën is het bij vrouwen ligt gestegen. Omgekeerd laten vrouwen in lage functies de sterkste daling van het WAO-risico zien, terwijl het risico van mannen daar maar weinig afneemt. De een na sterkste daling van het WAO-risico voor mannen wordt gevonden bij de voltijders. De vrouwen laten hier een lichte stijging zien.

Kortom, de hier gepleegde analyse op basis van enkelvoudige verbanden geeft aan dat de toename van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van dat van mannen vooral voor rekening komt van werknemers met een voltijdbaan op een middelbaar functieniveau. Andere factoren, zoals huishoudsamenstelling (omvang zorgtaken), opleiding en gezondheid dragen ook bij, maar in mindere mate.

De hier gepresenteerde methode geeft een eerste indicatie voor het beantwoorden van de centrale vraag, maar heeft ook een tweetal beperkingen. De zelfstandige bijdrage van de hier bestudeerde factoren kan in enkelvoudig verband niet worden vastgesteld. Genoemd is al de mogelijk verstorende werking van leeftijd bij het onderzoek naar de relatie tussen de aanwezigheid van kinderen en het WAO-risico van vrouwen. Ditzelfde geldt voor primaire determinanten van WAO-toetreding als gezondheid en opleiding. Alleen door multivariate analyse kan de zelfstandige bijdrage van elk kenmerk worden vastgesteld en kan berekend worden wat een bepaalde combinatie van kenmerken betekent voor het WAO-risico op enig moment en voor de ontwikkeling van het WAO-risico in de tijd.

De tweede beperking betreft het in het eerste hoofdstuk genoemde selectieprobleem. Hoe veranderen de (zelfstandige) effecten van variabelen als rekening wordt gehouden met het feit dat WAO-toetreding alleen kan worden waargenomen bij vrouwen (en mannen) die besloten hebben te (blijven) werken. Met andere woorden wat betekenen bepaalde combinaties van kenmerken voor het WAO-risico als rekening wordt gehouden met het potentiële risico van degenen die nu (nog) niet werken?

Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

5 De invloed van arbeidsparticipatie op het WAO-risico

5.1 Inleiding

In de vorige twee hoofdstukken hebben we laten zien dat de sterke toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen (deels) heeft doorgewerkt in een hoger WAO-risico voor vrouwen. De veranderde samenstelling van de beroepsbevolking heeft invloed gehad op het WAO-risico. Deze kenmerken zijn onderling gecorreleerd. De sterke toename van het aantal vrouwen met partner en kind(eren) zal zich voornamelijk concentreren in de jongere leeftijdscohorten. Om de afzonderlijke effecten van deze kenmerken op het WAO-risico te kunnen vaststellen, analyseren wij deze in dit hoofdstuk in onderlinge samenhang met behulp van een multivariaat model.

We gebruiken dit model om de volgende twee vragen te beantwoorden:

- Welke factoren dragen bij aan het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen?
- Welke factoren hebben bijgedragen aan de *toename* van dit verschil?

De analyse valt uiteen in twee delen. In het eerste deel concentreren we ons op de eerste vraag. In hoofdstuk twee is al een aantal studies besproken die het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen hebben geanalyseerd. Onze studie wijkt af van eerdere analyses omdat wij expliciet kijken naar de invloed van het arbeidsmarktgedrag op het WAO-risico. WAO-toetreding is immers alleen waarneembaar bij werkenden.

In hoofdstuk drie bleek dat vrouwen bij de beslissing om te gaan werken en te stoppen met werken, nog altijd meer dan mannen, rekening houden met de omstandigheden in het huishouden. Zo stoppen vrouwen vaker met werken na de komst van het eerste kind of ze gaan in deeltijd werken. Dit suggereert dat vrouwen die doorwerken een selectieve groep vormen. Eerdere onderzoeken op het terrein van vrouwen en de WAO hebben geen rekening gehouden met de mogelijke invloed van deze vorm van zelfselectie.

Door bij de analyse van het WAO-risico rekening te houden met selectie krijgen we uitkomsten die voor alle vrouwen gelden, ook degenen die niet (meer) werken. Daarmee krijgen we ook zicht op de verborgen WAO-risico's van vrouwen die niet werken of met werken gestopt zijn. Dit is van

belang met het oog op de maatschappelijke behoefte aan een verdere toename van de arbeidsparticipatie die vooral onder vrouwen zal moeten plaats vinden. Indien blijkt dat degenen die zich buiten de arbeidsmarkt geplaatst hebben een hoger WAO-risico hebben, zal toenemende arbeidsparticipatie gepaard gaan met een toename van het WAO-risico.

Het eerste deel van de analyse geeft antwoord op de vraag welke kenmerken bijdragen aan het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. In het tweede deel willen we een antwoord geven op de vraag wat *de toename* van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen verklaart. Doel is voor een aantal kenmerken van het WAO-risico aan te geven of het WAO-risico in de periode 1980 tot en met 1998 is toegenomen. Hiertoe analyseren we voor 1980, 1990 en 1998 een model voor de kans op WAO-instroom met selectie.

De indeling van dit hoofdstuk is als volgt. Paragraaf 5.2 behandelt kort de gebruikte theorie. Paragraaf 5.3 gaat in op de vraag welke factoren bijdragen aan het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. Dit betreft een analyse van vrouwen en mannen met partner op basis van gegevens uit 1990, omdat alleen dit bestand informatie bevat over de financiële situatie van het huishouden. In paragraaf 5.4 bespreken we de uitkomsten van een minder uitgebreid model dat de kans op WAO-instroom voor de jaren 1980, 1990 en 1998 beschrijft. Met dit model willen we de vraag beantwoorden wat de oorzaken zijn van de toename van het WAO-risico tussen vrouwen en mannen. Paragraaf 5.5 vat de belangrijkste conclusies uit het hoofdstuk samen.

5.2 Theorie

Meer dan in eerdere studies die vrouwen en de WAO tot onderwerp hadden willen wij de relatieve stijging van het WAO-risico van vrouwen in verband brengen met hun (veranderde) arbeidsmarktgedrag. Als kader voor deze analyse gebruiken we het huishoudproductiemodel. Dit model plaatst de afweging tussen betaalde (markt-) productie en onbetaalde (huishoud-) productie binnen de micro-economische theorie.[22] Deze theorie is bij uitstek geschikt om de arbeidskeuze van moeders te analyseren.

Huishoudproductiemodel

In het huishoudproductiemodel speelt de tijdswinst die de toekenning van een WAO-uitkering verschaft een rol bij de verklaring van de relatieve stij

[22] Zie voor de theorie en empirie van huishoudelijke productie Gronau (1977), Hagenaars en Wunderink-Van Veen (1990) en Van der Lippe en Siegers (1994).

ging van de WAO-instroom van vrouwen. Deze stijging heeft zich voorgedaan in een periode waarin het anderhalfverdienerschap de standaard werd (zie ook tabel 4.5). In het traditionele kostwinnersmodel was het de man die deelnam aan het beroepsleven en verzorgde de vrouw meestal het huishouden en de kinderen. De opkomst van de werkende moeder heeft dit patroon veranderd maar vaak slechts in graduele zin. In 1998 is 80% van de werkende vrouwen met partner (zie figuur 3.6) nog steeds secundaire kostwinner en combineert betaald werk in veel gevallen met de zorg voor het huishouden en eventuele kinderen. Blijkbaar is de marktproductiviteit van de secundaire kostwinner lager dan die van de hoofdkostwinner en geldt het omgekeerde voor de productiviteit in het huishouden.

Voor een secundaire kostwinner geldt dat een WAO-uitkering een (financieel) aantrekkelijk alternatief kan zijn, omdat bij aanwezigheid van een primair inkomen de achteruitgang van het huishoudinkomen bij instroom in de WAO beperkt blijft (Einerhand en Van der Stelt, te verschijnen). Bovendien kan de ene partner door te stoppen met (betaald) werken meer energie steken in verzorgende activiteiten, althans als de gezondheidsbeperkingen dit toelaten. Daarbij werkt een WAO-uitkering als een subsidie die de substitutie van marktproductie door huishoudproductie vergemakkelijkt.

Een dergelijke substitutie is aantrekkelijker, naarmate het rendement van huishoudproductie groter, en dat van marktproductie geringer is. Enerzijds is het relatieve rendement van huishoudproductie voor de secundaire kostwinner groter naarmate het gezin groter is, de primaire kostwinner een hoger uurloon heeft, hij meer uren werkt en betere carrièreperspectieven heeft. Anderzijds is het rendement van marktproductie geringer, naarmate de opleiding lager en de arbeidservaring beperkter is. In hoeverre dit een rol speelt kan worden onderzocht door het WAO-risico te relateren aan indicatoren van inkomen en opleiding, zoals de hoogte van het uurloon, de wekelijkse arbeidsduur, het functieniveau, het (hoofd) kostwinnerschap en het overig huishoudinkomen.

Aldus kan de veelbesproken hypothese die stelt dat het toegenomen WAO-risico van vrouwen het gevolg is van "dubbele belasting" onderdeel gemaakt worden van het huishoudproductiemodel. Uit dit model vloeit voort dat naast de eisen die het eigen werk stelt en die van directe betekenis zijn voor de bepaling van de mate van arbeidsongeschiktheid, ook de eisen die buiten het werk gesteld worden van invloed kunnen zijn op het verloop van het WAO-proces. In de empirische analyse wordt de invulling van het begrip dubbele belasting beperkt door een gebrek aan gegevens over de

ervaren belasting en de tijdsbesteding binnen het huishouden. In plaats daarvan gebruiken we twee kenmerken om het begrip dubbele belasting te operationaliseren; de aanwezigheid van kinderen in het huishouden en de wekelijkse arbeidsduur. Het model voorspelt dat extra tijd die wordt besteed aan bijvoorbeeld het huishouden of de opvoeding van kinderen bijdraagt aan een verhoogd WAO-risico. Bij een gegeven hoeveelheid zorgtaken zal een langere werkweek nog eens extra tot een verhoogd WAO-risico leiden. Arbeidsduur meet dus, bij gegeven uurloon, zowel de omvang van het arbeidsinkomen en daarmee de hoogte van de uitkering, als de omvang van de arbeidsbelasting. Beide componenten leiden naar veronderstelling tot een hoger WAO-risico. Aan de andere kant kan een langere arbeidsduur ook een sterkere band met de arbeidsmarkt indiceren en daardoor een negatief effect hebben op het WAO-risico.

Schema 5.1 *Voorspelde effecten op de arbeidsdeelname en het WAO-risico op basis van het huishoudproductiemodel*

	Arbeidsdeelname	WAO-risico
Kinderen	+/-	+/-
Arbeidsduur	(+)[a]	+/-
Uurloon	(+)[a]	-
Overig huishoudinkomen	-	+
Hoofdkostwinner	(+)[a]	-

a) deze effecten zijn niet gemeten.

In bovenstaand schema zijn de hypotheses over de invloed van kinderen en van de inkomenssituatie op de arbeidsdeelname en het WAO-risico samengevat. Het effect van kinderen op de arbeidsparticipatie en op het WAO-risico is ongewis, omdat hun aanwezigheid enerzijds de behoefte aan een koopkrachtig huishoudinkomen doen toenemen maar anderzijds ook de zorgtaken vergroten. Welk effect overheerst, hangt af van de wijze waarop de verantwoordelijkheden voor zorg en inkomen over de partners verdeeld zijn. Arbeidsduur, uurloon en kostwinnerschap zijn per definitie niet waarneembaar bij niet-werkenden en worden daarom niet meegenomen bij de verklaring van de arbeidsdeelname. Naarmate het overig huishoudinkomen groter is, is de noodzaak van een tweede arbeidsinkomen geringer en is de financiële achteruitgang bij WAO-toetreding kleiner. Tenslotte verwachten we dat hoofdkostwinners meer gericht zijn op de arbeidsmarkt en daardoor een hogere participatiekans hebben en een lager WAO-risico.

5.3 Verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen

In deze paragraaf gaan we in op de vraag welke kenmerken een bijdrage leveren aan het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. Met deze analyse willen we tegelijkertijd twee hypothesen toetsen. Ten eerste bekijken we of naast kenmerken van het werk en persoonskenmerken, ook kenmerken van het huishouden, en dan met name de aanwezigheid van kinderen en de financiële situatie van het huishouden, van invloed zijn op het WAO-risico. Ten tweede willen we bekijken of selectie, dat wil zeggen de beslissing om te participeren op de arbeidsmarkt, een rol speelt bij de kans op WAO-instroom. Bij beide vragen ligt telkens de nadruk op de vraag of de effecten van deze kenmerken verschillen tussen mannen en vrouwen.

5.3.1 Gebruikte bestanden en gegevens

Om tegelijkertijd de invloed van kenmerken van het huishouden en de invloed van arbeidsdeelname op het WAO-risico te kunnen analyseren, moeten we gebruik maken van gegevensbestanden die informatie bevatten over het huishoudinkomen, het aantal kinderen en de WAO-instroom. Daarnaast moeten de data niet-werkenden en werkenden onderscheiden en de WAO toetreders bevatten.

In de bestanden van 1980 en 1998 ontbreekt financiële informatie over het huishouden en uitgebreide informatie over de kinderen. Daarom beperken we de analyse tot het steekproefbestand uit 1990. Dit is een nadeel omdat we hierdoor de invloed van de sterke groei in de arbeidsparticipatie van werkende moeders tussen 1990 en 1998 niet kunnen meenemen.[23] We hebben de steekproef beperkt tot vrouwen en mannen tot 55 jaar oud met een partner.[24] Alleenstaanden en eenoudergezinnen worden buiten beschouwing gelaten omdat deze een aparte groep vormen, bijvoorbeeld omdat een deel van deze groep geen sollicitatieplicht kent. Personen ouder dan 55 jaar zijn niet in de steekproef opgenomen omdat deze meestal geen thuiswonende kinderen meer hebben, de arbeidsparticipatie van die generatie vrouwen traditioneel laag is en het arbeidsgedrag en WAO-gedrag van mannen in de oudste leeftijdsklasse in sterke mate beïnvloed wordt door de aanzuigende werking van de VUT (zie ook paragraaf 3.4.3).

---

[23] In de volgende paragraaf zal een model voor de kans op WAO-instroom worden geanalyseerd dat ook de gegevens van 1998 en 1980 bevat. Met dit model analyseren we wat de toename in het WAO-risico tussen mannen en vrouwen verklaart.

[24] Bovendien zijn personen met een huishoudinkomen boven de 20.000 gulden per maand en werkenden met een uurloon onder de 5 gulden of boven de 100 gulden uit de steekproef gelaten.

Deze paragraaf gaat verder met de bespreking van de uitkomsten van het model voor de kans op arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen met partner. Dit model wordt gebruikt om de correctieterm voor selectie af te kunnen leiden. Daarna komt het model voor de kans op WAO-instroom aan de orde. In bijlage 5.1 wordt de schattingsprocedure besproken.

5.3.2 Model voor de kans op arbeidsparticipatie

Voor de kans op arbeidsparticipatie gebruiken we een standaard specificatie, waarin leeftijd, opleiding en een aantal kenmerken van het huishouden zijn opgenomen[25]. In tabel 5.1 staan de resultaten van het model voor de kans op arbeidsparticipatie voor mannen en vrouwen met partner voor het jaar 1990. De coëfficiënten zijn geschat met een probit model. Een positief teken betekent een hogere kans op arbeidsparticipatie en een negatief teken een lagere kans.[26]

Tabel 5.1 *Probit analyse kans op arbeidsparticipatie, vrouwen en mannen met partner jonger dan 55 jaar, 1990*

	Vrouwen	Mannen
Constante	-1,810**	-1,912
Leeftijd * (lager onderwijs)	0,176**	0,145*
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (lager onderwijs)	-0,224**	-0,151
Leeftijd * (LBO, Mavo)	0,166**	0,212**
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (LBO, Mavo)	-0,212**	-0,296**
Leeftijd * (Havo, VWO, MBO)	0,190**	0,270**
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (Havo, VWO, MBO)	-0,265**	-0,426**
Leeftijd * (HBO, Universiteit)	0,201**	0,206**
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (HBO, Universiteit)	-0,277**	-0,252**
1 kind	-0,888**	0,425
2 of meer kinderen	-1,268**	-0,046
Log (overig huishoudinkomen)	-0,215**	-0,340**
Log-likelihood	-602,6	-108,1
Observaties	1071	636

(** - significant op 95%, * - significant op 90%)

25 Een overzicht van de relevante factoren wordt bijvoorbeeld gegeven in Lehrer and Nerlove (1986).

26 Omdat een probit model geen lineair model is, kunnen we de coëfficiënten echter niet direct interpreteren in termen van elasticiteiten.

We hebben een specificatie gekozen waarbij per opleidingsniveau de kans op arbeidsparticipatie kwadratisch afhangt van leeftijd. Voor elk opleidingsniveau vinden we een zelfde patroon. De kans op arbeidsparticipatie neemt toe met de leeftijd tot ongeveer 40 jaar en begint daarna te dalen. Bij vrouwen daalt de kans op arbeidsparticipatie na 40 jaar sterker dan bij mannen. In de hoofdstukken 3 en 4 hebben we al gezien dat er een positief verband is tussen opleiding en arbeidsparticipatie. De achterliggende gedachte is dat personen die meer hebben geïnvesteerd in een opleiding betere kansen zullen hebben op de arbeidsmarkt en sterker geneigd zijn om te gaan en te blijven werken. Daarnaast is het niet ondenkbaar dat de emancipatie van laagopgeleide vrouwen meer tijd nodig heeft dan die van hoogopgeleide vrouwen. Uit de analyse blijkt ook dat zowel vrouwen als mannen met een hoger opleidingsniveau een hogere kans op arbeidsparticipatie hebben.

De aanwezigheid van kinderen in het huishouden beïnvloedt de kans op arbeidsparticipatie van vrouwen negatief. Bij mannen zijn deze effecten niet significant. Blijkbaar lag, althans in 1990, de primaire verantwoordelijkheid voor de kinderen bij de moeder en hielden zij in hun arbeidsmarktgedrag daarmee rekening. Ook het overig huishoudinkomen heeft een negatief effect op de kans op arbeidsparticipatie. Met andere woorden, een hoger inkomen van de partner betekent een lagere kans op arbeidsparticipatie. De beslissing om te participeren op de arbeidsmarkt is derhalve mede afhankelijk van de (inkomens) situatie van het huishouden. Dit geldt evenzeer voor mannen als voor vrouwen.

In tabel 5.2 zijn de uitkomsten van het model gebruikt om het afzonderlijke effect te berekenen van een kenmerk, of een combinatie van kenmerken, op de kans op arbeidsparticipatie. De effecten zijn bepaald ten opzichte van een referentiepersoon. Deze is als volgt gedefinieerd: een samenwonende vrouw of man van 35 jaar, geen kinderen, opleiding LBO en per maand 1000 euro overig huishoudinkomen. Hiermee geven we een indruk van de invloed die de variabelen in het model hebben op de beslissing om te participeren op de arbeidsmarkt.

De arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen, ouder dan 25 en jonger dan 55, stijgt met het opleidingsniveau. Deze daalt sterk na 55 jaar, vooral bij mannen. De daling van de arbeidsparticipatie bij hogere leeftijd hangt ook samen met het opleidingsniveau. Mannen en vrouwen met (minstens) een HBO-diploma werken langer door. In de (MBO) middengroep daalt de arbeidsparticipatie na 55 jaar het hardst. Verder blijkt dat de thuiswonende kinderen de kans op arbeidsparticipatie van vrouwen met

een partner sterk verlagen. Bij mannen hebben kinderen geen invloed op de beslissing om te participeren. Het effect van de omvang van het overig huishoudinkomen is gering: een toename van het overig huishoudinkomen met 10% leidt tot een daling van de kans op arbeidsparticipatie met 0,4%.

Tabel 5.2 *Afzonderlijk effect op arbeidsparticipatie (in %), vrouwen en mannen met partner 20 tot 55 jaar (t.o.v. van de referentie*)*

	Vrouwen	Mannen
Leeftijd = 25 jaar, opl. = LBO	-10%	-5%
Leeftijd = 45 jaar, opl. = LBO	-1%	-4%
Leeftijd = 55 jaar, opl. = LBO	-14%	-26%
Leeftijd = 25 jaar, opl. = MBO	-3%	3%
Leeftijd = 35 jaar, opl. = MBO	4%	4%
Leeftijd = 45 jaar, opl. = MBO	-1%	-4%
Leeftijd = 55 jaar, opl. = MBO	-25%	-57%
Leeftijd = 25 jaar, opl. = HBO	2%	-3%
Leeftijd = 35 jaar, opl. = HBO	7%	3%
Leeftijd = 45 jaar, opl. = HBO	4%	3%
Leeftijd = 55 jaar, opl. = HBO	-15%	-1%
1 kind	-29%	4%
2 of meer kinderen	-46%	-1%
Overig huishoudinkomen (+ 10 %)	-0,4%	-0,4%

* - De referentiepersoon is gedefinieerd als een samenwonende vrouw of man van 35 jaar, zonder (thuiswonende) kinderen, met een opleiding op LBO niveau en een overig huishoudinkomen van 1000 euro per maand.

Bron: DLO90, EPI91

Het model in tabel 5.1 geeft een eerste indicatie van de wijze waarop het WAO-risico afhangt van de voorafgaande beslissing om te participeren op de arbeidsmarkt. Zo speelt bij vrouwen de aanwezigheid van kinderen een grote rol en bij mannen niet. Indirect is de zorg voor kinderen dan ook van invloed op het WAO-risico.

5.3.3 Het WAO-risico van vrouwen met partner

In tabel 5.3 staan de resultaten voor het model voor de kans op WAO-instroom voor samenwonende vrouwen jonger dan 55 jaar. De eerste kolom van de tabel geeft de resultaten voor het model zonder selectie weer.

Tabel 5.3 *Probit model voor de kans op WAO-instroom, vrouwen en mannen met partner onder 55 jaar, 1990*

	Vrouwen		Mannen	
	Zonder selectie	Met selectie	Zonder selectie	Met selectie
Constante	-4,024**	-3,991**	-0,532	0,576
Leeftijd	0,002	-0,039	0,011	0,044
Leeftijd kwadraat ÷ 100	0,020	0,075	0,013	-0,033
1 of meer kinderen	0,312**	0,701**	0,187	-0,197
Fysieke beperkingen	0,513**	0,530**	0,327**	0,319**
Ervaren psychische gezondheid	0,178**	0,164*	0,353**	0,349**
Handel en horeca	0,126	0,128	0,038	0,031
Gezondheidszorg	0,101*	0,112*	-0,518	-0,502
Zakelijke dienstverlening	0,282	0,297	0,205	0,193
Arbeidsduur (in uren per week)	0,028**	0,027**	0,003	0,002
Hoofdkostwinner	-0,829**	-0,835**	0,025	0,025
Overig huishoudinkomen (in log)	-0,892	-0,816	-0,396**	-0,431**
Uurloon (in log)	0,350	0,312	-0,990**	-0,967**
Kans op arbeidsparticipatie	---	1,253*		-1,730
Log-likelihood	-354,9	-353,2	-273,7	-272,8
Observaties	703	703	603	603

(** - significant op 95%, * - significant op 90%)

Bron: DLO90, EPI91

De tweede kolom laat de uitkomsten zien als wel rekening wordt gehouden met selectie.[27]

De aanwezigheid van kinderen verhoogt voor vrouwen met partner de kans op WAO-instroom. Dit bevestigt de hypothese dat dubbele belasting van vrouwen leidt tot een hoger WAO-risico. Deze uitkomst wijkt af van de bevindingen in eerder onderzoek (Aarts et al. (2002) en Van der Giezen (2000)).

Uiteraard is een slechte gezondheid een belangrijke determinant van de kans op WAO-instroom. De invloed van gezondheid wordt gemeten door twee variabelen: de mate van fysieke beperking en een indicator voor de ervaren psychische gezondheid.[28] Vooral een slechte fysieke gezondheid verhoogt het WAO-risico. De ervaren psychische belasting van het werk heeft een kleiner effect op het WAO-risico. Dit effect is bovendien slechts significant bij een 10% betrouwbaarheidsinterval.

De invloed van de bedrijfstak is gemeten met de sector industrie als referentiecategorie. De effecten moeten dus gemeten ten opzichte van het effect voor de sector industrie. Alleen voor de sector gezondheidszorg wordt een positief significant effect gevonden. Vrouwen in de zorg hebben bij verder gelijke omstandigheden een hoger WAO-risico. Dit komt overeen met de bevindingen van Van der Giezen (1998) en Aarts et al (2002).

Uurloon, arbeidsduur, overig huishoudinkomen en kostwinnerschap zijn in het model opgenomen om de financiële positie van het huishouden te beschrijven. Uurloon heeft geen significant effect. Bij vrouwen met een partner leidt een hogere marktproductiviteit dus niet tot een lagere WAO-kans. Arbeidsduur heeft een sterk positief en significant effect op de kans op WAO-instroom. Een langere arbeidsduur betekent een hoger arbeidsinkomen en daardoor een hogere potentiële uitkering. Maar deze uitkomst sluit ook aan bij de hypothese dat dubbele belasting bij vrouwen een rol speelt. Vrouwen met een partner die bij overigens gelijke kenmerken meer uren werken hebben dus een hogere kans om in de WAO te komen.

Vrouwen met een partner die hoofdkostwinner zijn, hebben een aanzienlijk lagere kans om in de WAO terecht te komen. Dit komt weliswaar (nog?)

27 Op basis van de resultaten van het model voor arbeidsparticipatie uit de vorige paragraaf is een selectieterm afgeleid (zie bijlage 5.1). Hiermee corrigeren we in het model voor WAO-instroom voor de mogelijke invloed van selectie.

28 Zie §§ 4.4.1 en 4.4.2 en bijlage 4.1 voor een beschrijving van de variabelen.

weinig voor, maar laat zien dat als de primaire verantwoordelijkheid voor het huishoudinkomen bij de vrouw ligt haar WAO-risico lager is.

De hypothese uit paragraaf 5.2 luidt dat een hoog overig huishoudinkomen bij verder gelijke omstandigheden de kans op WAO-instroom verhoogt omdat de achteruitgang van het huishoudinkomen bij WAO-instroom beperkt blijft. Wij vinden echter een tegengesteld effect. Deze hypothese wordt dus niet bevestigd. Een hoger overig huishoudinkomen heeft niet het verwachte positieve effect op het WAO-risico.[29]

De tweede kolom van tabel 5.3 laat de resultaten van de vergelijking met selectie zien. De coëfficiënt van het selectie-effect heeft een positief teken.[30] Het selectie-effect is significant bij een significantieniveau van 90 procent. Door opname van het selectie-effect wordt het effect van de aanwezigheid van kinderen veel sterker. Dit duidt erop dat moeders die besluiten met werken te stoppen een hoger WAO-risico hebben. Het bevestigt de 'healthy worker' hypothese.

5.3.4 Het WAO-risico van mannen met partner

De twee laatste kolommen van tabel 5.3 laten de resultaten zien voor het model voor de kans op WAO-instroom voor mannen met partner. De derde kolom geeft weer het model zonder selectie, de laatste kolom de specificatie met selectie.

In het model zonder selectie hebben kinderen geen significant effect op de kans op WAO-instroom. Dit betekent dat de dubbele belasting geen rol speelt voor mannen en dat het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen deels kan worden verklaard doordat kinderen voor vrouwen wel en voor mannen geen risicoverhogende factor zijn.

Ook voor mannen is gezondheid een belangrijke determinant voor de kans op WAO-instroom. Zowel een slechte fysieke gezondheid als een slechte psychische gezondheid zijn van invloed heeft op het WAO-risico. Psychi

---

29 Ten aanzien van het overig huishoudeninkomen stellen wij vraagtekens bij de kwaliteit van de gegevens in vooral het EPI bestand. Als we het eigen inkomen vergelijken met dat van de partner vinden we een veel hoger percentage kostwinsters dan op basis van de enquêtevraag naar de positie in het huishouden. Dit suggereert dat het overig huishoudinkomen in het EPI 1991 bestand wordt onderschat. Omdat voor de WAO-instroom een te laag overig huishoudinkomen wordt gemeten, zou dit het negatieve effect kunnen verklaren.

30 Op voorhand was een negatief effect te verwachten. In een specificatie waar de kans op WAO-instroom alleen afhankelijk is van het selectie-effect vinden we een negatief teken. Het positieve teken is het gevolg van multicollineariteit met leeftijd.

sche ongezondheid heeft bij mannen een groter effect dan de fysieke ongezondheid.

Naast gezondheid blijken alleen het uurloon en het overig huishoudinkomen een significant effect te hebben op het WAO-risico. Beide hebben een negatief teken. Mannen met een grotere verdiencapaciteit (uurloon) zijn minder geneigd zich af te laten keuren. Ditzelfde geldt voor mannen met een meerverdienende partner. Arbeidsduur noch kostwinnerschap zijn van invloed op de WAO-instroomkans van mannen.

Tenslotte heeft selectie geen invloed op het WAO-risico (zie de laatste kolom van tabel 5.3). Voor mannen met partner jonger dan 55 jaar blijkt de keuze om te participeren op de arbeidsmarkt dus niet van invloed op het WAO-risico.

In een specificatie die we hier niet presenteren is in de vergelijking voor het WAO-risico van mannen en vrouwen in plaats van het uurloon en de arbeidsduur, het maandloon als verklarende variabele opgenomen. Deze heeft voor vrouwen met partner een positief effect op het WAO-risico en voor mannen met partner een negatief effect. Een hoger eigen inkomen betekent een hoger WAO-risico bij vrouwen en een lager bij mannen. Gecombineerd met de uitkomsten van tabel 5.3 suggereert dit dat het bij vrouwen eerder de combinatie van arbeid en zorg is die leidt tot een hoger WAO-risico, terwijl bij mannen vooral de arbeidsmarktperspectieven van invloed is op de WAO-instroom. Dit onderbouwt de hypothese dat de dubbele belasting van vrouwen wel degelijk leidt tot een hoger WAO instroomrisico.

De uitkomsten van het model met selectie zijn gebruikt om het afzonderlijk effect van een aantal in het model opgenomen kenmerken op het WAO-risico te berekenen (zie tabel 5.4). De effecten zijn berekend ten opzichte van een man of vrouw met 'gemiddelde' eigenschappen. Deze is als volgt gekozen: leeftijd 35 jaar, geen kinderen, gemiddelde gezondheid, geen kostwinner, werkzaam in de industrie, werkweek van 32 uur, uurloon van 16 gulden en 1000 euro overig huishoudinkomen per maand.[31]

In het model voor de kans op WAO-instroom voor vrouwen blijken vooral kinderen, de arbeidsduur en de gezondheid van invloed te zijn op het WAO-risico. De aanwezigheid van kinderen verhoogt het WAO-risico van vrouwen met partner met ongeveer 29%. Ook een slechte gezondheid

[31] De tabel laat alleen effecten zien voor variabelen die in het model statistisch significant waren bij een significantieniveau van ten hoogste 10%.

leidt tot een verhoogd WAO-risico.[32] Hierbij hebben vooral fysieke beperkingen een grote invloed op het WAO-risico. Vrouwen die kostwinner zijn hebben een aanzienlijk lager WAO-risico dan vrouwen die geen kostwinner zijn. Hierbij kan worden opgemerkt dat dit slechts een klein deel van de vrouwen met partner betreft. Vrouwen met partner die voltijds (in plaats van 32 uur) per week werken, hebben een 16% hoger WAO-risico. Bij verder gelijke omstandigheden hebben vrouwen die per week meer uren werken een hoger WAO-risico. Ook hier is sprake van een effect van dubbele belasting.

Tabel 5.4 *Afzonderlijk effect op het WAO-risico, vrouwen en mannen met partner 20 tot 55 jaar, 1990 (t.o.v. van de referentie*).*

	Vrouwen	Mannen
Kinderen	29%	---
Arbeidsduur – 16 uur	-38%	---
Arbeidsduur – 24 uur	-20%	---
Arbeidsduur – 40 uur	16%	---
Slechte fysieke gezondheid	150%	150%
Slechte psychische gezondheid	40%	100%
Overig huishoudinkomen (+10%)	---	-5%
Uurloon (+10%)	---	-13%
Kostwinner	-64%	4%

* - De referentiepersoon is gedefinieerd als een samenwonende vrouw of man van 35 jaar, zonder (thuiswonende) kinderen, gemiddelde gezondheid, geen kostwinner, werkzaam in de industrie, een werkweek van 32 uur, een uurloon van 16 gulden en een overig huishoudinkomen van 1000 euro per maand.

Bron: DLO90, EPI91

Bij mannen wordt het WAO-risico vooral bepaald door de gezondheid, de hoogte van het eigen inkomen en het overig huishoudinkomen. De invloed van een slechte fysieke gezondheid heeft een even groot effect op de kans op WAO-instroom als bij vrouwen. Voor de invloed van een slechte psychische gezondheid echter vinden we bij mannen een veel groter effect dan bij vrouwen. Een verhoging van het overig huishoudinkomen met 10% betekent een daling van het WAO-risico met 5% en eenzelfde toename van het uurloon betekent een daling van het WAO-risico met 13%.

5.3.5 Tussenstand

De analyse van het WAO-risico in deze paragraaf laat zien dat de dubbele belasting bij vrouwen wel degelijk een rol speelt en een bijdrage levert aan

[32] Beide gezondheidsvariabelen zijn gemeten op een schaal van 1 tot 10. Een gemiddelde gezondheid komt overeen met een waarde van 2,5. Een slechte gezondheid waarde heeft de waarde 5.

de verklaring van het verschil in WAO-risico tussen van (samenwonende) vrouwen en mannen. De uitkomsten van de analyse laten immers zien dat het WAO-risico van vrouwen met een partner sterk wordt beïnvloed door de aanwezigheid van kinderen en door de arbeidsduur.

Vrouwen die hoofdkostwinner zijn, hebben bij verder gelijke omstandigheden een lager WAO-risico dan vrouwen met een meer verdienende partner. Voor mannen is de hoogte van het uurloon een belangrijke determinant voor het WAO-risico. Hoe hoger het loon hoe lager het WAO-risico. Dit geeft aan dat financiële afwegingen een rol spelen bij WAO-toetreding, zowel bij vrouwen als bij mannen.

Daarnaast blijkt het arbeidsmarktgedrag van significante invloed te zijn op het WAO-risico van samenwonende vrouwen. Als met dit selectie-effect rekening wordt gehouden verdubbelt het risicoverhogende effect van kinderen. Dit duidt erop dat moeders die besluiten met werken te stoppen een hoger WAO-risico hebben. Het bevestigt de hypothese dat doorwerkende moeders 'healthy workers' zijn.

5.4 Het verschil in WAO-risico in de tijd

In deze paragraaf gaan we in op de vraag welke factoren hebben geleid tot de toename van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen. Hiertoe analyseren we een bestand waarin de gegevens van de drie waarnemingsjaren, 1980, 1990 en 1998 zijn samengebracht. Omdat de analyse in deze paragraaf zich richt op het verklaren van de trend in het WAO-risico in de gehele populatie, zoals die was te zien in figuur 3.1, worden alleenstaanden en personen ouder dan 55 jaar nu wel meegenomen in de analyse. Het analysebestand is samengesteld uit zes afzonderlijke steekproeven: twee voor elk waarnemingsjaar. In die zes bestanden zijn niet alle variabelen beschikbaar die in de analyse voor 1990 in de vorige paragraaf zijn meegenomen. Met name financiële gegevens (uurloon en overig huishoudinkomen) ontbreken. Wel beschikken we over arbeidsduur en kostwinnerschap. Daaraan worden het functieniveau, als proxy voor (onder meer) het uurloon en de aanwezigheid van een partner als proxy voor (onder veel meer) overig huishoudinkomen toegevoegd. De aanwezigheid van een partner betekent ook sociale ondersteuning en een extra zorgplicht.

Eerst bespreken we kort de uitkomsten van het model voor de kans op arbeidsparticipatie besproken. Daarna komt het model voor de kans op WAO-instroom aan de orde. Tot slot volgt een aantal simulaties op basis van de modeluitkomsten.

Tabel 5.5 *Probit analyse kans op arbeidsparticipatie, vrouwen en mannen, 20-65 jaar*

	Vrouwen			Mannen		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Constante	-0,494	-1,984 **	0,884 **	0,330	-2,161 **	0,739 **
Leeftijd * (lager onderwijs)	0,118 **	0,190 **	0,032 **	0,071 **	0,193 **	0,040 **
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (lager onderwijs)	-0,164 **	-0,276 **	-0,080 **	-0,104 **	-0,274 **	-0,081 **
Leeftijd * (LBO, Mavo)	0,108 **	0,176 **	0,070 **	0,090 **	0,204 **	0,100 **
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (LBO, Mavo)	-0,158 **	-0,251 **	-0,134 **	-0,151 **	-0,284 **	-0,174 **
Leeftijd * (Havo, VWO, MBO)	0,107 **	0,182 **	0,072 **	0,085 **	0,209 **	0,104 **
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (Havo, VWO, MBO)	-0,169 **	-0,261 **	-0,139 **	-0,149 **	-0,306 **	-0,188 **
Leeftijd * (HBO, Universiteit)	0,123 **	0,201 **	0,090 **	0,073 **	0,185 **	0,128 **
Leeftijd kwadraat (÷ 100) * (HBO, Universiteit)	-0,200 **	-0,293 **	-0,157 **	-0,107 **	-0,254 **	-0,223 **
1 kind	-0,688 **	-0,659 **	-0,293 **	-0,015	0,231 *	0,260 **
2 of meer kinderen	-1,133 **	-1,100 **	-0,660 **	0,019	0,024	0,381 **
Heeft partner	-0,676 **	-0,004	-0,179 **	0,496 **	0,733 **	0,144 *
Observaties	1199	2386	4991	2102	2140	4223
Log-likelihood	-700,1	-1361,7	-2249,9	-439,3	-564,6	-925,2

(** - significant op 95%, * - significant op 90%)

5.4.1 Arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen

We gebruiken hetzelfde model voor de arbeidsparticipatie als in de vorige paragraaf. Alleen analyseren wij het nu ook de twee andere waarnemingsjaren (1980 en 1998). Omdat we ons hier richten op de volledige populatie, inclusief alleenstaanden, voegen we de 0-1 variabele "heeft partner" toe. Anderzijds missen we voor 1980 en 1998 het overig huishoudinkomen. Tabel 5.5 laat de uitkomsten zien.

De aanwezigheid van kinderen in het huishouden beïnvloedt de kans op participatie van vrouwen negatief. Wel neemt de invloed in de tijd af, het effect wordt meer dan twee keer zo klein. Dit bevestigt het beeld uit tabel 4.5, waar we zagen dat de verschillen in arbeidsparticipatie van vrouwen naar huishoudtype sterk waren afgenomen. Alleenstaande vrouwen hebben een hogere kans op arbeidsdeelname. Ook dit effect wordt minder groot in de loop van de tijd.

De laatste drie kolommen laten de uitkomsten zien van het model voor de kans op arbeidsparticipatie van mannen. De invloed van kinderen is positief en, in absolute omvang, kleiner dan bij vrouwen. Dit bevestigt dat mannen nog steeds primair gericht zijn op betaald werk, terwijl vrouwen zich bij de keuze om te (blijven) werken meer laten leiden door de omstandigheden in het huishouden, zoals de aanwezigheid van kinderen en van een partner. De aanwezigheid van een partner leidt bij mannen tot een hogere kans op arbeidsparticipatie. Maar dit effect is in 1998 veel kleiner dan in 1990 of 1980. Het verschil in arbeidsmarktgedrag van mannen met en zonder partner is dus kleiner geworden. Dezelfde ontwikkeling is te zien bij de vrouwen (zie ook tabel 4.5).

5.4.2 Kans op WAO-instroom voor vrouwen

Tabel 5.6 geeft de uitkomsten van het model voor de kans op WAO-instroom voor vrouwen. Dit model wijkt in een aantal opzichten af van het eerder gebruikte WAO-model voor samenwonenden in 1990. Financiële variabelen ontbreken. We laten de bedrijfstakken weg en voegen de 0-1 variabelen partner en functieniveau toe. Functieniveau kan onder meer gezien worden als een proxy voor het uurloon. Dat is ook de reden waarom dit kenmerk in de analyse voor 1990 is weggelaten.

We analyseren het model niet voor afzonderlijke jaren maar nemen 0-1 variabelen die aangeven uit welk jaar een waarneming komt. Deze meten de invloed van bijvoorbeeld stelselwijzigingen in de WAO zoals deze zijn doorgevoerd in 1987 en 1994. Model I is het model zonder rekening te

houden met de kans op arbeidsparticipatie (selectie) en model II is hetzelfde model maar dan met correctie voor selectie.

In het model voor de kans op WAO-instroom is verondersteld dat de coëfficiënten niet verschillen tussen jaren. De belangrijkste motivatie is dat uit ander onderzoek waarin de verandering in de kans op WAO-instroom over tijd is onderzocht, is gebleken dat de coëfficiënten van jaar op jaar een instabiel patroon vertonen (Aarts et al., 2002). Het is moeilijk om de gevonden patronen te interpreteren. Bovendien hebben we voor de steekproef van vrouwen in 1980 maar een beperkt aantal observaties.[33]

Tabel 5.6 *Probit analyse kans op WAO-instroom, vrouwen 20 tot 65 jaar (1980, 1990 en 1998)*

	Model I	Model II
Constante	-1,349**	-1,806**
Leeftijd	-0,062**	-0,103**
Leeftijd kwadraat ÷ 100	0,096**	0,157**
1 of meer kinderen	0,000	0,223**
Heeft partner	-0,440**	-0,379**
Fysieke beperkingen	0,251**	0,286**
Ervaren psychische gezondheid	0,554**	0,547**
Arbeidsduur	-0,002	-0,002
Functieniveau laag	0,396**	0,386**
Functieniveau midden (= ref.)	---	---
Functieniveau hoog	0,113**	0,086
Hoofdkostwinner	-0,336**	-0,334**
Jaar = 1980 (= ref.)	---	---
Jaar = 1990	-0,145**	-0,238**
Jaar = 1998	0,115*	-0,202**
Kans op arbeidsparticipatie		1,323**
Observaties	5337	5337
Log-likelihood	-2939,7	-2920,5

(** - significant op 95%, * - significant op 90%)

33 Wel kunnen jaarspecifieke effecten bepaald worden door de variabelen in het model te 'kruisen' met de jaardummies. Bij gebruik van zo'n uitgebreid model blijken de jaarspecifieke effecten geen significante verschillen te vertonen.

Model I (zonder selectie) – Net als in het model voor vrouwen met partner uit paragraaf 5.3 neemt het WAO-risico toe met de leeftijd. De aanwezigheid van kinderen in het huishouden heeft geen effect op de kans op WAO-instroom. In hoofdstuk vier (tabel 4.13) zagen we reeds dat alleenstaande vrouwen een verhoogd WAO-risico hebben. Dit wordt in sterke mate bevestigd door het effect van de aanwezigheid van een partner in de multivariate analyse. Net als in het model voor vrouwen met partner in 1990 vinden we dat een hoger WAO-risico samenhangt met een slechte gezondheid. Beide effecten zijn zeer sterk.

Vrouwen die hoofdkostwinner zijn hebben een lager WAO-risico dan andere vrouwen. Dit duidt erop dat financiële verplichtingen de afloop van het proces van WAO-toetreding mede bepalen. Vrouwen die op een laag functieniveau werken, hebben een grotere kans op WAO-instroom dan de referentiegroep met een gemiddeld functieniveau. Een laag functieniveau betekent een klein uurloon voor werk dat weinig perspectieven biedt. Voor vrouwen in hogere functies vinden we echter ook een licht verhoogd WAO-risico. Arbeidsduur heeft geen significante invloed op het WAO-risico. Hier speelt mogelijk de positieve correlatie tussen functieniveau en arbeidsduur een rol.

Tenslotte zijn voor de jaren 1990 en 1998 twee 0-1 variabelen opgenomen die onder andere het effect meten van veranderingen in het stelsel van arbeidsongeschiktheid. In 1987 heeft een belangrijke stelselherziening in de WAO plaatsgevonden waarbij onder andere de bruto uitkeringspercentages werden verlaagd en de mogelijkheid tot verdiscontering van werkloosheid bij de vaststelling van de mate van arbeidsongeschiktheid werd afgeschaft. Daarna is in 1994 een aantal maatregelen genomen die ingrepen in de uitkeringshoogte en uitkeringsvoorwaarden van de WAO. Zo kwam het begrip passende arbeid te vervallen en werd vervangen door gangbare arbeid. In figuur 3.1 was te zien dat de WAO-instroom na 1994 sterk is gedaald. De 0-1 variabele voor het jaar 1990 heeft een significant negatief effect. Het gemiddeld WAO-risico is gedaald ten opzichte van 1980. Voor 1998 vinden een positief effect.

Model II – Uitgaande van de specificatie van Model I laat Model II de resultaten zien als we corrigeren voor selectie. De coëfficiënt voor de selectieterm is sterk significant. De beide 0-1 variabelen voor 1990 en 1998 hebben nu het verwachte negatieve teken. Bovendien is het effect voor beide jaren significant.

Nadat we hebben gecorrigeerd voor selectie vinden we een positief en significant effect van kinderen op de kans op WAO-instroom. Dit betekent dat moeders die ervoor kiezen met werken te stoppen blootstaan aan een hoger potentieel WAO-risico.

5.4.3 Kans op WAO-instroom voor mannen

Tabel 5.7 laat de uitkomsten voor het model voor de kans op WAO-instroom voor mannen zien. Voor mannen hebben we dezelfde specificaties geschat.

Tabel 5.7 *Probit analyse kans op WAO-instroom mannen 20 tot 65 jaar (1980, 1990 en 1998)*

	Model I	Model II
Constante	0,502	-1,130**
Leeftijd	-0,135**	-0,216**
Leeftijd kwadraat ÷ 100	0,202**	0,317**
1 of meer kinderen	0,029	-0,033
Heeft partner	-0,292**	-0,430**
Fysieke beperkingen	0,041**	0,064**
VOEG-score x Psychische belasting	0,961**	0,950**
Arbeidsduur	-0,005	-0,006
Functieniveau laag	0,589**	0,555**
Functieniveau midden (= ref.)	---	---
Functieniveau hoog	-0,453**	-0,463**
Hoofdkostwinner	-0,594**	-0,632**
Jaar = 1980 (= ref.)	---	---
Jaar = 1990	-0,339**	-0,235**
Jaar = 1998	-0,314**	-0,294**
Kans op arbeidsparticipatie		3,208**
Observaties	7379	7379
Log-likelihood	-3736,4	-3695,5

(** - significant op 95%, * - significant op 90%)

Model I –Het WAO-risico hangt positief samen met de leeftijd. Het effect van kinderen op de kans op WAO-instroom is niet significant. Alleenstaande mannen hebben een groter WAO-risico dan mannen met een partner. Deze effecten vonden we ook bij vrouwen.

Ook bij mannen heeft een slechte fysieke gezondheid een kleiner effect op de kans op WAO-instroom dan een slechte psychische gezondheid. De invloed van een slechtere psychische gezondheid op het WAO-risico is echter groter dan bij vrouwen, terwijl de invloed van een slechtere fysieke gezondheid op het WAO-risico kleiner is.

Arbeidskenmerken zijn belangrijke determinanten van de kans op WAO-instroom van mannen. Mannen in hogere functies hebben echter een sterk verlaagd WAO-risico, terwijl het hebben van een hoge functie bij vrouwen een klein positief effect had. Kostwinners hebben een significant kleiner WAO-risico dan niet kostwinners. Dit effect is bij mannen groter dan bij vrouwen.

De jaarvariabelen die onder andere veranderingen in het stelsel meten, zijn voor beide jaren significant negatief. Deze effecten zijn, net als bij vrouwen in overeenstemming met de effecten die we zouden verwachten op basis van de stelselherzieningen van 1987 en 1994.

Model II – Uitgaande van de specificatie van Model I laat Model II de resultaten zien als we corrigeren voor selectie. De coëfficiënt voor de kans op arbeidsparticipatie is sterk significant. Nadat we hebben gecorrigeerd voor selectie nemen de effecten van leeftijd, het hebben van een partner en van fysieke beperkingen significant toe.[34]

5.4.4 Omvang van de afzonderlijke effecten

De uitkomsten van het model met selectie zijn gebruikt om de afzonderlijke effecten van een aantal in het model opgenomen kenmerken op het WAO-risico te berekenen (zie tabel 5.8). De effecten zijn berekend ten opzichte van een man of vrouw met 'gemiddelde' eigenschappen. Deze is als volgt gekozen: leeftijd 35 jaar, geen kinderen, gemiddelde gezondheid, geen kostwinner en een werkweek van 32 uur. De tabel laat zien hoe het WAO-risico verandert als steeds een van de kenmerken van de referentie man of vrouw wordt gewijzigd. Ter illustratie, ten opzichte van de referen

[34] In de eerdere regressie voor samenwonende mannen, jonger dan 55, in 1990 was het selectie-effect kleiner en negatief. Dit zou kunnen liggen aan de toevoeging van alleenstanden en 55-plussers. Beiden hebben een lager dan gemiddelde participatiegraad en een hoger (potentieel) WAO-risico.

tie vrouw zonder kinderen heeft een verder identieke vrouw met kinderen in 1980 en 1990 een 20% hoger WAO risico en in 1998 een 30% hoger WAO-risico. Omdat in het model is verondersteld dat de coëfficiënten van het WAO-risico constant zijn tussen de jaren wordt de variatie tussen jaren verklaard door de 0-1 jaar variabelen en de verschillen in de kans op arbeidsparticipatie.[35]

In het model voor de kans op WAO-instroom voor vrouwen blijkt de situatie van het huishouden, zowel de aanwezigheid van kinderen als van een partner, van invloed te zijn op het WAO-risico. De aanwezigheid van kinderen verhoogt het WAO-risico van vrouwen met ongeveer 20%. Dit komt overeen met het effect van kinderen in tabel 5.4. Alleenstaande vrouwen hebben een meer dan twee keer zo hoog WAO-risico als vrouwen met een partner. Hetzelfde geldt voor mannen. Bij hen neemt het verschil in de loop van de tijd toe. Ook een slechte gezondheid leidt tot een sterk verhoogd WAO-risico. Vooral fysieke beperkingen blijken een grote invloed op het WAO-risico te hebben.

Tabel 5.8 *Afzonderlijk effect op het WAO-risico, vrouwen en mannen 20 tot 64 jaar, 1980, 1990 en 1998 (t.o.v. van de referentie*).*

	Vrouw			Man		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Kinderen	20%	20%	30%	---	---	---
Alleenstaand	110%	120%	110%	90%	80%	150%
Slechte fysieke gezondheid	240%	240%	240%	80%	80%	80%
Slechte psychische gezondheid	80%	80%	80%	80%	80%	80%
Kostwinner	-50%	-50%	-50%	-80%	-80%	-80%
Functieniveau = laag	110%	120%	110%	200%	230%	240%
Functieniveau = hoog	20%	20%	20%	-70%	-70%	-70%

* - De referentie is als volgt gedefinieerd: Vrouw of man van 35 jaar, geen kinderen, gemiddelde gezondheid, geen kostwinner, middelbaar functieniveau en een werkweek van 32 uur

Vrouwen die kostwinner zijn hebben een aanzienlijk lager WAO-risico dan vrouwen die geen kostwinner zijn. Voor mannen is dit effect nog sterker, hoewel slechts een kleine groep geen kostwinner is (zie figuur 3.6). Het WAO-risico van vrouwen met een laag functieniveau is twee keer zo hoog als dat van vrouwen op een middenniveau. Voor mannen in een laag func

[35] De tabel laat alleen effecten zien voor variabelen die een statistisch significant effect hebben met een onbetrouwbaarheid van ten hoogste 10%.

tieniveau is het WAO-risico meer dan drie keer zo hoog als dat van mannen met op een middenniveau. Ook hier is de discrepantie in WAO-risico tussen laag en middenniveau in de loop van de tijd toegenomen. Voor mannen met een hoog functieniveau geldt het omgekeerde. Deze hebben een WAO-risico dat ongeveer 70% lager dan de in de groep met een gemiddeld functieniveau.

5.4.5 De toename van het verschil in WAO-risico

De modelanalyse geeft inzicht in de risicofactoren voor WAO-instroom van mannen en vrouwen. Uit de resultaten in de tabellen 5.6 en 5.7 kan echter niet worden afgeleid welke kenmerken hebben bijgedragen aan de toename in het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. In deze paragraaf gebruiken we de resultaten van het model om deze vraag aan een nadere analyse te onderwerpen.

Op basis van de het modeluitkomsten van model II in de tabellen 5.6 en 5.7 kan voor elke persoon in de steekproef, zowel werkenden als WAO-toetreders, het WAO-risico berekend worden. Het gemiddelde van deze berekende individuele WAO-kansen kan voor een aantal groepen bepaald worden. Deze groepen zijn: geslacht naar leeftijd (3 klassen), functieniveau (2 klassen: laag en middel versus hoog), huishoudtype (alleenstaand versus paren) en kinderen (wel of geen kinderen). Dit levert per geslacht totaal 3x2x2x2 = 24 groepen. Voor elk van deze 24 groepen is per geslacht het gemiddelde WAO-risico en het relatieve risico van vrouwen versus mannen berekend. In tabel B.5.1 in bijlage 5.2 zijn deze berekende WAO-risico's weergegeven.

Door het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen te relateren aan de kenmerken leeftijd, functieniveau, huishoudtype en kinderen kan nu voor de drie jaren worden geanalyseerd welke kenmerken hebben bijdragen aan de toename van het relatieve WAO-risico tussen vrouwen en mannen. In de analyse is gewogen met het aandeel van elke groep in de populatie. Aldus doen we een uitspraak over het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen voor de gemiddelde werkende in de bevolking.

In tabel 5.9 staan de uitkomsten van het model voor het berekende relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen. De eerste drie kolommen laten de effecten van een kenmerk op het relatieve WAO-risico per waarnemingsjaar zien. In de laatste kolom staat de toename van het berekende relatieve WAO-risico tussen 1980 en 1998 voor dat specifieke kenmerk. De uitkomsten zijn als volgt te interpreteren. De constante term

geeft het verschil in WAO-risico weer van vrouwen ten opzichte van mannen binnen de referentiegroep, Dit zijn jongeren (tot 35 jaar) met een laag of gemiddeld functieniveau, zonder partner en zonder kinderen. Het model voorspelt dat het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen in de referentiegroep in 1998 gelijk was aan 1,98. Vrouwen in deze groep hadden toen dus een bijna twee keer zo hoog WAO-risico. In 1980 en 1990 was het verschil in WAO-risico in deze groep respectievelijk 33% en 66%. Met andere woorden, het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen in de referentiegroep is toegenomen met 49% (zie de laatste kolom).

Op dezelfde wijze kunnen we nu voor andere groepen het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen berekenen. Bijvoorbeeld voor een hoog functieniveau en verder dezelfde kenmerken geldt dat het relatieve WAO-risico van vrouwen in 1998 2,25 bedraagt (1,98 + 0,27). In 1980 en 1990 was dit respectievelijk 1,14 (1,33 – 0,19) en 1,89 (1,66 + 0,23). Het relatieve WAO-risico in deze groep is dus met 97% toegenomen, een twee keer zo hoge groei als in de referentiegroep. Het WAO-risico van jonge vrouwen in hogere functies ten opzichte van jonge mannen in hogere functies is sterker toegenomen dan het WAO-risico van jonge vrouwen in een lagere functie opzichte van jonge mannen in een lagere functie.

In tabel 5.9 is te zien dat de (negatieve) invloed van leeftijd op het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen toeneemt. In 1980 droeg leeftijd niet bij aan het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen. In de loop van de tijd neemt de bijdrage van leeftijd toe. Het WAO-risico van de jongste groep is toegenomen met 49% (de referentiegroep). Het relatieve WAO-risico van 35 tot 55 jarigen is toegenomen met 10 procent, terwijl het relatieve WAO-risico van oudere vrouwen is gedaald (-35%). Eigenlijk alleen de ontwikkeling van WAO-risico van jonge werkneemsters draagt dus bij aan de toename van het relatieve verschil in WAO-risico. Binnen de oudste groep is het verschil afgenomen.

Het effect van functieniveau op het relatieve WAO-risico van vrouwen is in de loop van de tijd omgedraaid. In 1980 was het verschil in WAO-risico voor werknemers in een hoog functieniveau kleiner dan van die in lage en middelbare functies. In 1990 en 1998 is dit juist hoger. Het relatieve WAO-risico in hogere functies draagt dus in belangrijke mate bij aan de toename van het verschil in WAO-risico.

Tabel 5.9 *Verklaringsmodel voor het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen,[(a)] (1980, 1990 en 1998)*

	1980	1990	1998	1980-1998
Constante [(b)]	1,33 *	1,66 *	1,98 *	49%
Leeftijd tot 35 jaar (=ref.)	---	---	---	
Leeftijd 35 tot 55 jaar	0,00	-0,30 *	-0,52 *	10%
Leeftijd 55 tot 65 jaar	0,07	-0,29 *	-1,07 *	-35%
Functieniveau laag of middel (=ref.)	---	---	---	
Functieniveau hoog	-0,19 *	0,23 *	0,27 *	97%
Alleenstaand (=ref.)	---	---	---	
Heeft partner	-0,28 *	-0,01	0,28 *	115%
Geen kinderen (=ref.)	---	---	---	
1 of meer kinderen	0,05	-0,08	-0,09	n.s.
Verklaarde variantie (R^2)	0,70	0,86	0,56	

(a) Effecten zijn geschat met lineaire regressie waarbij het gemiddelde binnen elke combinatie van kenmerken (groep) gewogen is met het aandeel werkenden dat deel uitmaakt van die groep.
(b) Gemiddelde binnen de referentiegroep: jonger dan 35, geen hoog functieniveau, alleenstaand en geen kinderen.
* Significant bij een 95%-betrouwbaarheidsinterval

Eenzelfde effect is zichtbaar naar huishoudtype. Het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen was in 1980 bij samenwonende werknemers kleiner dan de referentiegroep en is in 1998 juist groter. Het relatieve WAO-risico van samenwonende vrouwen is met 115% toegenomen. Het relatieve WAO-risico van vrouwen met een partner is dus veel sterker dan gemiddeld gegroeid. Dit kenmerk levert daarmee, naast functieniveau een belangrijke bijdrage aan de toename van het verschil in WAO-risico. Tenslotte, hoewel kinderen het WAO-risico van vrouwen verhogen, dragen ze niet bij aan de toename van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen.

5.5 Conclusies

In dit hoofdstuk is een model voor de WAO-instroom gebruikt waarin expliciet rekening is gehouden met de voorgaande beslissing om te (blijven) werken. De analyse is opgebouwd uit twee delen.

Het *eerste* deel bevat een analyse van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen die samenwonen en jonger zijn dan 55 jaar. Hierbij is specifiek gekeken naar de invloed van kenmerken van het huishouden, zoals kinderen en de financiële situatie, op de kans op arbeidsparticipatie en WAO-instroom. Omdat in de bestanden van 1980 en 1998 financiële informatie over het huishouden en uitgebreide informatie over de kinderen in het huishouden ontbreekt, is deze analyse beperkt tot het waarnemingsjaar 1990. De belangrijkste bevindingen zijn de volgende.

- Bij vrouwen met partner speelt, gegeven de aard en ernst van de gezondheidsbeperkingen, dubbele belasting een rol. De aanwezigheid van kinderen in het huishouden leidt tot een 30% hoger WAO-risico. Deze uitkomst van multivariate analyse staat in schril contrast met het onvolledige beeld dat rijst uit de monovariate tabel 4.11. Een juist beeld van het effect van kinderen op het WAO-risico vereist dus een multivariate analyse, waarin rekening gehouden wordt met de beslissing om te (blijven) werken (zie hierna onder 'selectie'). Daarnaast vinden we dat bij overigens gelijke omstandigheden samenwonende vrouwen een hoger WAO-risico hebben, naarmate hun werkweek langer is. De beide indicatoren van dubbele belasting (thuiswonende kinderen en arbeidsduur) spelen bij mannen geen rol.
- Samenwonende vrouwen die hoofdkostwinner zijn hebben, bij verder gelijke omstandigheden, een lager WAO-risico dan vrouwen met een meer verdienende partner. Bij mannen is het, naast de gezondheid, vooral de financiële situatie van het huishouden die van invloed is op de WAO-instroom: mannen met een hoger uurloon en een hoger overig huishoudinkomen komen minder snel in de WAO. Anders dan de theorie voorspelt leidt een hoger overig huishoudinkomen dus niet tot een hoger, maar tot een significant lager WAO-risico. Wel leidt een hoger huishoudinkomen tot een lagere arbeidsparticipatie. Financiële motieven spelen dus zowel een rol bij de beslissing om met te gaan werken of met werken te stoppen als bij de gang naar de WAO.
- Selectie – de kans op arbeidsdeelname – speelt bij vrouwen met partner een significante rol, maar bij mannen niet. Het risicoverhogende effect van kinderen verdubbelt als rekening gehouden wordt met selectie. Het moederschap speelt een belangrijke rol bij de beslissing om

te (stoppen met) werken en de vrouwen die niet (meer) werken hebben een hoger WAO-risico.

In het *tweede* deel is gekeken naar de oorzaken voor de *toename* van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen. Voor een aantal groepen vrouwen is het WAO-risico in de periode 1980 tot en met 1998 opmerkelijk sterk toegenomen ten opzichte van het WAO-risico voor mannen. Dit zijn:

- Jonge vrouwen (tot 35 jaar).
- Vrouwen met een partner. Het risicoverlagende effect van de aanwezigheid van een partner is bij mannen sterker toegenomen dan bij vrouwen. Dit kan ook gezien worden als een indirect effect van dubbele belasting: een deel van de zegenrijke invloed die een levenspartner heeft op het WAO-risico wordt teniet gedaan door de zorgtaken die zijn aanwezigheid met zich meebrengt. Dit negatieve effect is in de tijd toegenomen.
- Werkneemsters in een hoog functieniveau.
- Kinderen dragen niet bij aan de verklaring van de toename van het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen. Dit betekent dat het risicoverhogende effect van thuiswonende kinderen bij vrouwen in de periode 1980-1998 gelijk is gebleven.

6 De ontwikkeling van WAO-instroom en WAO-volume

6.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken hebben we in detail de invloed van leefomstandigheden en sociaal-economische factoren op het verschil in WAO-risico tussen mannen en vrouwen op een aantal *tijdstippen* en op *microniveau* onderzocht. In dit hoofdstuk beschouwen we deze vraagstellingen vanuit een *demografisch* perspectief gedurende langere *perioden* op *macroniveau*.

Doel is te onderzoeken hoe de ontwikkeling van geslachtspecifieke WAO-risico's, en in het bijzonder de toename van het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen, samenhangt met de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking, en hoe gevoelig de ontwikkeling van het WAO-risico is voor veranderingen in arbeidsparticipatie. De analyse valt uiteen in twee delen.

In het eerste deel analyseren we deze vragen in een *historische* context. We onderzoeken wat in de periode 1992-2001 het effect van de toenemende arbeidsparticipatie op het WAO-risico is geweest. Hiertoe berekenen we voor de periode 1992-2001 hoe groot het WAO-risico, de WAO-instroom en het WAO-volume zouden zijn geweest als de arbeidsparticipatie gedurende de periode 1992-2001 op het *niveau van 1992* was gebleven. Dit scenario noemen we het *historische scenario*.

In het tweede deel onderzoeken we de invloed van de arbeidsparticipatie op de ontwikkeling van het WAO-risico, de WAO-instroom en het WAO-volume in de periode 2002-2010. Dit deel omvat in totaal drie verschillende scenario's, die we hieronder samenvatten.

- *Het basisscenario*. In dit scenario houden we de arbeidsparticipatie in de hele periode 2002-2010 op het niveau van 2001.
- *Scenario toename arbeidsparticipatie (TA)*. In dit scenario wordt het voorgenomen kabinetsbeleid gevolgd waarin de arbeidsparticipatie van vrouwen verder doorgroeit tot het niveau van de ons omringende landen.
- In het laatste scenario onderzoeken we de gevolgen van beleidsvoorstellen om vanaf 2004 geen *nieuwe* gedeeltelijke WAO-uitkeringen meer toe te kennen. We vergelijken hierbij twee mogelijke extremen:

c) *De "optimistische" variant*, waarin de groep mensen aan wie nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen zouden zijn toegekend niet in de WAO terechtkomt, maar blijft werken dan wel onder een nieuwe of alternatieve regeling komt te vallen.
d) *De "pessimistische" variant,* waarin de betreffende groep uiteindelijk belandt in een volledige WAO-uitkering.

Het hoofdstuk is als volgt ingedeeld. Paragraaf 6.2 geeft een overzicht van de gebruikte gegevens. In paragraaf 6.3 komt het *historisch scenario* aan de orde waarin we onderzoeken welke invloed de gestegen arbeidsparticipatie in de periode 1992-2001 heeft gehad op de ontwikkeling van het WAO-risico. Paragraaf 6.4 beschrijft de invloed van de arbeidsparticipatie op de prognose van het WAO-volume voor de periode 2002-2010. In ons *basisscenario* blijven de arbeidsparticipatie en de geslacht- en leeftijdspecifieke WAO-risico's in deze periode op het niveau van 2001. We vergelijken dit met een sterke doorgroei van de arbeidsparticipatie van vooral vrouwen. Hierbij volgen we de CPB-prognose voor de arbeidsparticipatie. Paragraaf 6.5 vergelijkt twee mogelijke uitkomsten van beleidsvoorstellen waarin vanaf 2004 geen nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen worden toegekend. Paragraaf 6.7 vat de belangrijkste conclusies van het hoofdstuk samen.

6.2 Overzicht van de gebruikte gegevens

Voor de periode 1992-2001 maken we gebruik van cijfers voor de bevolking, beroepsbevolking en arbeidsparticipatie die verkregen zijn uit *Statline* van het CBS.

Voor de uitstroom uit de beroepsbevolking door arbeidsongeschiktheid, en de uitstroom uit de WAO vanwege pensionering, overlijden of herstel (minder dan 15% arbeidsongeschiktheid) maken we gebruik van gegevens die gepubliceerd zijn in de jaaroverzichten WAO "Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid", uitgegeven door respectievelijk de Sociale Verzekeringsraad (SVR, 1992-1993), het College van Toezicht Sociale Verzekering (Ctsv, 1994-1995), het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (Lisv, 1996-2000) en het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV, 2001).

Voor de periode 2002-2010 gebruiken we de uit *Statline* van het CBS verkregen bevolkingsprognose 2003-2050 en de door het CPB (CPB, 2001 en Kuipers, 2001) gepubliceerde prognoses voor de arbeidsparticipatie tot 2010. Aan de hand van deze gegevens maken we een voorspelling van de beroepsbevolking tot 2010 naar leeftijdsklasse en geslacht (De Jong, 2001).

De voorlopige *macrocijfers* over 2002 laten een licht afwijkend beeld zien ten opzichte van de trend in de voorafgaande jaren. Vooral de totale WAO-instroom blijkt enigszins te zijn afgenomen. De definitieve cijfers uitgesplitst naar leeftijd, geslacht en mate van arbeidsongeschiktheid, zoals deze in de beschreven scenario's worden gebruikt, zijn echter vooralsnog niet door het UWV bekend gemaakt. De *verschillen* tussen de uitkomsten van de verschillende scenario's zijn overigens betrekkelijk robuust tegen veranderingen in het *beginniveau* van de WAO-instroom. De scenario's waarin de toekomstige WAO-instroom en het WAO-volume geraamd wordt voor de periode 2002-2010 zijn dan ook gebaseerd op de leeftijd- en geslachtspecifieke WAO-risico's van 2001

6.3 Historie 1992-2001: de invloed van arbeidsparticipatie

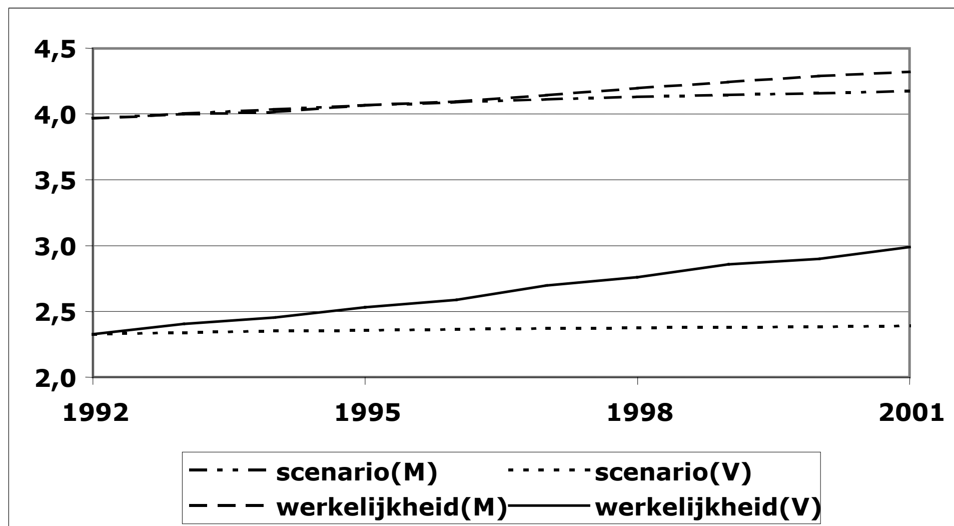
Deze paragraaf beschrijft een historisch scenario waarin de arbeidsparticipatie in de periode 1992-2001 op het niveau van 1992 blijft. Hierdoor kunnen we achterhalen wat de invloed is geweest van de stijgende arbeidsparticipatie op het toegenomen verschil in de verhouding van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen.

De WAO-risico's en herstelkansen naar leeftijd, geslacht en mate van arbeidsongeschiktheid laten we in het scenario ongewijzigd ten opzichte van de werkelijk gerealiseerde waarden. Dit historische scenario berekent derhalve het WAO-volume dat in 2001 zou zijn gerealiseerd bij gelijkblijvende arbeidsparticipatie onder de veronderstelling dat er geen verband is tussen arbeidsparticipatie en WAO-risico.

De wijze waarop de scenario's zijn berekend is als volgt. Aan de hand van de geënsceneerde arbeidsparticipatie bepalen we de beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht. De WAO-instroom naar leeftijd, geslacht en mate van arbeidsongeschiktheid wordt hierna gecorrigeerd voor de verhouding van de aangepaste en de historische beroepsbevolking. Dit leidt tot een aangepast WAO-volume. Vervolgens wordt de WAO-uitstroom naar leeftijd, geslacht en mate van arbeidsongeschiktheid gecorrigeerd voor de verhouding van het aangepaste en het historische WAO-volume. In bijlage 6.1 wordt nader ingegaan op het gebruikte rekenmodel.

6.3.1 Beroepsbevolking

Als eerste stap vergelijken we de ontwikkeling van de beroepsbevolking voor het constant veronderstelde en het gerealiseerde niveau in arbeidsparticipatie.

Figuur 6.1 *Beroepsbevolking (in mln.) 15-64 jaar, 1992-2001*

Bronnen: CBS, APE

Figuur 6.1 toont de ontwikkeling van de beroepsbevolking van 15-64 jaar in de periode 1992-2001. Bij mannen is de beroepsbevolking in de periode 1992-2001 met 350.000 gegroeid, tegenover 200.000 in het scenario. Dit betekent dat de stijging in de mannelijke beroepsbevolking voor ruim 40% veroorzaakt is door toegenomen arbeidsparticipatie, en voor de overige 60% door demografische factoren zoals de bevolkingsgroei en de vergrijzing van de huidige beroepsbevolking.

Bij vrouwen is de beroepsbevolking in de periode 1992-2001 met 650.000 gegroeid. In het scenario stijgt de vrouwelijke beroepsbevolking echter maar met 60.000. De stijging van de vrouwelijke beroepsbevolking is dus voor minder dan 10% demografisch bepaald, en voor maar liefst ruim 90% toe te schrijven aan veranderd arbeidsmarktgedrag.

Dit resultaat komt goed overeen met de analyse in hoofdstuk 4. Tabel 4.2 liet zien dat de invloed van de vergrijzing op de groei in de arbeidsparticipatie in de periode 1980-1998 beperkt is geweest. De stijging van de omvang van de vrouwelijke beroepsbevolking is volledig veroorzaakt door een stijging in de arbeidsparticipatie binnen leeftijdscohorten.

Tabel 6.1 *Samenstelling beroepsbevolking (x 1000)*

Leeftijd	1992		Scenario 2001		2001	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
15-24 jaar	528	496	441	417	486	433
25-34 jaar	1224	779	1153	747	1131	881
35-44 jaar	1109	606	1206	665	1234	846
45-54 jaar	825	365	1046	470	1067	661
55-64 jaar	281	82	330	92	403	168
Totaal	3967	2328	4175	2390	4321	2989
Gem. Leeftijd	37,2	34,2	38,7	35,6	39,0	37,0

Bronnen: CBS, APE

Tabel 6.1 geeft de ontwikkeling van de samenstelling van de beroepsbevolking weer naar leeftijd en geslacht. Het participatie-effect van 150.000 extra mannen in de beroepsbevolking is voor bijna 50% veroorzaakt door mannen van 55-64 jaar: deze cohort is in werkelijkheid ruim 20% meer gegroeid dan bij gelijkblijvende arbeidsparticipatie verwacht mocht worden.

De 600.000 extra groei van vrouwen in de beroepsbevolking is echter afkomstig uit alle cohorten. Deze extra groei valt voor 85% toe te schrijven aan de leeftijdscohorten van 25-54 jaar. Wel is, net als bij de mannen, de *relatieve groei* ten opzichte van het scenario voor de cohort van vrouwelijke 55-64 jarigen (met ruim 80%) het grootst.

Voor zowel mannen als vrouwen heeft de verhoogde arbeidsparticipatie in de cohort van 55-64 jaar als gevolg dat de gemiddelde leeftijd van de beroepsbevolking in werkelijkheid meer stijgt dan in het scenario. Bij vrouwen is dit effect het meest spectaculair: in de periode 1992-2001 is de gemiddelde leeftijd met bijna 3 jaar toegenomen, twee maal zoveel als in het scenario.

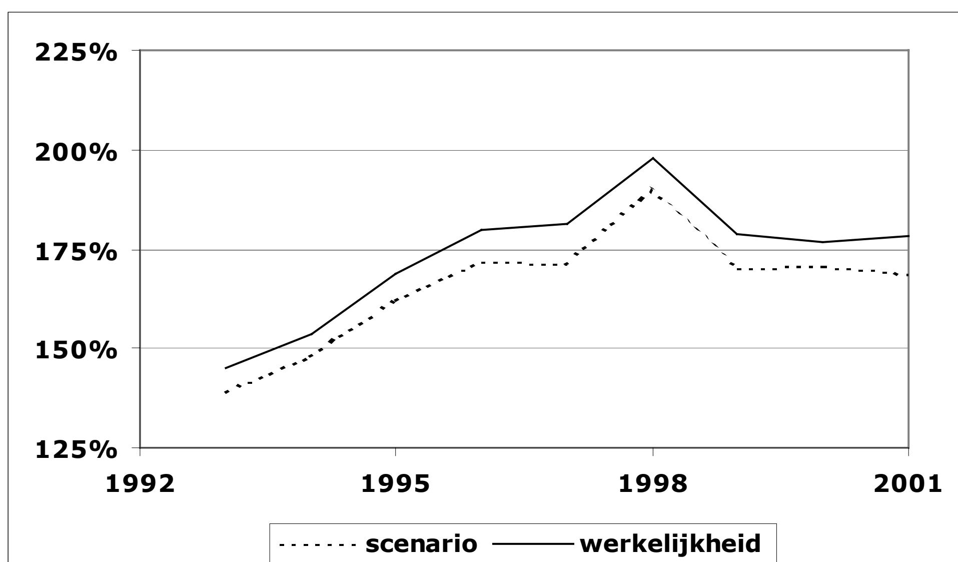
6.3.2 WAO-risico

Gegeven de omvang en samenstelling van de beroepsbevolking en de geslacht- en leeftijdspecifieke WAO-risico's kunnen we de WAO-risico's voor de totale mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking berekenen.

In Figuur 6.2 valt te zien dat de relatieve verhouding van het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van dat van mannen in werkelijkheid met 34 procentpunt is toegenomen tot 178% in 2001. In het scenario is deze ver

houding ongeveer 10 procentpunt lager. Dit betekent dat de toegenomen verhouding in het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen voor ongeveer 30% wordt verklaard door de toegenomen arbeidsparticipatie en voor de overige 70% door demografische omstandigheden.

Figuur 6.2 *Verhouding WAO-risico vrouwen/mannen, 1992-2001*

Bron: UWV, bewerking APE

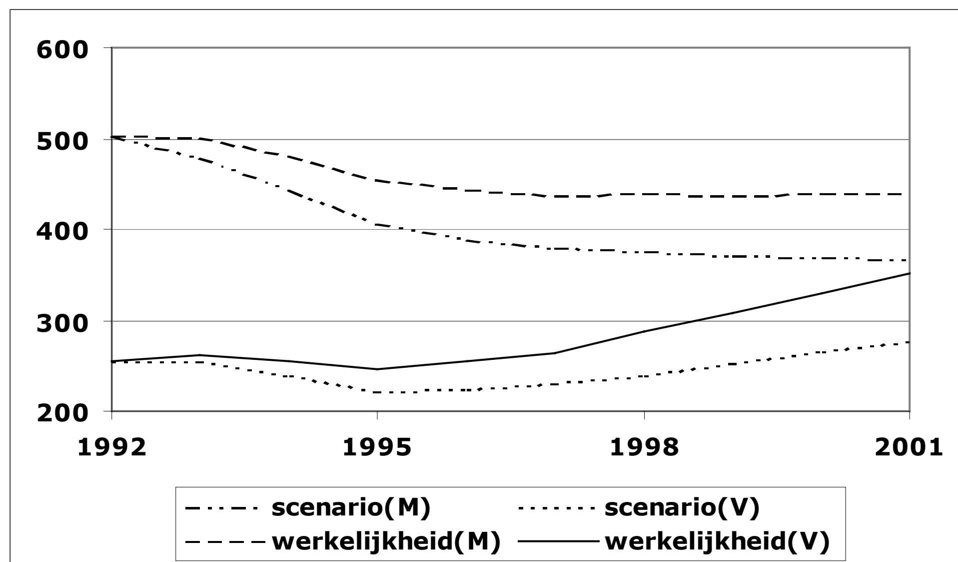
6.3.3 WAO-volume

Met behulp van de WAO-risico's en de herstelkansen berekenen we de ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de WAO-populatie.

Figuur 6.3 brengt de ontwikkeling van het WAO-volume in de periode 1992-2001 in beeld. In het scenario daalt het aantal mannen in de WAO met bijna 140.000: ruim 75.000 meer dan in werkelijkheid. De toegenomen arbeidsparticipatie heeft dus een 55% kleinere daling van het aantal mannelijke WAO-ers tot gevolg gehad.

Het aantal vrouwen in de WAO is in de periode 1992-2001 met bijna 100.000 gestegen. In het scenario blijft het bij een groei van 22.000. Dit betekent dat 75% van de stijging van het vrouwelijke WAO-volume te wijten is aan de toegenomen arbeidsparticipatie, en maar voor 25% is toe te schrijven aan demografische factoren.

Figuur 6.3 *WAO-volume (x 1000), 1992-2001*

Bronnen: UWV, APE

Tabel 6.2 toont de ontwikkeling van de samenstelling van de WAO-populatie. Het feit dat de werkelijke daling van het aantal mannen in de WAO achterblijft bij die in het scenario wordt vrijwel geheel verklaard door de cohort van 55-64 jaar die tussen 1992 en 2001 bijna niet in omvang afneemt. Voor de overige cohorten geldt dat de daling in het scenario gelijk is aan de werkelijke daling.

Tabel 6.2 *Samenstelling WAO-populatie naar geslacht (in %)*

Leeftijd	1992		Scenario 2001		2001	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
15-24 jaar	4	5	2	6	2	4
25-34 jaar	32	35	22	38	21	47
35-44 jaar	89	53	64	70	63	78
45-54 jaar	161	78	137	91	141	109
55-64 jaar	217	84	140	71	212	114
Totaal	503	254	366	277	440	352
Gem. Leeftijd	50,6	47,4	50,2	46,1	51,8	47,5

Bronnen: UWV, APE

Bij vrouwen vindt in alle cohorten van 25 jaar en ouder een extra groei in het WAO-volume plaats door de gestegen arbeidsparticipatie. Bij de cohort

van 55-64 jaar zou in het scenario het aantal WAO-ers in 2001 zelfs zijn gedaald ten opzichte van 1992.

De gemiddelde leeftijd van de WAO-populatie ligt in het scenario voor zowel mannen als vrouwen bijna anderhalf jaar lager dan in werkelijkheid. De gemiddelde leeftijd bij mannen is echter in 2001 met bijna anderhalf jaar gestegen ten opzichte van 1992, terwijl die van vrouwen gelijk is gebleven. Dit komt doordat de arbeidsparticipatie van oudere mannen gedurende de hele periode 1992-2001 veel hoger ligt dan die van vrouwen en daardoor een veel sterkere invloed heeft gehad op de gemiddelde leeftijd.

6.3.4 Conclusies

Deze paragraaf leidt tot de volgende conclusies:

- De stijging van de vrouwelijke beroepsbevolking is voor 90% te verklaren uit toegenomen arbeidsparticipatie; bij mannen is dit voor 40% het geval.
- De groei van het aantal vrouwen in de WAO vloeit voor 75% voort uit de toegenomen arbeidsparticipatie; bij mannen heeft dit geleid tot een 55% geringere daling in het WAO-volume.
- Het toegenomen verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen is voor 30% te verklaren uit de verschillen in arbeidsparticipatiegroei.

6.4 Prognose 2002-2010: invloed van arbeidsparticipatie

Een van de doelstellingen van het kabinetsbeleid is de arbeidsparticipatie en daarmee de economische zelfstandigheid van vrouwen te bevorderen. Meer specifiek wil het kabinet de arbeidsparticipatie van vrouwen de komende jaren laten groeien van 62% in 2000 tot 70% in 2010, oftewel een stijging van 8 procentpunt (CPB, Arbeidsparticipatie van vrouwen, 2001). Gezien het hogere WAO-risico van vrouwen zal deze beoogde ontwikkeling een ongunstige invloed hebben op de omvang en samenstelling van de WAO-populatie.

Deze paragraaf vergelijkt voor de periode 2002-2010 de gevolgen van twee prognoses van de arbeidsparticipatie op de geraamde ontwikkeling van het WAO-volume. In het *basisscenario* blijft de arbeidsparticipatie in de periode 2002-2010 op het niveau van 2001. We vergelijken dit met de CPB-prognose voor de arbeidsparticipatie (Kuipers, 2001). Deze prognose is gebaseerd op voorgenomen regeringsbeleid waarin beoogd wordt de arbeidsparticipatie onder vrouwen op hetzelfde peil te brengen als dat in de ons omringende landen.

Tabel 6.3 *CPB-prognose arbeidsparticipatie (in %), 2002-2010*

Leeftijd	2001		Prognose 2006		Prognose 2010	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
20-54 jaar	93	70	93	76	93	80
55-64 jaar	51	23	56	31	57	35
Totaal	86	62	86	67	86	70

Bron: CPB, bewerking: APE

Tabel 6.3 is gebaseerd op tabel 3.1 uit het CPB-memorandum "Arbeidsaanbod op de middellange termijn" (Kuipers, 2001). De CPB-prognose voorziet een stijging in de arbeidsparticipatie van mannen van 55-64 jaar met ruim 10%, van vrouwen tot 55 jaar met bijna 15% en van vrouwen van 55-64 jaar met ruim 50%.

6.4.1 Beroepsbevolking

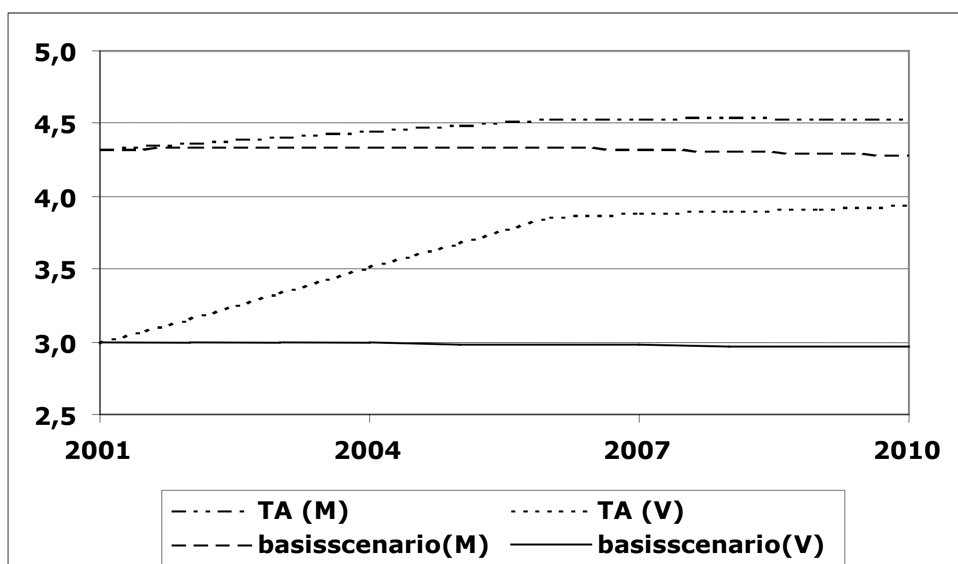
Als eerste stap berekenen we hoe de beroepsbevolking zich ontwikkelt bij gelijkblijvende arbeidsparticipatie dan wel bij de CPB-prognose voor arbeidsparticipatie.[36]

Figuur 6.4 geeft de verschillen weer in ontwikkeling van de beroepsbevolking voor de twee prognoses van arbeidsparticipatie. In het basisscenario daalt de mannelijke beroepsbevolking met ongeveer 30.000 vanwege de uitstroom bij 65 jaar en de lagere arbeidsparticipatie bij het ouder worden. Volgens de CPB-prognose neemt de mannelijke beroepsbevolking met ongeveer 220.000 toe: een verschil van bijna een kwart miljoen mannen ten opzichte van het basisscenario.

Voor vrouwen is de voorspelde groei ronduit spectaculair: terwijl in het basisscenario de vrouwelijke beroepsbevolking daalt met 25.000, hoort in het scenario toename arbeidsparticipatie in 2010 bijna één miljoen extra vrouwen tot de beroepsbevolking.

[36] In de variant waarin we de gevolgen van de CPB-prognose van de arbeidsparticipatie doorrekenen, hebben we in 2006 en 2010 de werkelijke arbeidsparticipatie in 2001 voor alle cohorten van *15-54* jaar geschaald met de overeenkomende arbeidsparticipatie conform de CPB-prognose voor de cohorten van *20-54* jaar. Voor de tussenliggende jaren 2001-2006 en 2006-2010 hebben we een lineaire interpolatie gebruikt. De WAO-risico's en herstelkansen naar leeftijd, geslacht en mate van arbeidsongeschiktheid laten we *ongewijzigd* ten opzichte van de overeenkomstige waarden in 2001.

Figuur 6.4 *Beroepsbevolking (in mln.) 15-64 jaar, 2002-2010*

TA = Scenario toename arbeidsparticipatie
Bronnen: CPB, APE

Tabel 6.4 brengt de ontwikkeling van de samenstelling van de beroepsbevolking in beeld. Het verschil van een kwart miljoen mannen in de beide scenario's is voor 40% toe te schrijven aan de voorspelde groei van de cohort van 55-64 jaar: deze cohort groeit bij toenemende arbeidsparticipatie bijna 20% meer dan op grond van demografische factoren verwacht mag worden.

Tabel 6.4 *Samenstelling beroepsbevolking (x 1000) in 2010*

Leeftijd	2001		Basisscenario		Toename arbeidsparticipatie	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
15-24 jaar	486	433	522	464	546	609
25-34 jaar	1131	881	926	739	964	958
35-44 jaar	1234	846	1197	834	1242	1082
45-54 jaar	1067	661	1128	711	1169	917
55-64 jaar	403	168	516	216	618	376
Totaal	4321	2989	4289	2964	4538	3941

Bron: CBS, bewerking APE

Voor vrouwen is de groei absoluut gezien meer evenwichtig gespreid over de cohorten, maar ook hier is de *relatieve* groei in de CPB-prognose ten opzichte van het basisscenario (met bijna 75%) het grootst in de cohort van 55-64 jaar.

6.4.2 *WAO-risico en WAO-instroom*

Bij gelijkblijvende leeftijdspecifieke WAO-risico's (naar geslacht en mate van arbeidsongeschikt) resulteren geen van beide scenario's in gelijkblijvende *totale* WAO-risico's omdat de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking verandert.

Tabel 6.5 *WAO-risico in 2001 en 2010*

WAO-risico 15-64 jaar	Mannen	Vrouwen	Vrouwen/ mannen
2001	1,10%	1,96%	1,78
Basisscenario	1,17%	2,01%	1,73
Scenario toename arbeidsparticipatie	1,19%	2,04%	1,72

Bron: UWV, bewerking APE

Tabel 6.5 geeft voor de twee scenario's van arbeidsparticipatie aan hoe het totale WAO-risico voor mannen en vrouwen, en de relatieve verhouding daarvan, verandert in de periode 2002-2010. Door de toenemende vergrijzing neemt in het basisscenario het risico van mannen met ongeveer 6,5% toe en dat van vrouwen met 2,5%. Dat het vergrijzingseffect bij mannen sterker is dan bij vrouwen komt doordat de cohorten van 45-64 jaar bij mannen een groter deel uitmaken van de beroepsbevolking dan bij vrouwen.

Bij toenemende arbeidsparticipatie neemt het risico voor mannen en vrouwen beide met nog eens 1,5% extra toe. De reden hiervan is dat het voornamelijk oudere mannen en vrouwen zijn die in de CPB-prognose tot de beroepsbevolking toetreden. In beide scenario's neemt het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen in gelijke mate af, met respectievelijk 8% en 7%.

Tabel 6.6 geeft de procentuele verandering in de WAO-instroom in de periode 2001 tot 2010 voor het basisscenario en het scenario met toenemende. De WAO-instroom neemt vooral in het scenario met stijgende arbeidsparticipatie sterk toe. Dit wordt veroorzaakt doordat enerzijds bij mannen de instroom volgens de CPB-prognose met ongeveer 8% meer toeneemt dan volgens het basisscenario. Deze stijging wordt voor ruim 60% verklaard uit de extra toename (van bijna 20%) in de instroom van mannen van 55-64 jaar. Daarnaast zal bij vrouwen de WAO-instroom volgens bij toenemende arbeidsparticipatie nog sterker toenemen. De WAO-instroom van vrouwen is in 2010 35% groter dan in het basisscenario. In

absolute aantallen wordt dit tamelijk evenwichtig over de cohorten verdeeld, maar ook hier is de relatieve extra groei van de oudere vrouwen met ruim 65% het grootst.

Tabel 6.6 *Ontwikkeling en samenstelling WAO-instroom in 2010*

Leeftijd	Verandering WAO-instroom 2000 naar 2010 (in %)		Aandeel vrouwen in WAO-instroom (in %)		
	basis scenario	toename arbeidsparticipatie	2001	basis scenario	toename arbeidsparticipatie
15-24 jaar	10	37	71	71	75
25-34 jaar	-18	-1	67	68	73
35-44 jaar	3	22	57	58	63
45-54 jaar	10	29	50	52	57
55-64 jaar	30	78	38	38	46
Totaal	5	29	55	54	60

Bronnen: UWV, APE

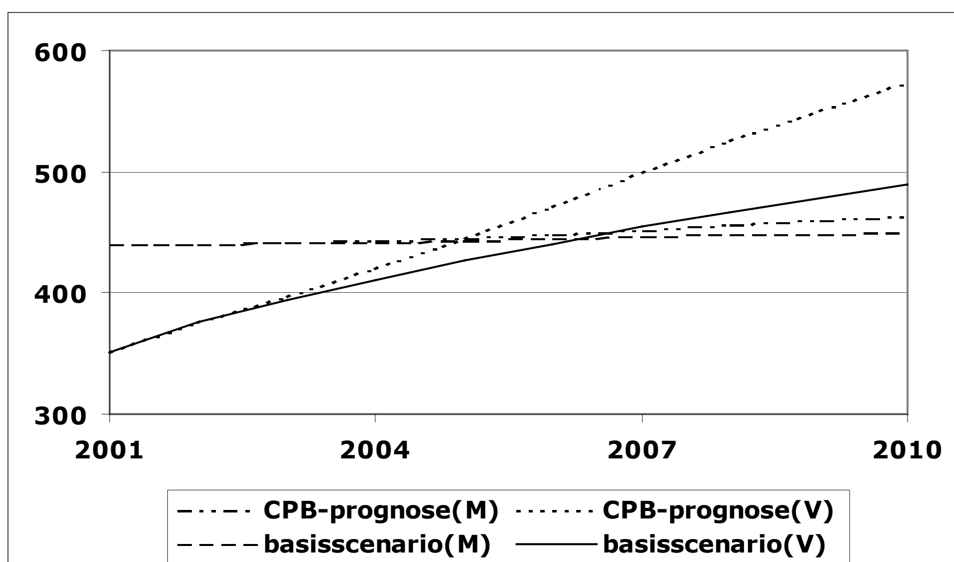
In de laatste drie kolommen wordt de ontwikkeling van het aandeel vrouwen in de WAO-instroom getoond. In het basisscenario blijft het aandeel vrouwen in de instroom vrijwel constant. Bij extra toename van de arbeidsparticipatie zal het aandeel vrouwen in de WAO-instroom met 5 procentpunt toenemen van 55% in 2001 naar 60% in 2010.

6.4.3 WAO-volume

De verschillende prognoses voor de participatiegraad leiden tot grote verschillen in het verwachte WAO-volume in 2010, maar in beide scenario's zijn er na 2007 meer vrouwen dan mannen in de WAO.

Figuur 6.5 geeft de ontwikkeling van het WAO-volume in de periode 2002-2010 voor het basisscenario en voor de stijgende arbeidsparticipatie. In het basisscenario stijgt het aantal mannen in de WAO met ruim 10.000, tegenover een groei van ongeveer 25.000 bij de door het CPB voorspelde participatiegraden.

Figuur 6.5 *WAO-volume (x 1000), 2002-2010*

Bron: APE

Het hogere WAO-risico van vrouwen maakt de prognose voor de groei van het WAO-volume in 2010 gevoeliger voor verschillen in arbeidsparticipatie: voor vrouwen is de basisprognose van het aantal extra WAO-ers in 2010 ruim 135.000, en bij een stijgende arbeidsparticipatie kan dit oplopen tot meer dan 220.000: een verschil van 85.000 vrouwen.

Tabel 6.7 *Ontwikkeling en samenstelling WAO-populatie in 2010*

Leeftijd	Verandering WAO-volume 2000 naar 2010 (in %)		Aandeel vrouwen in WAO-volume (in %)		
	basis scenario	toename arbeidsparticipatie	2001	basis scenario	toename arbeidsparticipatie
15-24 jaar	67	100	67	70	75
25-34 jaar	-9	7	69	69	74
35-44 jaar	21	38	55	61	65
45-54 jaar	25	37	44	53	56
55-64 jaar	17	28	35	44	46
Totaal	19	31	44	52	55

Bronnen: UWV, APE

Tabel 6.7 beschrijft de samenstelling van de WAO-populatie in 2010 voor de beide scenario's. In beide scenario's zal de WAO-populatie toenemen. In het basisscenario neemt de WAO-populatie toe met 19%, terwijl in het scenario toename arbeidsparticipatie sprake is van een toename met 31%. De laatste drie kolommen laten de ontwikkeling van het aandeel vrouwen in de WAO-populatie zien. In 2001 bedraagt dit 44%. In het basisscenario zal het aandeel vrouwen in de WAO-populatie in 2010 zijn toegenomen tot 52%. Bij extra toename van de arbeidsparticipatie zal het aandeel vrouwen in de WAO-populatie nog sterker toenemen en 55% bedragen in 2010. Deze verschillen worden in elke leeftijdsklasse teruggevonden.

6.4.4 Conclusies

Deze paragraaf leidt tot de volgende conclusies:

- Het CPB verwacht tot 2010 een groei van een kwart miljoen mannen en een miljoen vrouwen in de beroepsbevolking ten gevolge van een stijgende arbeidsparticipatie.
- Het verschil in WAO-risico tussen vrouwen en mannen daalt in beide scenario's door het sterkere vergrijzingseffect bij mannen met ongeveer 7,5%.
- Bij gelijkblijvende arbeidsparticipatie en WAO-risico's stijgt het WAO-volume in 2010 tot ongeveer 940.000; als de CPB-prognose van de participatiegraad gehaald wordt, bedraagt de groei nog eens 100.000 meer. Deze extra groei bestaat voor 85% uit vrouwen.
- Net als in het historische scenario leiden grote verschillen in de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie tot grote verschillen in de ontwikkeling van de beroepsbevolking en (in mindere mate) van het WAO-volume.

6.5 Prognose 2002-2010: restrictie gedeeltelijke uitkeringen

In 2002 heeft de Sociaal-Economische Raad (SER) een voorstel gedaan om in de toekomst alleen nog maar WAO-uitkeringen toe te kennen aan mensen die volledig en, naar verwachting, permanent arbeidsongeschikt zijn. Dit impliceert dat er geen nieuwe aanvragen voor gedeeltelijke WAO-uitkeringen meer worden gehonoreerd.

In deze paragraaf berekenen we wat de gevolgen zijn voor de WAO-instroom en het WAO-volume van het niet meer toekennen van gedeeltelijke WAO-uitkeringen vanaf 2004. We beschouwen twee scenario's voor deze beleidsvoorstellen. Het eerste scenario berekent het WAO-volume in 2010, ervan uitgaande dat de belangrijkste doelstelling van de voorstellen,

het terugdringen van de WAO-instroom, gehaald wordt: personen die op het moment van keuring niet volledig arbeidsongeschikt zijn, belanden niet in de WAO. Dit scenario is de meest *optimistische* uitkomst van de beleidsvoorstellen: iedereen die naar de huidige maatstaven in de onderste zes klassen van mate van arbeidsongeschiktheid valt, wordt niet toegelaten.

De meest *pessimistische* uitkomst is dat deze *gedeeltelijk* arbeidsongeschikten juist veel coulanter behandeld worden. De ingrijpende keuze die de keuringsinstantie moet maken tussen het wel of niet toekennen van een uitkering, zonder te kunnen differentiëren naar mate van arbeidsongeschiktheid, resulteert in een herleving van oude praktijken. Als variant op het optimistische scenario berekenen we daarom de gevolgen als vanaf 2004 alle nieuwe aanvragen resulteren in toekenningen van volledige WAO-uitkeringen.

Naast *volledige* arbeidsongeschiktheid, gaan de eerder genoemde beleidsvoorstellen als tweede criterium uit van naar *verwachting permanente* arbeidsongeschiktheid. Aangezien deze prognoses op het moment van een WAO-aanvraag in het verleden niet geregistreerd zijn, hebben we deze tweede toelatingseis voor het toekennen van een volledige WAO-uitkering niet mee kunnen nemen in onze simulaties.

Ook houden we in deze scenario's geen rekening met eventuele nieuwe of alternatieve regelingen of verzekeringen waaronder de personen met een afgewezen WAO-aanvraag kunnen komen te vallen. Deze paragraaf gaat alleen in op de geraamde beperkingen die de beleidsvoorstellen zullen hebben op de WAO-instroom en het WAO-volume.

6.5.1 WAO-instroom

De verschillen tussen de gevolgen van de optimistische en pessimistische variant van de beleidsvoorstellen in de WAO-instroom zijn tamelijk groot.

Tabel 6.8 geeft de procentuele verandering in de WAO-instroom in de periode 2001 tot 2010 voor de twee scenario's. Als de doelstellingen van de voorstellen gehaald worden, daalt de WAO-instroom met 40%. Bij mannen daalt de instroom in 2010 ten opzichte van het basisscenario met 46%; bij vrouwen is er eveneens een grote reductie van 36%.

Tabel 6.8 *Ontwikkeling en samenstelling WAO-instroom in 2010 bij reductie nieuwe gedeeltelijke uitkeringen*

Leeftijd	Verandering WAO-instroom 2000 naar 2010 (in %)		Aandeel vrouwen in WAO-instroom (in %)		
	Optimistisch	Pessimistisch	2001	Optimistisch	Pessimistisch
15-24 jaar	-12	10	71	72	71
25-34 jaar	-49	-18	67	70	68
35-44 jaar	-44	3	57	62	58
45-54 jaar	-44	10	50	58	52
55-64 jaar	-24	30	38	43	38
Totaal	-40	5	55	59	54

Bronnen: UWV, APE

In de pessimistische uitkomst van dit voorstel blijft de totale instroom gelijk aan die in het basisscenario: immers, alle potentiële nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen worden nu als volledige uitkeringen toegekend.

Het aandeel vrouwen in de WAO-instroom neemt in het optimistische scenario toe tot 59%. Reden is dat mannen relatief oververtegenwoordigd zijn in de gedeeltelijke uitkeringen. In het pessimistische scenario blijft het aandeel vrouwen in de WAO-instroom vrijwel constant.

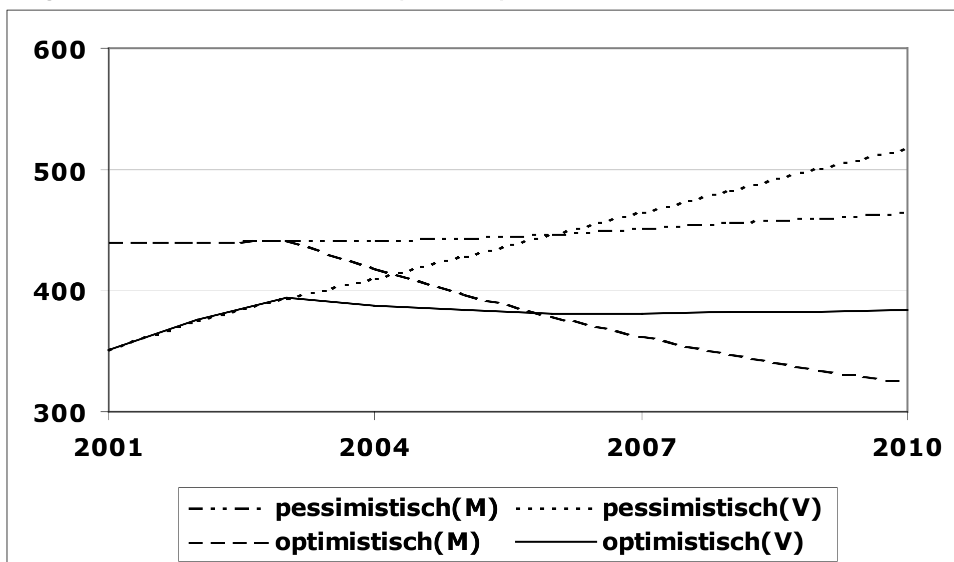
6.5.2 WAO-volume

De bandbreedte tussen de twee scenario's in het WAO-volume is nog groter dan de verschillen in de WAO-instroom.

Figuur 6.6 toont de ontwikkeling van het WAO-volume in de periode tot 2010. In de optimistische variant van de voorstellen zijn er in 2010 iets meer dan 700.000 WAO-ers, ruim 230.000 minder dan in het basisscenario het geval is, en bijna 85.000 minder dan de situatie in 2001.

De pessimistische variant daarentegen kent ongeveer 980.000 WAO-ers in 2010, ongeveer 45.000 *meer* dan in het basisscenario. Dit is niet in tegenspraak met de het feit dat de WAO-instroom voor de pessimistische variant gelijk is aan het basisscenario, omdat de *samenstelling* verschillend is. In het basisscenario komen er na 2004 nog steeds nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen bij, en in de pessimistische variant worden deze personen allemaal volledig arbeidsongeschikt, met de daarbij horende lagere *herstelkans* en de daaruit volgende lagere uitstroom.

Figuur 6.6 *WAO-volume (x 1000), 2002-2010*

Bron: APE

Tabel 6.9 brengt de leeftijdspecifieke samenstelling van de WAO-populatie in beeld voor de twee varianten van de beleidsvoorstellen. Het verschil van 275.000 WAO-ers tussen de optimistische en de pessimistische variant wordt vrijwel gelijk verdeeld over mannen en vrouwen.

Tabel 6.9 *Samenstelling WAO-populatie (x 1000) in 2010*

Leeftijd	Verandering WAO-volume 2000 naar 2010 (in %)		Aandeel vrouwen in WAO-volume (in %)		
	Optimistisch	Pessimistisch	2001	Optimistisch	Pessimistisch
15-24 jaar	33	67	67	75	70
25-34 jaar	-34	-3	69	71	70
35-44 jaar	-15	31	55	65	62
45-54 jaar	-10	33	44	56	53
55-64 jaar	-5	20	35	46	44
Totaal	-10	24	44	54	53

Bronnen: UWV, APE

De leeftijdscohorten van 25-44 jaar zijn het meest gevoelig voor de verschillen in de uitkomst van het strengere keuringsregime. De verklaring hiervoor is dat deze cohorten het hoogste percentage gedeeltelijke WAO-uitkeringen kennen.

6.5.3 Conclusies

In deze paragraaf zijn de beleidsvoorstellen, zoals onder andere geformuleerd in het SER-voorstel van 2002, om vanaf 2004 geen nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen meer toe te kennen zijn doorgerekend. Dit leidt tot de volgende conclusies:

- In de meest optimistische variant belanden alle gedeeltelijk arbeidsongeschikten niet in de WAO. De WAO-instroom daalt hierdoor met 40% ten opzichte van 2002. Het WAO-volume in 2010 is in deze variant 230.000 lager dan in het basisscenario, dat uitgaat van ongewijzigde WAO-risico's en arbeidsparticipatie.
- In de meest pessimistische variant verandert de totale instroom niet omdat deze groep in een volledige WAO-uitkering belandt. Doordat de herstelkans bij volledig arbeidsongeschikten lager ligt dan bij mensen met een gedeeltelijke WAO-uitkering, neemt de uitstroom af. Hierdoor ligt het totale WAO-volume in 2010 zelfs nog 40.000 hoger dan in het basisscenario.

6.6 Conclusies

In de voorgaande paragrafen is een groot aantal scenario's de revue gepasseerd. We hebben gekeken naar de invloed van arbeidsparticipatie in de periode 1992-2001 en naar de invloed van arbeidsparticipatie op de prognose voor 2002-2010. Tot slot hebben we gekeken naar beleidsvoorstellen om vanaf 2004 geen nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen te verstrekken. Tabel 6.10 geeft voor de verschillende scenario's een overzicht van de gevolgen voor het WAO-volume.

Tabel 6.10 *Overzicht van het WAO-volume in de verschillende scenario's*

Scenario	Jaar	WAO-volume (x 1000)	Vrouwen in WAO populatie (in %)	Vrouwen in beroeps-bevolking (in %)
Gerealiseerd	**1992**	**757**	**34**	**37**
Historisch scenario	2001	643	43	36
Gerealiseerd	**2001**	**792**	**44**	**41**
Basisscenario	2010	940	52	41
Verdere groei arbeidsparticipatie	2010	1038	55	46
Geen partiële uitkeringen (pess.)	2010	984	53	41
Geen partiële uitkeringen (opt.)	2010	709	54	41

Bronnen: UWV, APE

Deze tabel geeft aanleiding tot de volgende conclusies:

- In het historische scenario 1992-2001 heeft de stijgende arbeidsparticipatie in deze periode 150.000 extra WAO-uitkeringen tot gevolg gehad.
- Het relatieve WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen daalt in het historisch scenario met 10 procentpunt. De verandering in de samenstelling van de beroepsbevolking verklaart voor 30 procent de toename in het WAO-risico van vrouwen ten opzichte van mannen.
- Ten opzichte van het basisscenario 2002-2010, dat uitgaat van ongewijzigde geslacht- en leeftijdsspecifieke arbeidsparticipatie en WAO-risico's, leidt de CPB-prognose voor de arbeidsparticipatie op de middellange termijn ongeveer 100.000 extra WAO-uitkeringen.
- Het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking blijft in het basisscenario constant en bedraagt 41%. In het scenario toenemende arbeidsparticipatie zal het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking toenemen tot 46%.
- Het aandeel vrouwen in de WAO-populatie neemt in het basisscenario toe van 44% in 2001 tot 52% in 2010. In het scenario waarin de gevolgen van een verdere toename van de arbeidsparticipatie zijn berekend neemt het aandeel vrouwen in de WAO zelfs toe tot 55%. Vrouwen zullen derhalve in 2010 ruim oververtegenwoordigd zijn in de WAO.
- De meest optimistische uitkomst van de beleidsvoorstellen om vanaf 2004 geen nieuwe gedeeltelijke WAO-uitkeringen toe te kennen is dat er in 2010 ruim 230.000 minder mensen met een WAO-uitkering zijn dan in het basisscenario het geval is.
- De meest pessimistische uitkomst van deze ingrijpende beleidswijziging is daarentegen dat deze potentieel gedeeltelijk arbeidsongeschikten allemaal een volledige WAO-uitkeringen krijgen. Als gevolg van een verlaagde herstelkans ligt het WAO-volume daardoor bijna 45.000 hoger dan in het basisscenario.
- In alle hier besproken scenario's waarin de toekomst van de WAO-populatie wordt geraamd, overtreft het aantal vrouwen dat in 2010 een WAO-uitkering heeft ruimschoots het aantal mannelijke WAO-ers.
- Zelfs in het meest optimistische scenario neemt het aantal vrouwen in de WAO nog toe.

Referenties

Aarts, L. en Ph.R. de Jong, *Economic aspects of disability behavior,* North-Holland, Amsterdam, 1992

Aarts, L., Ph.R. de Jong en R. van der Veen, *Met de beste bedoelingen; WAO 1975-1999: trends, onderzoek en beleid*, Doetinchem, EBI, 2002

Beets, G., E. Dourleijn, A. Liefbroer en K. Henkens, *De timing van het eerste kind in Nederland en Europa*. NIDI-rapport, 59. Den Haag, NIDI, 2001.

Bratberg E., S. Dahl en A.E. Risa, The Double Burden, do combinations of career and family obligations increase sickness absence among women? *European Sociological Review*, vol 18, no 2, 233-249, 2002

Burkhauser, R.V., M.C. Daly en A.J. Houtenville, "How working age people with disabilities fared over the 1990s business cycle", in: P. Budetti, R.V. Burkhauser, J. Gregory en A.J. Hunt, red., *Ensuring Health and Income Security for an Aging Work Force*, Kalamazoo, W.E. Upjohn Institute Research, 2001.

CBS, *Onderzoek Gezinsvorming*, 1998

CPB, *Arbeidsparticipatie van vrouwen*, Notitie 28 mei 2001

CTSV, *Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid 1994-1995*

Cuelenaere, B, *Verder na langdurig ziekteverzuim; en onderzoek naar trajecten van mannen en vrouwen,* Erasmus Universiteit, Rotterdam, 1997

Cuelenaere, B en P. Molenaar-Cox, *Begeleiding van mannen en vrouwen in het eerste ziektejaar*, LISV, Amsterdam, 2001

Einerhand, M. en H. van der Stelt, Growing Disability Rates: the gender issue; *The Dutch case in international perspective*, International Social Security Review (te verschijnen)

Giezen, A.M. van der, *Vrouwen, (werk)omstandigheden en arbeidsongeschiktheid,* LISV, Amsterdam, 2000

Giezen, A.M. van der, B. Cuelenaere en R. Prins, *Vrouwen vaker in de WAO?* SZW onderzoeksmemorandum, Elsevier bedrijfsinformatie, Den Haag, 1998

Giezen, A.M. van der en S.A.E. Geurts, "Feiten en ficties over Vrouwen en de WAO", *ESB*, 2001, pp. 540-543.

GMD, Burgerlijke staat en arbeidsongeschiktheid, 1977 – 1983, GMD-cahier nr 9, 1986

GMD, *Gemeenschappelijke medische dienst, statistische informatie 1991*, 1992

Gronau, R., Leisure, home production, and work – The theory of the allocation of time revisited, Journal of Political Economy, Vol. 85, 6, 1099-1124, 1977

Gruber, J., en Wise, D.A., *Social security and retirement around the world*, University of Chicago Press, Chicago, 1999

Hagenaars en Wunderink-Van Veen, *Soo Gewonne Soo Verteert, De economie van de huishoudelijke sector*, Stenfert Kroese, Leiden, 1990

Heyma, A., *Dynamic models of labour force retirement*, Proefschrift, Tinbergen Instituut, Amsterdam, 2001

De Jong, A, *Bevolkingsprognose 2000-2050*, Maandstatistiek van de bevolking, CBS, 2001, 17-25

De Jong, Ph.R., A. Heyma en P. Hop, *WAO-instroom in de bouw,* Ape rapport nr 35, 2002

De Jong, Ph.R. en V. Thio, *Donner versus Veldkamp; over nut en nadeel van gedeeltelijke WAO-uitkeringen*, APE rapport nr. 53, 2002

Kuipers, B., Memorandum arbeidsparticipatie op de middellange termijn, CPB onderzoeksrapport 2001

Lehrer, E. en M. Nerlove, *Female Labor Force Behavior and Fertility in the United States*. Annual Review of Sociology 12, 181-204, 1986

LISV, *Langdurige arbeidsongeschiktheid in 1998*, 1999

LISV, *Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid 1996-2000*

LISV, *Ziektediagnosen bij uitkering*, 2001

Lippe, T. van der en J.J. Siegers, *Division of household and paid labour between partners: effects of relative wage rates and social norms*, KYKLOS 47, 109-136, 1994

Maddala, G.S., *Limited dependent and qualitative variables in econometrics,* Cambridge University Press, 1983

OECD, *Education at a glance*, 2001

OSA, *Rapportage arbeidsmarkt zorg en welzijn,* OSA publicatie ZW 12, 2001

De Rijk, A, B. van Lierop, N. Janssen en F. Nijhuis, *Geen kwestie van motivatie maar van situatie,* Universiteit van Maastricht, 2002

Selten R. en M. Copinga, *Wie komen in de WAO?*, CBS onderzoeksrapport, 2003

SCP, *Van arbeids- naar combinatie-ethos*, Werkdocument 66, 2000

SER, *Werken aan arbeidsgeschiktheid voorstel*, 2002

SVR, *Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid 1992-1993*

Tweede kamer 1992-1993, 22730, nrs 7-8, *Parlementaire enquêtecommissie uitvoeringsorganen Sociale Verzekeringen,* Den Haag, 1993

UWV, *Kroniek Sociale Verzekeringen* 2002, Amsterdam, 2003

Vinke, H, et al, *Vrouwen en reïntegratie*, TNO Arbeid, Hoofddorp, 1999

Wetzels C. en K. Tijdens, *Ficties en feiten over herintreedsters*, ESB 4349, 2002

Bijlage 4.1 Definitie van gebruikte variabelen

Bijlage 4.1 geeft een beschrijving van de belangrijkste variabelen die in de analyse zijn gebruikt.

Functieniveau

Het functieniveau is ingedeeld op basis van de functiecodes die worden gegeven in de verschillende bestanden. Deze verschillen nogal onderling. In de onderstaande tabel B.4.2 staan de verschillende categorieën. De indeling van de EPI98, EPI99 en POLS98 zijn op basis van de SBC92 indeling van het CBS. LSO80 heeft een beroepenindeling op basis van het Erikson-Goldthorpe-Portocarero schema (EGP). De DOW80 heeft een eigen indeling. De EPI91 en DlO90 hebben geen intrinsieke indeling. De indeling in functie niveau voor deze bestanden wordt na tabel B.4.2 besproken.

Tabel B.4.1 *Samenstelling van de variabele "Functieniveau" naar bestand*

Bestand	Hoog	Middel	Laag
DOW80	• Directeur (geeft leiding aan 10 of meer mensen) • Directeur (geeft leiding aan minder dan 10 mensen) • Hogere functionaris	• Midden functionaris • Geschoolde arbeider	• Lagere functionaris • Ongeschoolde arbeider
EPI98 / EPI99 / POLS98	• Hogere beroepen • Wetenschappelijke beroepen	• Middelbare beroepen	• Elementaire beroepen • Lagere beroepen
LSO80	• Hoger leidinggevende en professionele beroepen, inclusief grote ondernemers • Middelbare leidinggevende en professionele beroepen	• Routine hoofdarbeid • Zelfstandige met personeel • Zelfstandige zonder personeel • Landbouwers, veehouders • Zelfstandigen, bedienden en onthaalmoeders	• Geschoolde handarbeiders • Halfgeschoolde, geoefende en halfgeoefende handarbeiders • Landarbeiders, arbeiders en werkzoekenden

Bron: APE

EPI91 en DLO90 hebben een beroepenclassificatie die is gemaakt op basis van de oudere beroepen indeling SBC84. Deze indeling was op basis van functiesoort, in plaats van functieniveau. Hiervan is handmatig een indeling gemaakt van functie

niveau op basis van de eerste twee digits van de beroepencode. Deze handmatige indeling staat in tabel B.4.3. De beroepen die niet als "Hoog" of "Laag" worden aangemerkt, zijn "Middel".

Tabel B.4.2 *Samenstelling van de variabele "Functieniveau" voor de bestanden EPI91 en DLO90.*

Hoog		Laag	
01 tot en met 09	35	34	71 tot en met 80
11 tot en met 12	40 tot en met 42	36	82 tot en met 83
15	45	38	87
19	52	48	90 tot en met 91
20 tot en met 21	60	54 tot en met 56	93 tot en met 99
30 tot en met 31	65	62 tot en met 64	

Bron: APE

Opleiding

De variabele opleiding is in 4 groepen ingedeeld. Het zijn de groepen Lager onderwijs. LBO/MAVO, HAVO/VWO/MBO en HBO/universiteit. Het gaat om het laatste voltooide opleidingsniveau. In de bijstaande tabel B.4.1 staat de indeling van de originele variabelen per bestand. Voor de LSO80 en de DLO90 is de indeling op basis van de CBS onderwijs indeling SOI gebeurt. Door de verschillende indelingen konden er maar 4 verschillende categorieën gemaakt worden.

Tabel B.4.3 *Samenstelling van de variabele "Opleiding" naar bestand*

Bestand	Lager onderwijs	LBO/MAVO	HAVO/VWO/ MBO	HBO/ universiteit
DOW80	• Lager onderwijs	• LBO • U LBO	• MBO • MO	• HBO • Universitair
EPI91	• Basis-onderwijs	• LBO/MAVO	• HAVO/VWO • MBO	• HBO en WO
EPI98/ EPI99	• Basis-onderwijs	• LBO • MAVO	• HAVO/VWO/MBO	• HBO en WO
LSO80/ DLO90	• SOI 2	• SOI 3	• SOI 4	• SOI 5, 6 of 7
POLS98	• Lager onderwijs	• LBO • MAVO/VWO-3	• HAVO/VWO/MBO	• HBO/ universiteit

Bron: APE

Kostwinner

De variabele kostwinner is in de meeste gevallen samengesteld uit de vraag of iemand kostwinner is. In het geval van de LSO80 en de DLO90 is het echter zo dat dit berekend moest worden op basis van het persoonlijk inkomen, dat groter moet zijn dan de helft van totale het huishoudinkomen

Fysieke beperkingen en ervaren gezondheid

De fysieke beperkingen zijn gemeten door middel van een factoranalyse op basis van het last hebben bij lopen, dragen en bukken. Op basis van hun factorscores is een gewogen som genomen van deze drie items die vervolgens geschaald is op een schaal van 0 tot 10. De fysieke beperking wordt groter, naarmate de gemeten variabele hoger is.

Mentale beperkingen worden gemeten door middel van de 11-item VOEG-score die omgerekend is tot een 0-10 schaal. Deze "Vragenlijst Over Ervaren Gezondheid" bevat elf vragen over psychosomatische symptomen van overspannenheid[37]. De VOEG wordt opgevat als een indicator van mentale belastbaarheid. Hoe hoger de VOEG score, des te geringer is de belastbaarheid.

De mentale belasting van het werk is gemeten door middel van een factorscore op basis van "in hoog tempo werken", "onder tijdsdruk werken" en "het te druk hebben". Ook deze is getransformeerd tot een 0-10 schaal, waarbij een hoog getal een grote mentale belasting betekent. Vermenigvuldiging van de twee laatste 0-10 schalen levert dan de kruisterm op, die van 0 tot 100 loopt. Om de vergelijkbaarheid met de fysieke beperkingen te verbeteren, wordt deze vervolgens gedeeld door 10, zodat ook deze geschaald is van 0 tot 10. Deze kruisterm wordt in de tabellen en latere modellen gebruikt aangezien een hogere mentale belasting niet per definitie hoeft te leiden tot hoger WAO-risico. De interactie met de belastbaarheid is hier van groot belang.

Niet de waargenomen waarden zijn gebruikt, maar waarden die voorspeld zijn door middel van hulpregressies. De achterliggende gedachten achter deze methodiek en parameterwaarden voor de gebruikte hulpregressies staan in Bijlage 2 van Aarts et al (2002).

Loon en overig huishoudinkomen

Voor het jaar 1990 is in de multivariate modellen het loon en het overig huishoudinkomen als verklarende variabele gebruikt. Deze variabelen zijn samengesteld uit het inkomen van de ondervraagd persoon (en het vast te stellen loongedeelte van

37 De kortste lijst is de elf item lijst. In sommige bestanden zijn meer items gebruikt, waarin wel altijd de elf uit de kortste lijst voorkomen.

het inkomen) en het inkomen van de eventuele partner en andere personen in het huishouden.

Voor de EPI91 is niet het loon, maar het salaris van het oude werk voor Ziektewet gevraagd. Voor de berekening is deze vermenigvuldigd met 1,08 om rekening te houden met vakantiegeld e.d. Het inkomen van de ondervraagd persoon is dit loon plus een aantal specifiek uitgevraagde componenten als WW, studietoelage en overige inkomsten bronnen. Het (netto) huishoudinkomen was een rechtstreekse vraag, zodat het overige huishoudinkomen bepaald kon worden als het verschil tussen dit inkomen en het inkomen van de ondervraagd persoon.

Voor de DLO90 is ook het loon niet bepaald, maar het inkomen. Om te bepalen wat het looncomponent is, is gekeken naar de status van het werk en de inkomensbron van eerste keuze. Als iemand niet werkt is ervan uit gegaan dat er geen looncomponent is, zodat het loon 0 is. Als iemand wel werkt en de inkomensbron van eerste keuze is werk, dan wordt er vanuit gegaan dat het inkomen gelijk is aan het loon. Bij iemand die werkt, maar zonder werk als eerste keuze van bron van inkomsten, wordt ervan uitgegaan dat de helft van het inkomen loon is.

Het inkomen van het huishouden wordt dan bepaald aan de hand van het netto inkomen van de ondervraagd persoon, van de partner en van eventuele anderen in het huis. Het overig huishoudinkomen is dan het verschil tussen het inkomen van de ondervraagd persoon en het totale huishoudinkomen.

Bijlage 4.2 Tabellen arbeidsparticipatie en WAO mannen

Tabel B.4.4 *Samenstelling van de mannelijke bevolking naar persoonskenmerken*

In kolompercentages	Totaal			werkenden			WAO-instroom		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Leeftijd:									
20 tot en met 34 jaar	38	33	31	43	39	34	21	26	19
35 tot en met 54 jaar	44	50	52	47	54	58	51	57	64
55 tot en met 64 jaar	17	17	17	11	7	8	28	17	17
Gemiddelde leeftijd in jaren	40,7	41,2	42,2	38,6	38,6	40,0	45,6	42,9	44,5
Huishoudtype:									
Alleenstaand	9	15	15	8	13	14	11	17	22
Paar zonder kind	22	34	35	20	32	31	24	31	31
Paar met kind	68	50	49	72	54	54	64	49	44
Eenoudergezin	1	1	1	0	1	1	1	2	3
Opleiding:									
lager onderwijs	22	13	14	19	8	11	64	32	12
LBO/MAVO	26	21	22	24	19	22	30	39	50
HAVO/VWO/MBO	32	41	36	35	44	38	4	21	22
HBO/universiteit	20	25	27	23	29	29	3	7	16

Tabel B.4. 5 *Arbeidsparticipatie van mannen naar persoonskenmerken*

In %	1980	1990	1998	'80 – '98
Leeftijd:				
Samenstellingseffect[a]				-0,3
20 tot en met 34 jaar	93	93	93	-0,1
35 tot en met 54 jaar	87	86	92	+2,3
55 tot en met 64 jaar	51	33	42	-1,6
Totaal	83	79	84	+0,3
Huishoudtype:				
Samenstellingseffect[a]				-2,6
Alleenstaand	71	72	77	+0,9
Paar zonder kind	76	74	75	-0,5
Paar met kind	88	86	93	+2,2
Eenoudergezin	11	49	71	+0,5
Totaal	83	80	84	+0,5
Opleiding:				
Samenstellingseffect[a]				+2,3
Lager onderwijs	70	52	65	-0,8
LBO/MAVO	77	75	82	+1,1
HAVO/VWO/MBO	90	84	88	-1,1
HBO/universiteit	94	89	90	-1,2
Totaal	83	79	84	+0,3

Tabel B.4. 6 *Arbeidsongeschiktheidsrisico van mannen naar persoonskenmerken*

In %	1980	1990	1998	'80 – '98
Leeftijd:				
Samenstellingseffect[a]				+0,04
20 tot en met 34 jaar	0,89	1,00	0,55	-0,12
35 tot en met 54 jaar	2,00	1,57	1,10	-0,52
55 tot en met 64 jaar	4,77	3,68	2,01	-0,23
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83
Huishoudtype:				
Samenstellingseffect[a]				+0,21
Alleenstaand	2,46	1,89	1,55	-0,13
Paar zonder kind	2,14	1,47	0,98	-0,36
Paar met kind	1,63	1,36	0,80	-0,44
Eenoudergezin	19,30	4,53	4,58	-0,11
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83
Opleiding:				
Samenstellingseffect[a]				-0,49
Lager onderwijs	6,21	5,85	1,08	-0,57
LBO/MAVO	2,29	3,03	2,27	+0,00
HAVO/VWO/MBO	0,19	0,73	0,58	+0,15
HBO/universiteit	0,24	0,36	0,53	+0,09
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83

Tabel B.4.7 *Samenstelling mannelijke werkende bevolking naar kenmerken van gezondheid en arbeid*

	Totaal			WAO-instroom		
In kolompercentages	1980	1990	1998	1980	1990	1998
Fysieke beperkingen:						
0 – 2	5	5	6	0	1	9
2 – 4	58	62	62	28	32	35
4 – 6	29	27	26	52	40	39
6 – 10	8	6	6	20	27	17
Gemiddeld	3,73	3,59	3,62	4,91	4,85	4,55
Psychische belasting x Voeg						
0 – 2	33	19	32	11	10	24
2 – 3	59	60	60	49	47	53
3 – 4	8	19	7	33	35	22
4 – 10	0	1	0	7	8	2
Gemiddeld	2,26	2,56	2,26	2,87	2,91	2,67
Functieniveau:						
Laag	35	28	28	42	55	49
Middel	27	38	38	50	28	32
Hoog	37	34	35	8	17	19
Arbeidsduur:						
Minder dan 16 uur	1	2	1	0	0	2
17 - 32 uur	5	6	7	2	3	5
32 uur of meer	94	92	92	98	96	93

Tabel B.4. 8 *Arbeidsongeschiktheidsrisico van mannen naar kenmerken van gezondheid en arbeid*

In %	1980	1990	1998	'80 – '98
Fysieke beperkingen:				
Samenstellingseffect[a]				-0,16
0 – 2	0,14	0,21	1,58	+0,08
2 – 4	0,88	0,76	0,55	-0,20
4 – 6	3,26	2,25	1,47	-0,47
6 – 10	4,44	7,23	2,98	-0,08
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83
Psychische belasting x Voeg-score:				
Samenstellingseffect[a]				-0,04
0 – 2	0,64	0,76	0,72	+0,03
2 – 3	1,49	1,17	0,87	-0,37
3 – 4	7,91	2,74	2,96	-0,36
4 – 10	25,50	9,14	4,79	-0,08
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83
Functieniveau:				
Samenstellingseffect[a]				+0,18
Laag	2,16	2,95	1,75	-0,11
Middel	3,37	1,08	0,85	-0,95
Hoog	0,37	0,75	0,54	+0,06
Arbeidsduur[b]:				
Samenstellingseffect[a]				-0,03
Minder dan 16 uur	0,16	0,30	1,34	+0,02
17 - 32 Uur	0,62	0,82	0,76	+0,01
32 Uur of meer	1,90	1,56	1,00	-0,83
Totaal	1,82	1,49	0,99	-0,83

a 92% van de werkenden en 96% van de WAO-instromers werkt meer dan 32 uur.

Bijlage 4.4 Decompositie samenstellings- en gedragseffect

In deze bijlage wordt de decompositie van een veranderende kans, zoals de kans op arbeidsparticipatie of de kans op WAO-instroom, in een samenstellingseffect en een gedragseffect uitgelegd. Het totale effect is in alle gevallen gedefinieerd als de verandering van een basisgroep *B*, naar een eindgroep *E*, (bijvoorbeeld mannen tegen vrouwen of 1980 tegen 1998), voor een kenmerk met *K* mogelijke waarden (3 leeftijdsklasses, 4 opleidingsklasses). Voor de basis- en eindgroepen zijn de kansen

$$P_B = \frac{1}{N_B}\sum_{k=1}^{K} n_{kB}P_{kB}, \qquad P_E = \frac{1}{N_E}\sum_{k=1}^{K} n_{kE}P_{kE}, \tag{1}$$

met N_B en N_E het totale aantal personen in respectievelijk de basisgroep en de eindgroep. De *K* categorieën van het kenmerk waarnaar wordt gekeken, hebben elk n_{kB} of n_{kE} individuen en een specifieke kans P_{kB} of P_{kE}, waar het subscript *B* staat voor basisgroep en *E* voor de eindgroep. Als het samenstellingseffect wordt aangeduid met *S* en het gedragseffect van het k^e kenmerk met G_k, dan is het verschil in kans tussen de basisgroep en de eindgroep gelijk aan het samenstellingseffect plus de som van de individuele gedragseffecten:

$$P_E - P_B = S + \sum_{k=1}^{K} G_k. \tag{2}$$

Het *samenstellingseffect* is het verschil tussen de kans van de basisgroep *als deze de samenstelling van de eindgroep zou hebben* (P_S) en de echte kans van de basisgroep P_B:

$$S = P_S - P_B = \frac{1}{N_E}\sum_{k=1}^{K} n_{kE}P_{kB} - P_B. \tag{3}$$

De gedragseffecten G_k van de k^e categorie, zijn

$$
\begin{aligned}
G_k &= \frac{1}{N_E}\sum_{i\neq k} n_{iE}P_{iB} + \frac{n_{kE}}{N_E}P_{kE} - S - P_B \\
&= \frac{1}{N_E}\sum_{i=1}^{K} n_{iE}P_{iB} + \frac{n_{kE}}{N_E}\left(P_{kE} - P_{kB}\right) - P_S \\
&= P_S + \frac{n_{kE}}{N_E}\left(P_{kE} - P_{kB}\right) - P_S = \frac{n_{kE}}{N_E}\left(P_{kE} - P_{kB}\right).
\end{aligned}
\tag{4}
$$

Als we de kans van de basisgroep P_B, het samenstellingseffect S en de som van de gedragseffecten G_k bij elkaar optellen, invullen en uitwerken, dan krijgen we:

$$
\begin{aligned}
P_B + S + \sum_{k=1}^{K} G_k &= P_B + S + \sum_{k=1}^{K}\left[\frac{n_{kE}}{N_E}\left(P_{kE} - P_{kB}\right)\right] \\
&= P_B + P_S - P_B + \frac{1}{N_E}\sum_{k=1}^{K} n_{kE}\left(P_{kE} - P_{kB}\right) \\
&= P_S + \frac{1}{N_E}\sum_{k=1}^{K} n_{kE}P_{kE} - P_S \\
&= \frac{1}{N_E}\sum_{k=1}^{K} n_{kE}P_{kE} \\
&= P_E.
\end{aligned}
\tag{5}
$$

Bijlage 5.1 Schattingsprocedure

Om de invloed van de dubbele belasting als verklaring voor het verschil in WAO-risico correct te kunnen bepalen dient dus rekening gehouden te worden met het mogelijke effect van selectiviteit. Hiertoe specificeren we een model voor de kans op WAO-instroom waarin rekening wordt gehouden met de invloed van (de kans op) arbeidsparticipatie.[38]

De schattingsprocedure bestaat uit twee stappen. In de eerste stap schatten we de coëfficiënten voor de kans op arbeidsparticipatie met behulp van een probit model volgens vergelijking (1).

$$\textit{Kans(arbeidsparticipatie)} = f_1(X) \qquad (1)$$

In het model voor de arbeidsparticipatie wordt de WAO-instroom gerekend tot de werkenden. Zij waren immers werkend in het voorgaande jaar. In deze specificatie nemen we een aantal kenmerken, *X*, op die van invloed zijn op de kans op arbeidsparticipatie, zoals leeftijd, opleiding en kenmerken van het huishouden. Op basis van de uitkomsten van vergelijking (1) kunnen we voor elke persoon in de steekproef, dus ook voor de niet werkenden de verwachte kans op arbeidsparticipatie bepalen.

Vervolgens schatten we in stap twee een probit model voor het WAO-risico waarbij we rekening houden met de invloed van selectiviteit door in de specificatie de voorspelde kans op arbeidsparticipatie op te nemen.[39] Deze is gegeven in vergelijking (2).

$$\textit{Kans(WAO-instroom)} = f_2(Z, \textit{kans op arbeidsparticipatie}) \qquad (2)$$

In deze specificatie nemen naast de voorspelde kans op arbeidsparticipatie, een aantal determinanten van het WAO-risico op (*Z*), zoals leeftijd, de aanwezigheid van kinderen, kenmerken van het werk en de gezondheidstatus op. In de uitgebreide analyse voor 1990 nemen we ook aanvullende informatie over het huishouden op, zoals het overig huishoudinkomen en de leeftijd van de kinderen.

38 Zie bijvoorbeeld G.S. Maddala, Limited dependent and qualitative variables in econometrics, 1983

39 Hierbij is een identificerende voorwaarde dat tenminste een variabele in de kans op arbeidsparticipatie worden opgenomen, die niet van invloed is op het WAO-risico.

Bijlage 5.2 Tabel berekende WAO-risico's

Tabel B.5.1 *Berekende WAO-risico's, mannen en vrouwen 1980, 1990 en 1998*

	Mannen			Vrouwen			Vrouwen ÷ Mannen		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998	1980	1990	1998
leeftijd < 35 jaar, functieniveau laag, as, geen kind	1,66	1,55	1,05	1,96	2,50	1,98	1,18	1,61	1,89
leeftijd < 35 jaar, functieniveau laag, as, met kind(eren)	1,60	1,75	0,87	3,03	2,82	2,16	1,10	1,61	2,48
leeftijd < 35 jaar, functieniveau laag, paar, geen kind	1,50	1,45	0,90	1,61	2,25	1,95	1,07	1,55	2,18
leeftijd < 35 jaar, functieniveau laag, paar, met kind(eren)	1,61	1,43	0,92	1,83	2,07	2,05	1,14	1,45	2,23
leeftijd < 35 jaar, functieniveau hoog, as, geen kind	1,01	0,85	0,64	1,29	1,68	1,38	1,28	1,97	2,16
leeftijd < 35 jaar, functieniveau hoog, as, met kind(eren)	1,99	1,33	1,38	1,74	1,50	1,74	0,87	1,13	1,26
leeftijd < 35 jaar, functieniveau hoog, paar, geen kind	1,12	0,70	0,51	0,82	1,36	1,28	0,73	1,94	2,49
leeftijd < 35 jaar, functieniveau hoog, paar, met kind(eren)	1,12	0,85	0,51	1,11	1,54	1,35	0,99	1,81	2,63
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau laag, as, geen kind	2,15	2,10	1,48	2,40	3,11	2,51	1,11	1,48	1,70
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau laag, as, met kind(eren)	1,91	2,00	1,94	2,65	2,64	2,48	1,39	1,32	1,28
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau laag, paar, geen kind	2,13	2,05	1,41	2,56	2,61	2,27	1,20	1,27	1,61
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau laag, paar, met kind(eren)	2,05	1,80	1,23	2,24	2,43	2,02	1,10	1,35	1,64
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau hoog, as, geen kind	1,80	1,43	1,02	1,99	2,32	1,84	1,11	1,63	1,80
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau hoog, as, met kind(eren)	1,85	1,48	1,28	2,02	1,71	1,91	1,09	1,16	1,50
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau hoog, paar, geen kind	1,80	1,33	0,82	1,48	1,89	1,74	0,82	1,43	2,12
leeftijd 35 tot 55 jaar, functieniveau hoog, paar, met kind(eren)	1,69	1,15	0,79	1,52	1,75	1,49	0,90	1,52	1,88

Tabel B.5.1 *Berekende WAO-risico's, mannen en vrouwen 1980, 1990 en 1998 (vervolg)*

	Mannen			Vrouwen			Vrouwen ÷ Mannen		
	1980	1990	1998	1980	1990	1998	1980	1990	1998
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau laag, as, geen kind	2,56	2,28	2,05	2,97	3,00	2,62	1,16	1,32	1,28
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau laag, as, met kind(eren)	2,40	1,45	2,10	2,94	2,90	2,73	1,22	1,34	1,30
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau laag, paar, geen kind	2,56	2,13	1,69	2,72	2,89	2,02	1,06	1,36	1,20
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau laag, paar, met kind(eren)	2,45	2,18	1,84	2,78	2,86	1,81	1,13	1,31	0,98
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau hoog, as, geen kind	1,94	1,48	1,53	2,81	2,57	1,95	1,45	1,74	1,27
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau hoog, as, met kind(eren)	2,43	1,55	2,05	2,87	2,29	2,48	1,18	1,65	1,21
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau hoog, paar, geen kind	2,32	1,68	1,25	2,59	2,61	1,70	1,12	1,56	1,36
leeftijd 55 tot 64 jaar, functieniveau hoog, paar, met kind(eren)	2,32	1,78	1,61	1,01	2,21	1,31	0,44	1,25	0,81
Totaal	1,80	1,40	1,00	1,80	2,00	1,70	1,00	1,43	1,70

Bijlage 6.1 Het rekenmodel

Het door ons gebruikte rekenmodel is een *stromenmodel* waarin de stromen tussen de bevolking, beroepsbevolking en WAO-populatie berekend worden.[40] Dit model maakt het mogelijk de gevolgen van beleidswijzigingen op de ontwikkeling en onderlinge samenhang van de verschillende stromen gedurende een bepaalde periode te berekenen.

Het rekenmodel gebruikt een aantal van buitenaf bepaalde demografische grootheden, de zogenaamde *exogene variabelen*, om de beroepsbevolking, de WAO-instroom, het WAO-volume en de WAO-uitstroom te berekenen voor een bepaalde periode. In dergelijke scenario's nemen we voor de gehele simulatieperiode de leeftijd- en geslachtspecifieke bevolkingsopbouw, de arbeidsparticipatie, de WAO-risico's en de herstelkansen als exogene grootheden op. Daarnaast wordt voor het startjaar van een scenario ook de leeftijd- en geslachtspecifieke opbouw van de WAO-populatie opgenomen.

Uit de bevolkingsopbouw en de arbeidsparticipatie kan de beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht voor de gehele looptijd van het scenario worden berekend. Als de simulatie tot jaar *t-1* gevorderd is, kunnen aan de hand van de leeftijd- en geslachtspecifieke WAO-risico's en herstelkansen vervolgens de WAO-instroom en WAO-uitstroom voor jaar *t* berekend worden. Bij de modellering van de stromen in en uit de WAO maken we onderscheid tussen uitkeringen op basis van gedeeltelijke en van volledige arbeidsongeschiktheid. In de laatste stap wordt aan de hand van de in- en uitstroom het nieuwe WAO-volume berekend.

In de hierboven beschreven rekenmethode worden de leeftijd- en geslachtspecifieke WAO-risico's en herstelkansen gedurende de simulatieperiode constant gehouden. Door de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking en de WAO-populatie zijn het *gemiddelde* WAO-risico en de *gemiddelde* herstelkans niet constant tijdens de simulatieperiode.

De in dit hoofdstuk beschreven scenario's gaan overigens uit van gelijkblijvende overige sociaal-economische omstandigheden. Deze *ceteris paribus* conditie is noodzakelijk omdat de scenario's niet betrekking hebben op tijdreeksen van individuen die deel hebben genomen aan de in de voorgaande hoofdstukken gebruikte steekproeven.

40 We gebruiken een rekenmodel dat een geactualiseerde versie van het model is dat beschreven staat in Aarts & De Jong 1992, pp. 313-320.